

III. KLASINĖS VISUOMENĖS FORMAVIMOSI LAIKOTARPIS (V—VIII a.)

Laikotarpio pavadinimas Laikotarpis nuo V a. iki VIII a. pabaigos arba IX a. vidurio buržuazinėje archeologinėje literatūroje vadinamas viduriniu geležies amžiumi, o kartais — tautų kraustymosi laikotarpiu, materialinės kultūros sustingimo laikotarpiu. Buržuaziniai archeologai apie tų amžių gyventojų materialinės kultūros lygį daugiausia sprendė pagal jų naudotus papuošalus, pagal tų papuošalų formą, o ne pagal darbo įrankius ir jų tobulėjimą. Nemažą vaidmenį, sumenkinant to meto mūsų krašto teritorijoje gyvenusių genčių materialinę kultūrą, suvaidino ir fašistinės Vokietijos archeologai, kurie stengėsi įtikinti, kad, nutrūkus tuo metu „kulturtregeriškai“ germanų genčių įtakai baltų gentims, baltų materialinė kultūra tariamai sustingusi, iki ją vėl to laikotarpio pabaigoje „išjudinę“ vikingai.

Tyrinėjant archeologinius paminklus, sukaupta archeologinė medžiaga rodo, kad V—VIII amžiais Lietuvos teritorijoje gyvenusios gentys kartu su kaimyninėmis gentimis ir toliau žengė į priekį, tobulėjo jų naudojami darbo įrankiai, vystėsi jų gamybinės jėgos, vyko dideli pasikeitimai jų visuomeniniame gyvenime. Tuo metu, išaugus gamybinėms jėgoms, baigė nykti pirmąsias bendruomeninės santvarkos liekanas, formavosi nauja, klasinė visuomenė. Todėl tarybiniai archeologai tą laikotarpį ir vadina perėjimo į klasinę visuomenę laikotarpiu.

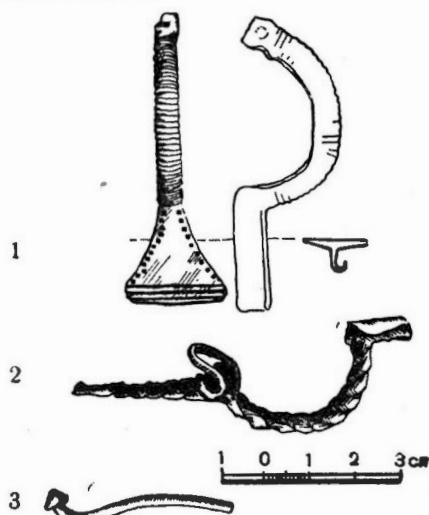
Situos žymius pasikeitimus, įvykusius tuometinių genčių ūkiame ir visuomeniniame gyvenime, atpažįstame iš tyrinėtųjų archeologinių paminklų. Svarbiausiais V—VIII a. archeologiniais paminklais ir toliau lieka piliakalniai ir kapinynai.

1. V—VIII a. ARCHEOLOGINIAI PAMINKLAI

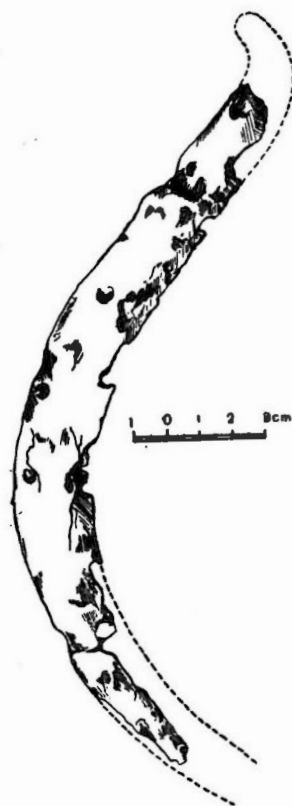
V—VIII a. tyrinėtieji piliakalniai ir gyvenvietės Tyrinėjimais parodė, kad mūsų krašto piliakalniai žymiai keitėsi. Daugelis ankstyvųjų piliakalnių, naudotų pirmaisiais m. e. amžiais, gyventojų buvo apleisti. Tokio likimo pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje susilaukė Bačkininkėlių, Gabrieliškių-Naukaimio, Migonų, Nemenčinės, Petrašiūnų, Vėlykuškių piliakalniai, kur jau ne-

rasta V—VIII amžiams būdingos medžiagos. Tai rodo, jog šiuose piliakalniuose gyvenę žmonės jau buvo išsikėlę, kasdieninis ūkinis gyvenimas juose buvo nutrūkęs.

Kai kuriuose anksčiau naudotuose piliakalniuose, kaip Moškėnų arba Vozgėlių, rasta po keletą V—VIII a. dirbinių. Antai, Moškėnų piliakalnyje susidurta su VI—VII amžiams būdingais kiaurakryžiniais ir ramentiniais smeigtukais. Vozgėlių piliakalnyje rastos V—VI amžiams būdingos lankinės segės su trikampė kojele, žalvarinis pincetas. Šitie pavieniai radiniai byloja, kad kai kurie ankstyvesni piliakalniai naudoji dar ir tuo metu. Tačiau ryškesnio kultūrinio sluoksnio, V—VIII amžių keramikos liekanų šiuose piliakalniuose nerasta.

178 pav. Žalvarinės lankinės segės (1, 2), žalvarinės kūginės antkaklės fragmentas (3) (Aukštadvario piliakalnis, Jiezno raj.)

179 pav. Geležinis pautavas su aukštyn atlenktu smaigaliu (Aukštadvario piliakalnio gyvenvietė, Jiezno raj.)

Vis dėlto čia susiduriame ir su priešingais reiškiniais, kai dalis piliakalnių pradėdama smarkiai tvirtinti arba kai yra įrengiami nauji piliakalniai, kurių dalis vėliau išaugo į stambius ūkinius ir administracinius centrus.

Antai, Apuolės piliakalnio tyrinėjimai parodė, kad nuo V m. e. a. jo pylimas buvo smarkiai tvirtinamas, panaudojant medžio konstrukcijas, suplūkiant storus molio sluoksnius. I m. e. tūkstantmečio viduryje šis piliakalnis jau buvo viena iš stambiau-

sių Kuršių tvirtovių, ir IX a. metraštininkai jį vadino miestu. Vadinasi, šalia pilies turėjo būti dar ir nemaža gyvenvietė. Tačiau 1928 ir 1930 metais čia atlikti kasinėjimai mažai tepalietė piliakalnio aikštelę, ir visiškai nebuvo tyrinėta piliakalnio aplinkuma. Todėl turima šitų tyrinėjimų medžiaga dar neleidžia susidaryti vaizdo, kaip augo šis ūkinis ir administracinis centras.

Panašių duomenų turime ir apie Impilties piliakalnį. Iš to piliakalnio tyrinėjimų taip pat žinome tik tiek, kad V—VII amžiais jo pylimai smarkiai didėjo, kad šalia jo, kelių ha plote, stovėjo sodybos. Tačiau neturime jokių konkretesnių duomenų, kurie parodytų, kaip augo tokių sodybų skaičius, kaip kūrėsi šitokie ūkiniai-administraciniai centrai.

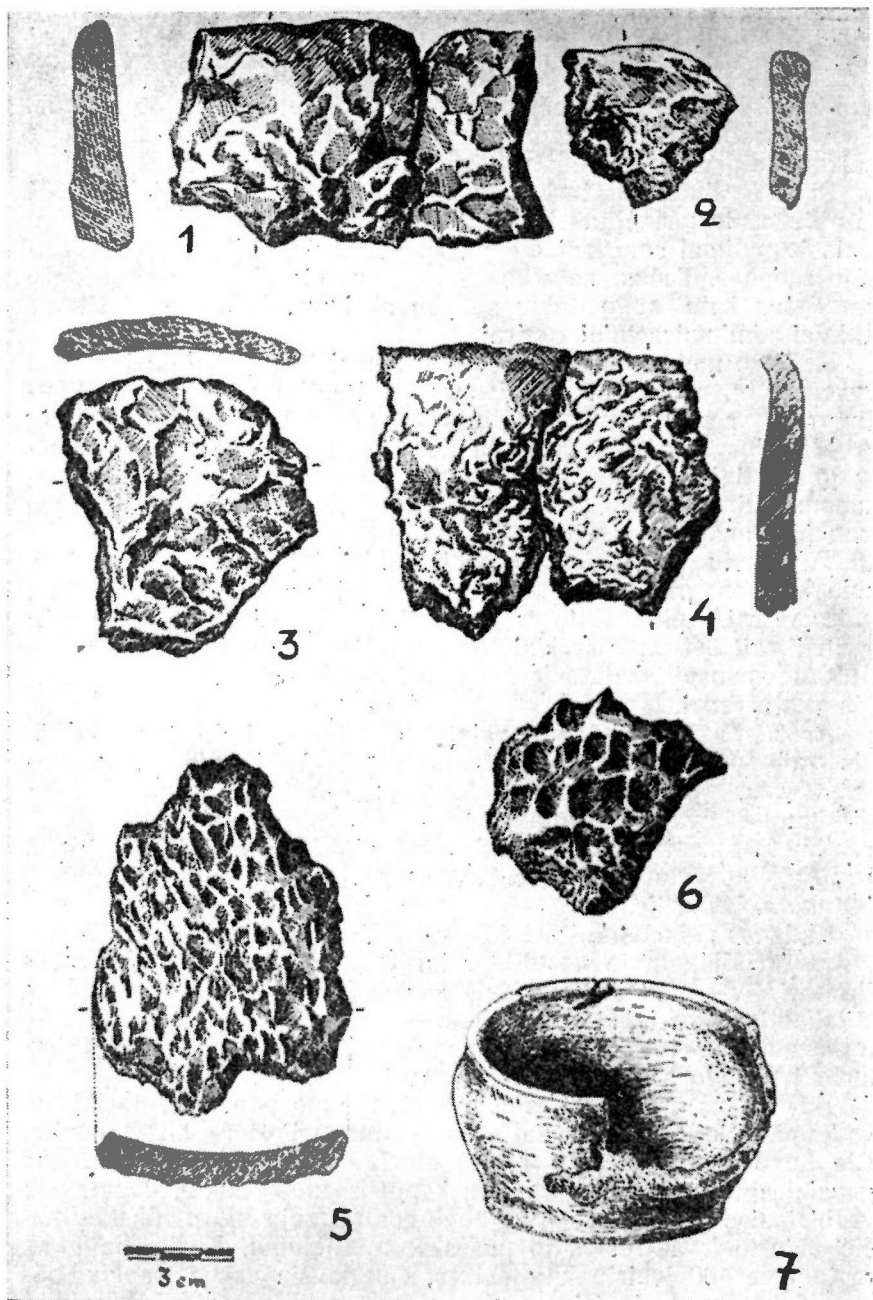
Kad tuo metu ir prie smulkesnių Zemaičių piliakalnių jau būta gyvenviečių, rodo 1959 metais pradėti Paplinio piliakalnio (Telšių raj.) senovinės gyvenvietės kasinėjimai. Čia surasta daug grublėtosios keramikos ir lygiu paviršiumi molinių indų, papuoštų gnaibytiniu ornamentu. Taip pat čia susidurta su židinių liekanomis, tinko, šlako, trinamųjų girnų gabalais ir kitokiais darbo įrankiais ar papuošalais.

Tuo metu Rytų Lietuvos piliakalniai taip pat buvo centrai, apie kuriuos grupavosi sodybos. Apie tai kalba jau Migonių (Jiezo raj.) piliakalnio ir gyvenvietės, įrengtų II—V amžiais, tyrinėjimai, bet ypač ryškiai tolesnę tokių paminklų raidą parodo Aukštadvario piliakalnio ir šalia jo buvusios senovinės gyvenvietės kasinėjimai.

Aukštadvario piliakalnio V—VIII a. kultūrinis sluoksnis taip pat nežymus. Čia surasta tik grublėtosios keramikos fragmentų, gyvulių kaulų ir keletas V—VII amžiams būdingų dirbinių — žalvarinės lankinės segės fragmentas, storagalės apyrankės fragmentas, antsmilkinio žiedas ir kt. Šie radiniai byloja, jog Aukštadvario piliakalnis buvo naudotas ir pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje.

Kadangi ryškaus kultūrinio sluoksnio ar pastatų liekanų Aukštadvario piliakalnyje neaptikta, tai galima teigti, kad ir šis piliakalnis V—VIII amžiais tebuvo tik iš dalies naudotas. Pats piliakalnis buvo labai sutvirtintas — pylimas išaugo net iki 2,5—3 m aukščio, tuo tarpu kai pagrindinis ūkinis gyvenimas tuo metu jau buvo persikėlęs į sodybas piliakalnio papėdėje.

Ištyrinėjus apie 2400 m² plotą piliakalnio papėdėje, paaiškėjo, kad aplink piliakalnį ir šalia jo tyvuliuvusį ežerą būta sodybų. Čia buvo susidaręs apie 1,1 m storio kultūrinis sluoksnis, kur gausiai aptikta naminių gyvulių kaulų ir puodų šukių, daugiausia grublėtosios keramikos, ypač būdingos pirmojo m. e. tūkstantmečio vidurio ir antrosios jo pusės Rytų Lietuvai. Kartu čia buvo rasta apie 400 įvairių kitų daiktų, daugiausia darbo įrankių, pavyzdžiui: akmeninės trinamosios garnos, geležinės ylos, geležiniai peiliai, geležinis piautuvus su aukštyn atlenktu smaigaliu (179 pav.). Reikia pažymėti, kad piautuvai su aukštyn atlenktu

180 pav. Keramika iš Gedimino pilies kalno:

1-4 - grublėtų puodų šukės; 5-6 - puodų šukės, papuoštos graibytiniu ornamentu;
7 - miniatiūrinis, lygiu paviršiumi puodelis (Vilnius)

smaigaliu dažniausiai aptinkami IV—VIII a. Vidurio Lietuvos pilkapynuose bei kapinyuose (Raginėnai, Pašušvys) ir V—IX a. Rytų Lietuvos pilkapių degintiniuose kapuose (Vilkonys, Guskiai ir kt.). Apie pusę Aukštadvario senovinės gyvenvietės daiktų sudarė moliniai verpstukai bei jų fragmentai, kurių čia surinkta apie 200, taigi jų čia rasta daugiausia palyginti su kitose mūsų krašto vietose aptiktais šios rūšies dirbiniais. Apskritai šitoje gyvenvietėje vyravo stamboki juosvi neornamentuoti verpstukai. Be to, kartu su metalo ir molio dirbiniais bei jų dalimis čia surasta dar ir keletas kaulinių adiklių, adatų.

Likusiuosius Aukštadvario senovinės gyvenvietės radinius sudarė žalvarinių papuošalų fragmentai. Tarp jų buvo ir iš žalvarinės, rombinio skersinio piūvio vielos padarytų antsmilkinių, kurie būdingi IV a. ir VI a. pradžios Rytų Lietuvos pilkapių kapams.

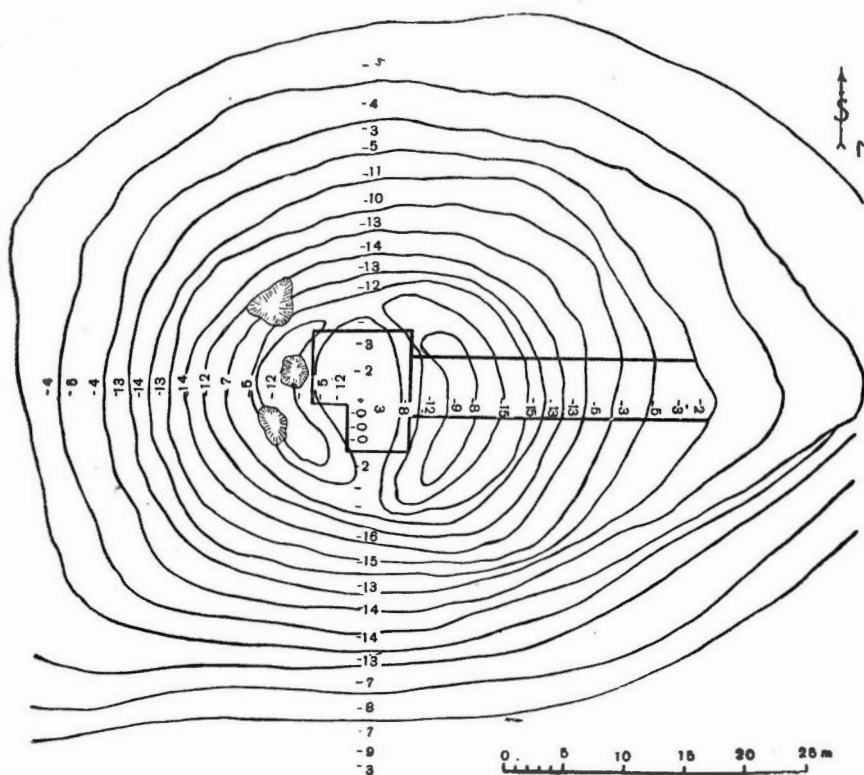
Surinktoji archeologinė medžiaga rodo, kad VI—VIII a. prie Aukštadvario piliakalnio jau būta stambios gyvenvietės. Sodybos čia buvo išsidėsčiusios gana dideliame plote, tolakai viena nuo kitos ir sudarė padriką — netvarkingą kaimą. Piliakalnio papėdėje aptikti vėlyvesni pavieniai radiniai ir šiek tiek toliau nuo jo (dab. Aukštadvario miestelio teritorijoje) rasta žiestoji keramika rodo, kad pats piliakalnis buvo naudotas arba netoli jo žmonių gyventa ir IX—XIII bei vėlesniais amžiais, apie ką kalba ir rašytiniai šaltiniai.

Gedimino pilies kalnas Vilniuje taip pat buvo naudojamas pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje. 1940 metais kasinėjant šio piliakalnio aikštelės šiaurinę dalį, 5—5,6 m gilumoje, virš įžemio, buvo aptiktas 65—85 cm storio tamsesnės, su degėsiais susimaišiusios žemės sluoksnis. Šalia degėsių ir apdegusio molio tinko gabalų surasta lipdytų puodų šukių, papuoštų gnaibytiniu ornamentu ir grublėtu paviršiumi (180 pav.). Aptikta čia ir nedidelių, nežymiai profiliuotomis sienelėmis molinių indų. Šitie puodai nulipdyti iš molio su žymia smėlio priemaiša ir tiek savo forma bei spalva, tiek ir molio sudėtimi primena molinius indus, randamus VI—IX a. Rytų Lietuvos pilkapių degintiniuose kapuose. Be to, su panašiais moliniais indais susidurta Karmazinių, Pamusio ir Pabarės (Podbožės) pilkapiuose. Tame pačiame Gedimino pilies kultūriniame sluoksnyje rastas žalvarinės, platėjančiais galais juostinės apyrankės, turėjusios nežymiai iškilį briaunelę ir papuoštos akučių ornamentu, fragmentas. Šitokios apyrankės būdingos pirmojo m. e. tūkstantmečio vidurio bei antrosios jo pusės kapinyams. Čia taip pat aptiktas geležinis pentinas, geležinė yla, keletas cilindro ir dvigubo nupiauto kūgio pavidalo molinių verpstukų.

Tuo būdu visi, nors ir negausūs, radiniai kalba, kad Gedimino pilies kalne žmonių gyventa pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje ir antroje jo pusėje. Nors to meto gynybinių įrengimų čia neaptikta, bet pati Gedimino kalno sodybos padėtis kalba, jog ji turėjo būti įtvirtinta, jog čia turėjo būti viena iš to meto pilių

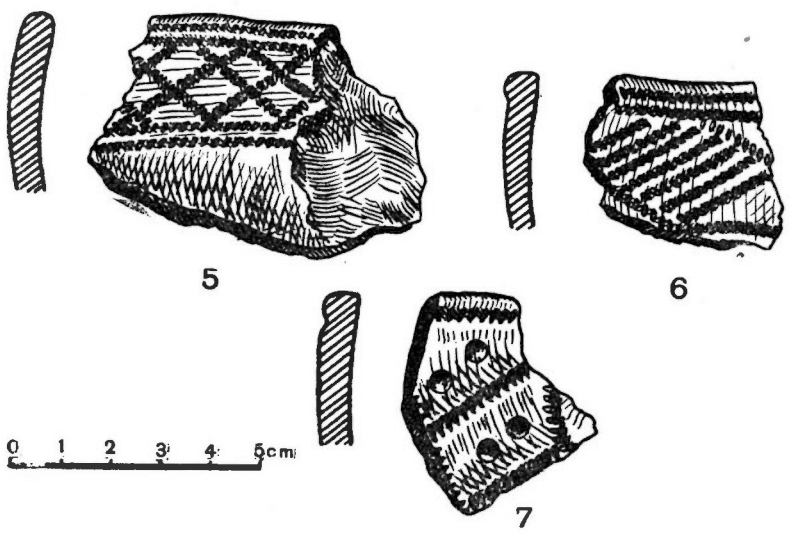
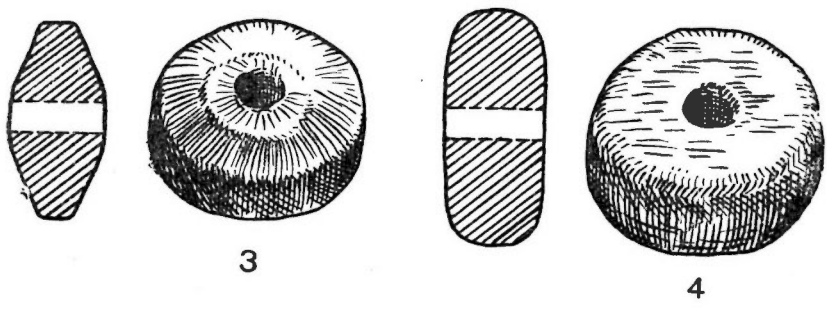
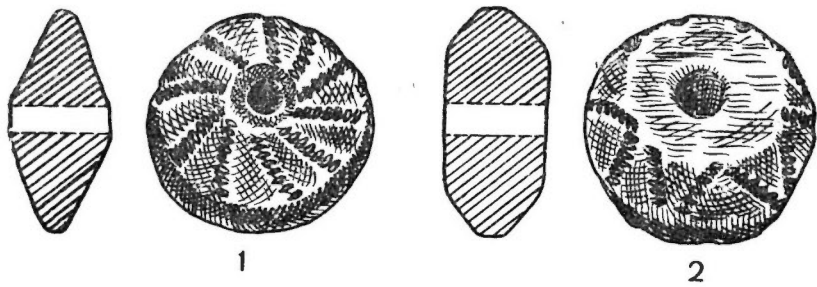
Greičiausiai kad ir Gedimino kalno papėdėje gyventa žmonių, bet jų sodybų liekanos buvo sunaikintos, kuriantis bei augant Žemutinei piliai ir miestui.

Tuo metu naudoti ir mažesnieji mūsų krašto piliakalniai. 1955 m. tyrinėjant netoli Aukštadvario stūksantį Lavariškių

181 pav. Lavariškių piliakalnio planas (Jiezno raj.)

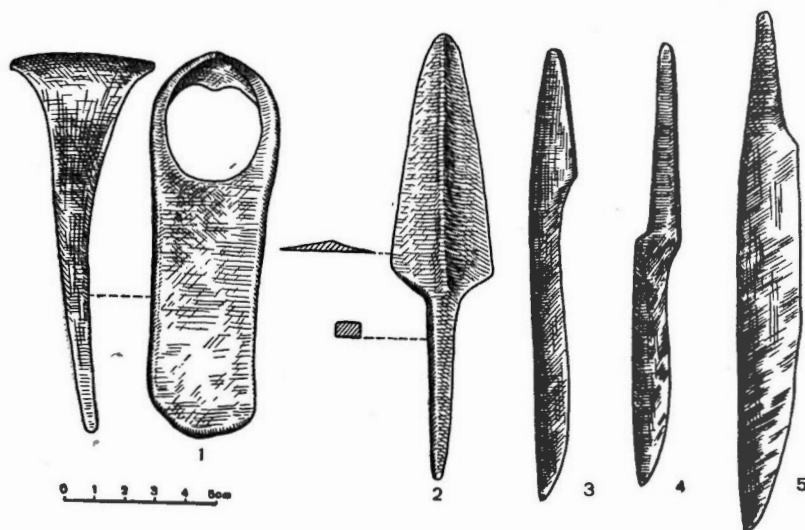
piliakalnį (181 pav.), taip pat surasta grublėtosios keramikos, kuri būdinga pirmojo m. e. tūkstantmečio Vidurio Lietuvos teritorijos piliakalniams. Su ankstyvąja brūkšniuotąja keramika Lavariškių piliakalnyje nesusiduria, todėl susidaro įspūdis, kad jis įrengtas tik pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje. Šiam piliakalniui įrengti panaudota nedidelė kalvelė, kurios viršų juosė apie 1,5–2 m aukščio pylimas. Vėliau šis pylimas buvo paaukštintas iki 3 m. Kadangi Lavariškių piliakalnio aikštelė teturi vos apie 80 m², tai čia nebuvo įmanoma įrengti sodybos ir joje pastoviai gyventi. Šalia to piliakalnio taip pat pastebėta buvusios, bet sunaikintos gyvenvietės liekanų. Paviieniai vėlyvosios keramikos fragmentai rodo, kad Lavariškių piliakalnis naudotas ir vėliau, tačiau ryškesnio kultūrinio sluoksnio jis neturi. Matyt, pilia-

182 pav. Dirbiniai iš Juodonių piliakalnio senovinės gyvenvietės:
 1-4 — moliniai verpstukai; 5-7 — dantytu spaudu išornamentuotos puodų šukės
 (Rokiškio raj.)

kalnis ne visą laiką būdavo gyvenamas, jis naudotas tik pavojaus metu. Greičiausiai tik pavojaus metu naudoti ir jau anksčiau suminėtieji Moškėnų ir Vozgėlių piliakalniai, kuriuos tyrinėjant surinkta pavienių pirmojo m. e. tūkstantmečio vidurio dirbinių.

Panašius reiškinius pastebime ir šiaurryčių Lietuvoje, kur senovinės gyvenvietės dažniausiai aptinkamos piliakalnių papėdėje.

183 pav. Geležies dirbiniai iš Juodonių piliakalnio gyvenvietės:
1 — kaplys; 2 — įtvėriamasis ieties ar strėlės antgalis; 3—5 — peiliai
(Rokiškio raj.)

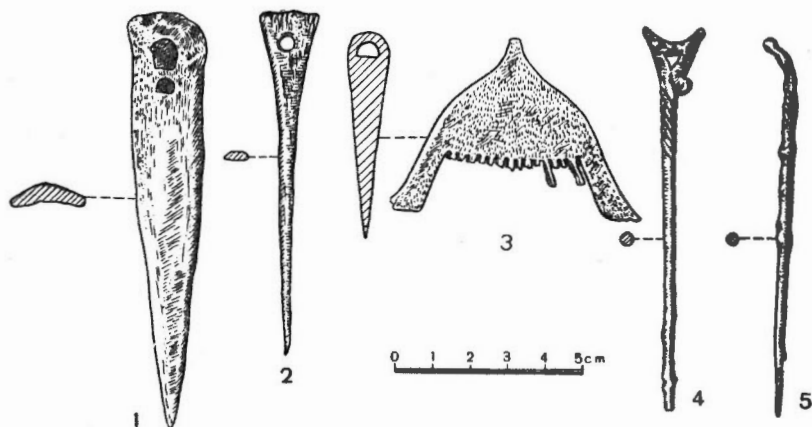
1958—1959 m. kasinėta dalis senovinės gyvenvietės rytinėje Juodonių piliakalnio (Rokiškio raj.) papėdėje¹. Ištyrus čia apie 220 m² plotą, paaiškėjo, kad šios senovinės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis yra susidaręs V—XII amžiais. Tačiau pagrindinę šios senovinės gyvenvietės radinių masę sudaro grublėtoji keramika, gyvulių kaulai ir pirmajam m. e. tūkstantmečiui būdingi dirbiniai: moliniai ir akmeniniai verpstukai, geležinės ylos su kauliniais ir raginiais koteliais, geležiniai peiliai, kauliniai adikliai, moliniai svoreliai, geležiniai ir žalvariniai ramentiniai bei lazdeliniai smeigtukai, kaklo apvaros iš pakabučių, žalvarinių antkaklių su plokščiais užkeistais galais fragmentai ir kt. (182, 183, 184 pav.). Tik nežymi radinių dalis,— nedidelis kiekis žiestosios keramikos ir keli žalvariniai papuošalai,— priklauso X—XII amžiams.

Tuo būdu dar negausi V—VIII a. piliakalnių archeologinė medžiaga rodo, jog tuo metu Lietuvos teritorijoje pamažu ryškėjo dvi piliakalnių grupės. Vieną grupę sudarė stambūs piliakalniai

¹ Zr. L. Nakaitė, Juodonių gyvenvietės (Rokiškio raj.) archeologinių tyrinėjimų duomenys.—„Iš lietuvių kultūros istorijos“, II t., 138—150 psl.

su vis labiau stiprinamais pylimais bei kitais gynybiniais įrengimais. Šitokių piliakalnių pylimams sutvirtinti gausiai panaudoti rąstai, plūktas molis. Prie tokių sustiprintų stambių piliakalnių priskirtini Apuolė, Impiltis, Aukštadvaris, Gedimino pilies kalnas. Visų tų piliakalnių papėdėse būta stambesnių gyvenviečių, kur pastoviai gyvendavo didesnis ar mažesnis skaičius žmonių.

184 pav. [vairūs dirbiniai iš Juodonių piliakalnio gyvenvietės:

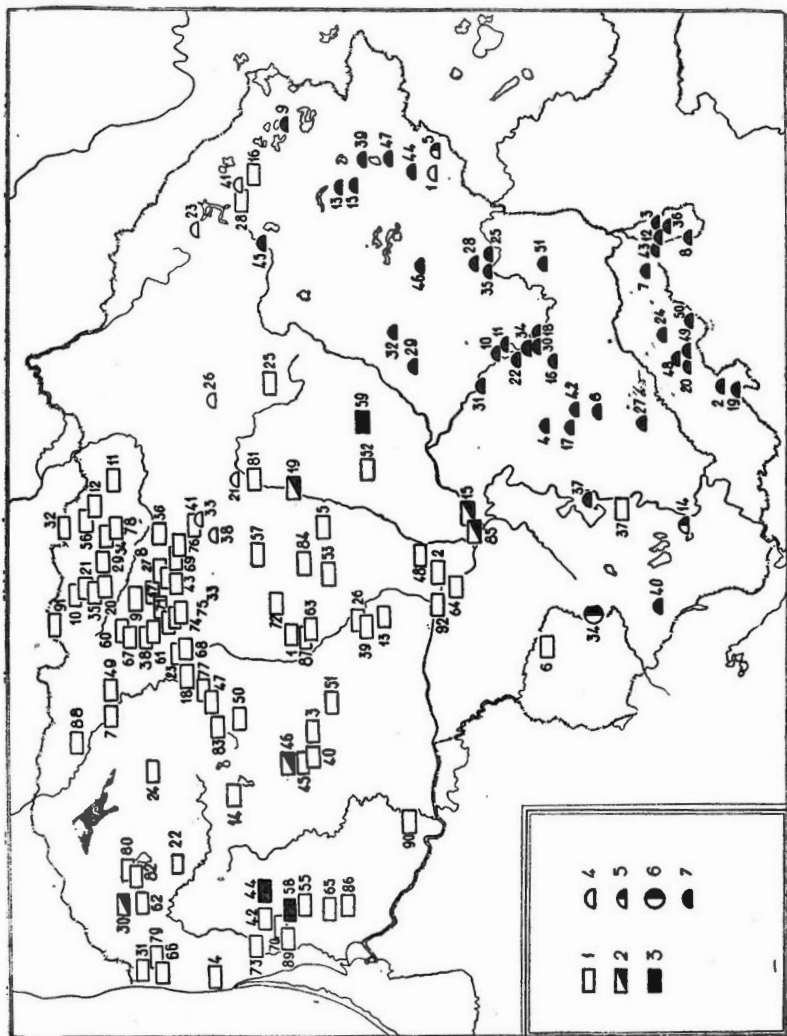
1 — kaulinis adiklis; 2 — kaulinis smeigtukas; 3 — kaulinės šukos; 4—5 — geležiniai ramentiniai smeigtukai (Rokiškio raj.)

Antrąją grupę sudarė menkiau sustiprinti, o kartais ir mažesni piliakalniai, kuriuose nėra jokio kultūrinio sluoksnio, o jų papėdėje nesimato didesnių sodybviečių žymių. Šiai piliakalnių grupei priklausytų Lavariškės, Vozgėliai, Moškėnai, kurie turėjo būti naudojami tik laikinai, vien pavojaus metu, toliau, apylinkėse, gyvenusioms kaimų bendruomenėms pasislėpti.

Tačiau šalia tų, vienaip ar kitaip naudotų piliakalnių, anuo met jau buvo ir visiškai apleistų piliakalnių, kaip Gabrieliškės, Petrašiūnai, Vorėnai ir kiti. Kai kurie iš jų jau panaudoti ir kitiems reikalams, pavyzdžiui, Vėlykuškių apleistame piliakalnyje VIII—IX amžiais būdavo laidojami žmonės.

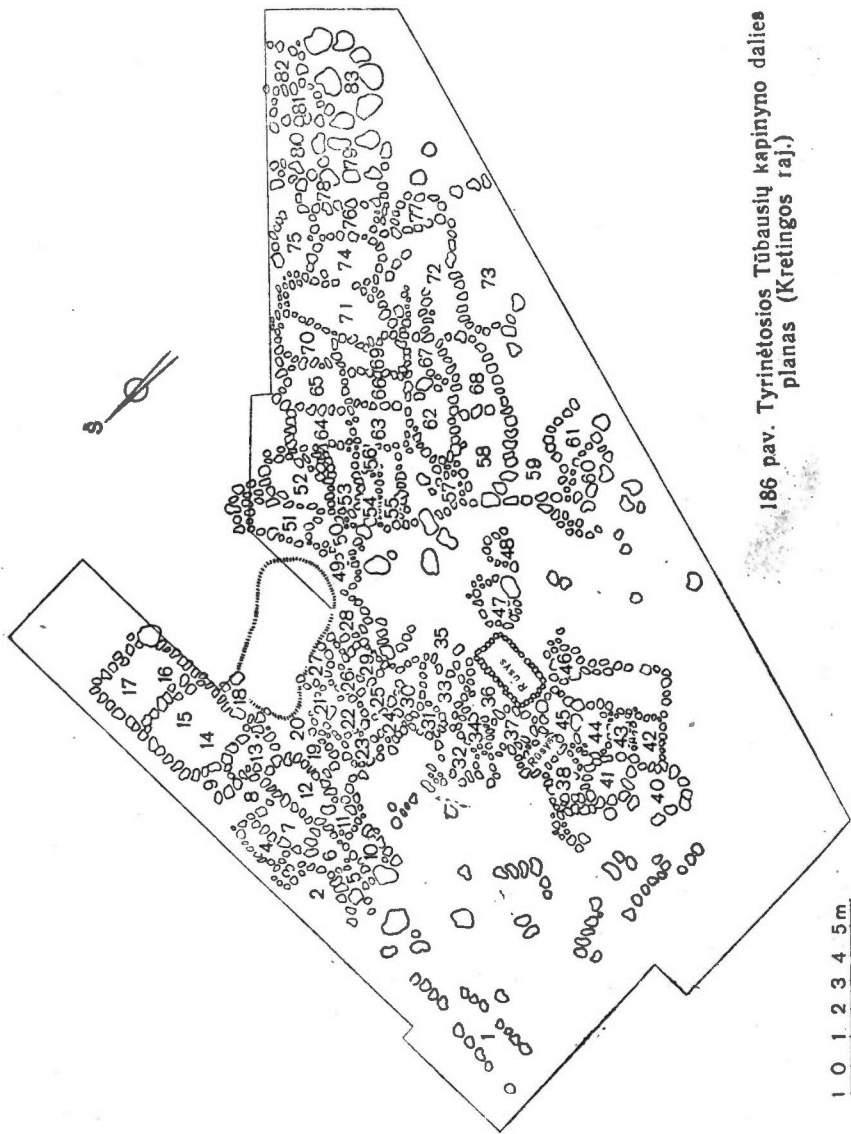
V—VIII a.
plokštiniai
kapinynai

Mūsų krašto kapinynai žymiai plačiau kasinėti, negu piliakalniai. Dabar Lietuvoje žinoma apie 150 V—VIII a. kapinynų (185 pav.). Jų tyrinėjimai parodė, kad daugiausia mirusiųjų juose buvo palaidota jau mūsų eros pradžioje įrengtuose kapinyuose. Tuo metu senieji kapinynai augo ir plėtėsi, bet aptinkame ir naujų kapinynų, kur mirusieji pradėti laidoti tik V—VIII amžiais. Tai kalba, kad, augant gyventojų skaičiui, steigiantis naujoms gyvenvietėms, būdavo kuriami ir nauji kapinynai. Tyrinėjimai taip pat parodė, kad ir V—VIII amžiais Lietuvoje mirusiųjų laidojimo papročiai buvo

185 pav. V—VIII a. kapiny-
nai (žr. 541—548 psl.);

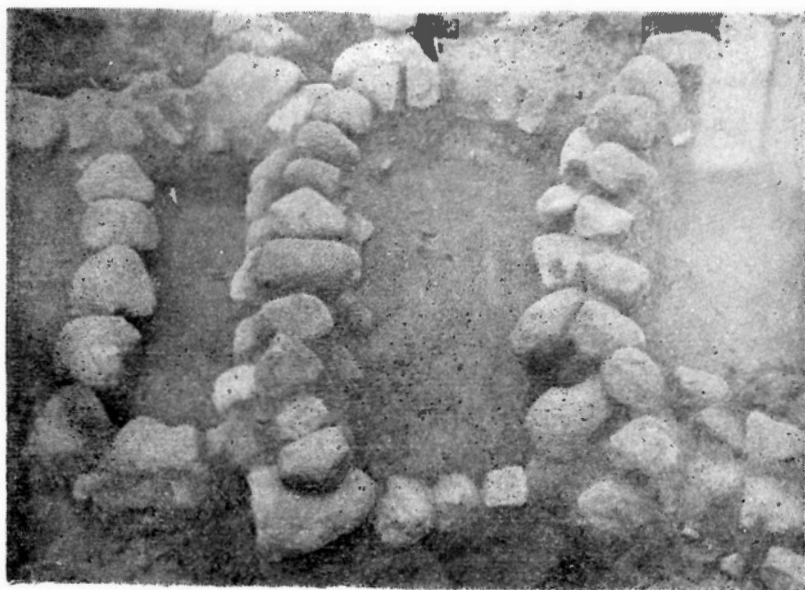
1 — plokštīnīti grieztīnīti kapī-
nynai; 2 — plokštīnīti grieztīnīti
ir degīnīti kapīnynai; 3 —
plokštīnīti degīnīti kapīnynai;
4 — pilkapi su grieztīnīti ka-
pī; 5 — pilkapi su grieztīnīti
ir degīnīti kapī; 6 — Uzne-
munēs krūsnīti kapī; 7 — pil-
kapi su degīnīti kapī

186 pav. Tyrinėtiosios Tūbausių kapinyno dalies planas (Kretingos raj.)

nevienodi, kad atskirose mūsų krašto srityse būta tam tikrų laidojimo skirtybių, todėl laidojimo paminklus tenka aptarti atskiro-mis sritimis.

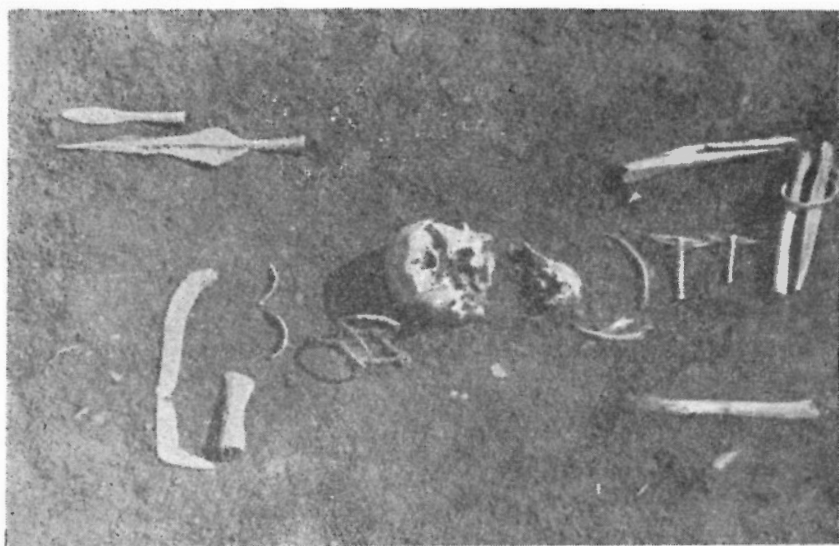
V—VI amžiais Vakarų Lietuvos plokštiniuose kapinyuose dar laikytasi papročio mirusiųjų kapus apdėti akmenų vainikais, panašiai kaip tat buvo daroma pirmaisiais

187 pav. Kapų Nr. 74 ir 76 akmenų vainikai (Tūbausiai, Kretingos raj.)

mūsų eros amžiais (187 pav.). Šio laikotarpio akmenimis apdėti kapai tyrinėti Lazdininkuose, Reketėje, Rūdaičiuose, Tūbausiuose. Tyrinėjimai parodė, kad ir V—VI amžiais čia apie kapus dėta vainikai iš vidutinio dydžio akmenų, kurie kartais būna sukrauti vieni ant kitų dviem ar net trimis eilėmis. Šitie akmenų vainikai nuo ankstyvesnių tokių pat vainikų skiriasi tik didesniu taisyklingumu: jie būna pailgesni, keturkampiai ar ovaliniai (Tūbausiai, Reketė, Lazdininkai) (186, 187 pav.). Vainikų dydis itin įvairus: jų ilgis viduje siekia 1,5—2,8 m, o plotis svyruoja nuo 60—80 cm iki 1,2 m. Kartais aptinkami ir didesni akmenų vainikai. Antai, Tūbausių kapinyno kapai Nr. 14 ir 15 turėjo bendrą 3,5×2,5 m dydžio keturkampį vainiką. Tačiau susiduriama ir su žymiai mažesniais akmenų vainikais. Tūbausių kapinyno vaiko kapas Nr. 44 turėjo tik 1×0,5 m dydžio akmenų vainiką.

Akmenų vainikų viduje, o dažnai ir virš jų, būna primesta akmenų tiek, kad susidaro išstisus netvarkingas akmenų grindinys.

188 pav. Kapas Nr. 16 (Reketė, Kretingos raj.)

Zemė tarp akmenų dažniausiai esti tamsesnė, susimaišiusi su degėsiomis. Po akmenimis, akmenų vainiko dugne, taip pat apstu degėsių, anglių. Šitokiuose kapuose randami mirusiųjų griaučiai būna labai sunykę, palaidoti dažniausiai vos 15—20 cm gilumoje, ir retai kada jie aptinkami giliau kaip 60—80 cm.

Kartais tokių kapų duobėje dar pastebimos sunykusių skobtinių karstų žymės. Sprendžiant pagal išlikusių griaučių liekanas ir įkapes, atrodo, jog mirusiųjų rankos būdavo sudedamos įvairiai.

Nusistovėjusios vienos krypties, kuria kapinyne būtų buvę guldomi mirusieji, nėra: čia vyrauta papročio mirusiuosius guldyti galvomis į vakarus arba į šiaurę.

Vakarų Lietuvos kapinyuose dvigubi kapai — retas reiškinys, šiuo metu žinomi tik trys tokie kapai (du Tūbausių kapinyne ir vienas — Reketėje).

V—VI amžiais išliko senoji, pirmaisiais m. e. amžiais nusistovėjusi įkapių dėjimo tvarka: į kapą būdavo dedami beveik tie patys darbo įrankiai, ginklai, papuošalai. Tačiau kai kurie iš tokių darbo įrankių turi jau tobulesnę formą. Atsirado ir naujų formų papuošalų, kurie prie griaučių randami padėti taip, kaip jie buvo nešioti. Darbo įrankiai daugiausia būdavo dedami prie mirusiojo galvos, kaip ir pirmaisiais m. e. amžiais (188 pav.).

Kapo duobėje, mirusiojo galvūgalyje, taip pat dažnai aptinkami padėti nedidelis dalgis, įmovinis kirvis, peilis, galąstuvėlis, molinis puodelis, žaslai. Be to, vyrų kapuose neretai susiduriama su vienu ar dviem įmoviniais ietigaliais. Ietys su mediniais kotais būdavo dedamos prie mirusiojo dešiniojo šono, todėl ietigalis

189 pav. Žmogaus ir žirgo kapas Nr. 35 (Reketė, Kretingos raj.)

atsidurdavo šiek tiek aukščiau mirusiojo galvos arba šalia jos. Vyrų kapuose kartais dar randamas mirusiajam prie šono padėtas peilis makštyse.

Labai retas atvejis, kai kartu su mirusiu vyru būna palaidotas ir žirgas. Vienas toks V a. pabaigos kapas aptiktas Reketėje (Kretingos raj.) (189 pav.). Čia, $2,7 \times 1,7$ m dydžio duobėje, vakariename jos pakraštyje, mirusysis buvo paguldytas galva į šiaurryčius. Jo kairioji, stačiu kampu sulenkta, ranka gulėjo ant krūtinės, o dešinioji, sulenkta buku kampu,— dubens srityje. Duobės gale, prie mirusiojo galvos, buvo padėti geležinis dalgis ir geležinis įmoninis kirvis, gulėjo du geležiniai ietigaliai su profiliuotomis plunksnomis. Jo drabužiai krūtinės srityje buvo susegti dviem lankinėmis segėmis, kurių vienos būta sidabrinės. Ant kairiosios rankos aptikta žalvarinė storagalė apyrankė ir du žalvariniai žiedai. Prie mirusiojo dešiniojo peties surasta geležinė sagtis, 6 žalvariniai skirstikliai ir odos liekanų. Be to, 50 cm atstumu nuo mirusiojo kairiojo šono buvo pakastas galva į šiaurės rytus nedidelis žirgas, kuris gulėjo ant kairiojo šono. Tarp žirgo dantų buvo įsprausti geležiniai žąslai su didelėmis grandimis, o šalia jo galvos gulėjo geležiniai pentinai.

Apskritai paėmus, vyrų kapai neturtingi papuošalų. Būdingiausi jiems papuošalai yra lankinės ilgakojės segės, lazdeliniai smeigtukai, ir rečiau aptinkamos prie jų storagalės apyrankės arba pavieniai gintariniai karoliukai.

Moterų kapuose darbo įrankių negausu. Daugiausia čia susiduriama su pavieniais smiltainio ar gintaro verpstukais, geležinėmis yломis, geležiniais peiliukais. Kai kuriuose moterų kapuose, prie mirusiosios galvos, randama dar tošinių dėžučių liekanų. Tačiau daugiau moterų kapuose aptinkama papuošalų: žalvarinių tordiruotų antkaklių su rakto pavidalo skylute, žalvarinių dėželių ir su storejančiais užkeistais galais antkaklių. Palaidotųjų kaklas būna papuoštas gintaro ar stiklo karolių apvaromis, kurioms kartais esti panaudotos ir žalvarinės įvijėlės. Mirusiųjų drabužiai esti susegti puošniomis lankinėmis žalvarinėmis arba sidabrinėmis segėmis: lankinėmis žieduotosiomis segėmis, lankinėmis segėmis su žvaigždine kojele, lankinėmis segėmis su vėduoklės pavidalo kojele, pelėdinėmis segėmis, o kartais ir apskritinėmis segėmis. Šalia geležinių lazdelinių smeigtukų aptinkami žalvariniai kryžiniai ir su trikampe galvute smeigtukai, gausiau randama žalvarinių ir sidabrinųjų storagalių apyrankių, įvijinių žiedų.

Šalia žalvarinių papuošalų nuo VI a. vis labiau plinta sidabru padengtos žalvarinės segės, smeigtukai, iš sidabro skardelės padaryti kibirėlio pavidalo pakabučiai.

Nuo VII a. vakariniuose Lietuvos rajonuose jau nebededamas aptinkama kapų akmenų vainikas, vadinasi, išnyksta vienas iš stambiausių laidosenos skirtumų, atribojusių šio ploto plokštinius kapinynus nuo gretimų sričių bendralaiky kapinynų. VIII amžiaus pabaigoje čia pasirodo pirmieji degintiniai kapai (Laiviai), todėl VII—VIII a. Vakarų Lietuvos laidojimo papročiai žymiai suartėja su Vidurio Lietuvoje buvusiais laidojimo papročiais. Daugiau skiriasi tik tų sričių kapų įkapės ir pati įkapių dėjimo tvarka.

Iki šiol centrinė Žemaičių dalis — Žemaičių aukštuma — dar mažai tetyrinėta, neturime čia kasinėto nė vieno V—VI a. kapinyno, todėl nežinome, kaip plačiai būta paplitusio papročio apdėti kapus akmenų vainikais. Tikėtai kai kurie Drobukščiuose (Varnių raj.) rasti to laikotarpio dirbiniai ir gausiai aptikti akmenys įgalina spėti, jog čia irgi būta panašaus kapinyno.

Vidurio Lietuvos kapinynus 1935—1940 m. daugiausia tyrinėjo buv. Kauno kultūros muziejus, o tų tyrinėjimų medžiaga yra Kauno Valstybiniame istorijos muziejuje. Žymiausieji iš tyrinėtųjų kapinynų yra Eiguliuose (Kauno m.) ir Upytėje, netoli Panevėžio. V—VIII a. kapų rasta taip pat Veršvy ir Sargėnų kapinynuose prie Kauno.

Tyrinėjimai parodė, kad ir V—VIII amžiais mirusieji Vidurio Lietuvoje būdavo laidojami plokštiniuose kapuose, iš pradžių dar nesudeginti ir negiliose duobėse. Kai kuriuose tokiuose kapuose, lygiai kaip ir prie ankstyvesnių palaidojimų, prie griaučių, randami poromis padėti akmenys. Dalis tų kapinynų nepasižymi tvarkingumu, mirusieji juose palaidoti, nesilaikant vienos krypties. Pavyzdžiui, Eigulių kapinyne iš 51 ištirto kapo 9-se kapuose mirusieji gulėjo galvomis į rytus, 7-se — galvomis į šiaurę, 8-se — galvomis į vakarus, 6-se — galvomis į pietvakarius ir 2-se — galvomis

190 pav. Griautinis kapas Nr. 30 (Eiguliai, Kauno m.)

į šiaurvakarius (190, 191 pav.). Panašios padėties šiuo atžvilgiu būta ir kituose kapinyuose. Tačiau apskritai vyravo paprotys vyrus laidoti galvomis į vakarus, nukrypstant į šiaurvakarius ir pietvakarius, o moteris — galvomis į rytus, pietryčius ar šiaurryčius.

Be to, šioje srityje randama ir pavienių dvigubų kapų, panašiai kaip ir vakarinių Lietuvos rajonų kapinyuose. Antai, Upytėje, kape Nr. 6, vienoje duobėje buvo palaidoti vyras ir moteris, kurie gulėjo priešingomis kryptimis. Daugelyje V—VIII a. Vidurio Lietuvos griautinių kapų rasta po truputį degėsių, o kai kuriuose kapuose — net ir itin gausiai. Antai, Eigulių kapinyne, kape Nr. 46, prie griaučių, aptiktas 10 cm storio degėsių sluoksnis.

Vidurio Lietuvos V—VIII a. griautiniuose kapuose gana gausiai aptikta įkapių — darbo įrankių, ginklų ir papuošalų. Iš darbo įrankių vyrų kapuose rasta geležinių įmovinių ir pentinių siaurašmenių kirvių, geležinių piautuvų, geležinių peilių. Moterų kapuose susidurta su geležinėmis yломis, kartais — verpstukais.

Žymiai gausiau tuose kapuose būdavo randama papuošalų. Čia moterų kapuose aptikta pavienių iš žalvarinių įvijų ir lietuvių skiriamųjų plokštelių sudarytų apgalvių, kurie į šią sritį pateko iš Siaurės Lietuvos. Moterų, o kartais ir vyrų, kapuose dar aptinkamos vėlyvosios antkaklės su šaukštiniais galais ir antkaklės su storėjančiais užkeistais galais.

Rečiau susiduriama su karolių apvaromis. Daugiausia anuomet Vidurio Lietuvoje nešiotos apvaros iš nedidelių stiklo karoliukų. Be jų, čia būdavo dėvimos ir gintarinių plokščių, netaisyklingo pa-

191 pav. Griautinio kapo Nr. 11 detalė (Eiguliai, Kauno m.)

vidalo karoliukų apvaros (Eiguliai). Be to, čia kai kur puoštasi ir karolių apvaromis, suvertomis, kad būtų ilgesnė apvara, kartu su žalvarinėmis įvijėlėmis.

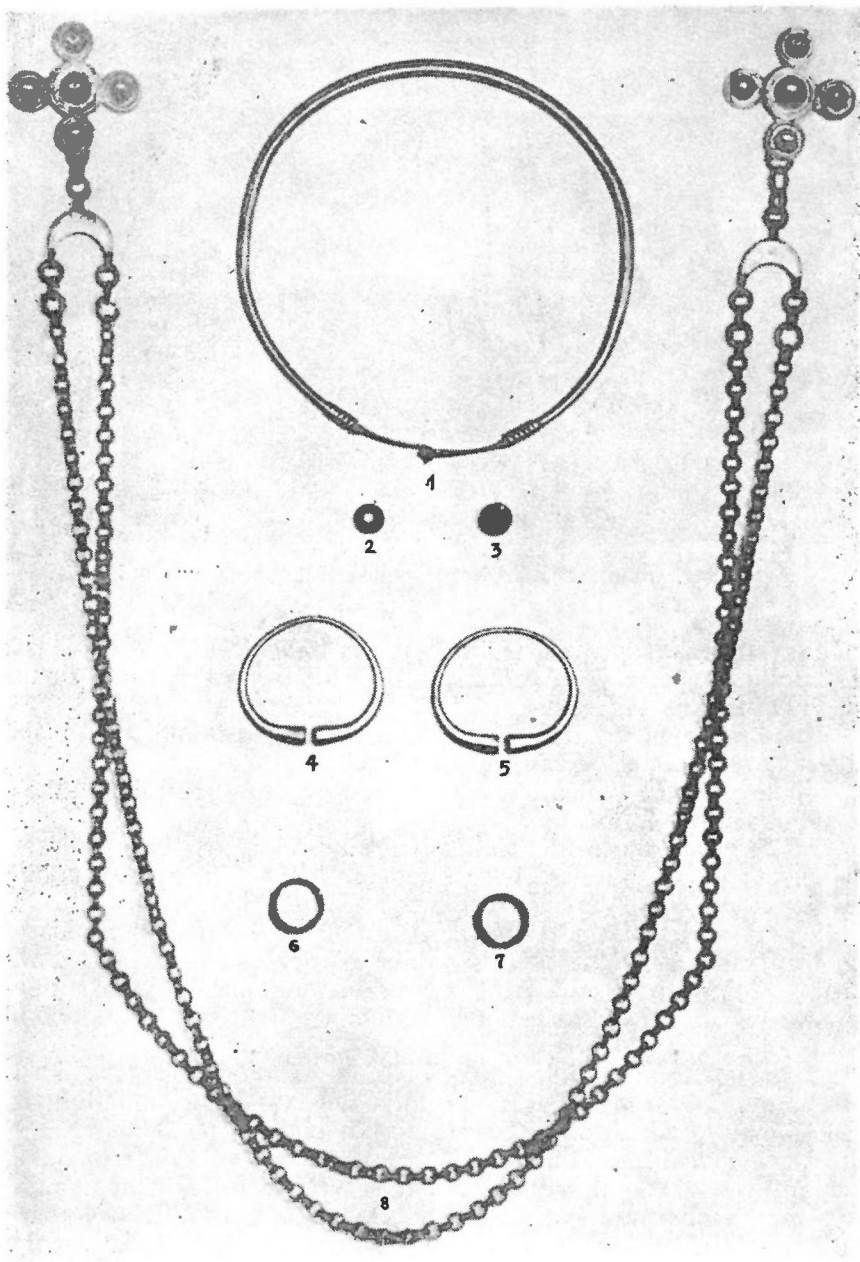
Krūtinei papuošti, drabužiams susegti daugiausia naudotos įvairios lankinės segės, rečiau — smeigtukai.

Būdingiausių rankų papuošalus sudarė storagėlės apyrankės ir įvijiniai žiedai.

Atskiruose Vidurio Lietuvos griautiniuose kapuose taip pat rasta gausių įkapių. Vienas iš turtingiausių, dabar žinomų šio laikotarpio kapų yra Veršvų kapinyne (Kauno m.) kapas Nr. 98 (192 pav.). Čia palaidotai moteriai ant kaklo buvo uždėta sidabrinė antkaklė su plonėjančiais galais ir kilpele bei kabliuku. Ant rankų ji mūvėjo po sidabrinę storagalę apyrankę, o jos krūtinę puošė du kryžiniai, sidabru padengtomis galvutėmis smeigtukai, sujungti grandinėle.

Eigulių kapinyne, kape Nr. 46, būta palaidotos moters, kuri turėjo dvi žalvarines šaukštines antkakles ant kaklo, emalinių ir stiklinių karoliukų apvarą, o ant rankų mūvėjo po 3 žalvarines juostines apyrankes. Mirusiajai ant dešinėsios rankos pirštų buvo užmauti 3 žalvariniai įvijiniai žiedai, o ant kairėsios rankos pirštų — pora žalvarinių įvijinių žiedų. Be to, ant jos krūtinės rasti du žalvariniai buoželiniai smeigtukai su grandinėlėmis, į kapą taip pat buvo įdėta geležinė yla.

Tačiau šalia tokių šio laikotarpio kapų, kurie turtingi įkapių, randame kapų ir su menkomis įkapėmis arba ir visiškai be jų.

192 pav. Moters kapo Nr. 98 sidabriniai papuošalai (Veršvai, Kauno m.)
 1 — sidabrinė su plonėjančiais galais antkaklė; 2, 3 — gintariniai karoliukai; 4–5 — sidabrinės storagalės apyrankės; 6–7 — žalvariniai žiedai; 8 — antkrūtininė grandinė su sidabru padengtais kryžiniais smeigtukais

193 pav. Degintinis kapas Nr. 19 (Eiguliai, Kauno m.)

V amžiuje Vidurio Lietuvoje taip pat pradėjo plisti mirusiųjų deginimo paprotys (193, 194 pav.). Antai, Eigulių kapinyne aptikti 4 degintiniai V—VI a. kapai. Čia mirusieji buvo sudeginti lauže, o palaidoti tik jų kaulų ir įkapių likučiai, surinkti laužavietėje.

Ankstyviausi Vidurio Lietuvos degintiniai palaidojimai aptinkami pailgose, tarsi griautiniam kapui iškastose duobutėse. Pavyzdžiui, Eiguliuose, kape Nr. 34, sudegusių kaulų fragmentai, truputis degusių ir apdeges geležinis lazdelinis smeigtukas buvo supilti į 1,05 m ilgio ir 42 cm pločio duobutę. Dažniausiai įkaps aptinkamos sudėtos viename tokios duobutės pakraštyje, virš sudegusių kaulų fragmentų (194 pav.).

V—VIII amžiais Vidurio Lietuvoje pamažu įsigalėjo paprotys sudegintų mirusiųjų kaulus pilti į nedideles, dubens pavidalo duobutes. Tokių kapų rasta Eigulių ir Veršvų kapinynuose prie Kauno. Veršvų kapinyno tyrinėjimai parodė, kad VII—VIII a. Vidurio Lietuvoje, Kauno apylinkėse, vyravo mirusiųjų deginimo paprotys, tuo metu jau prasiskverbęs ir toliau į šiaurę, pavyzdžiui, VIII a. degintinis kapas buvo surastas Podmunteikiuose prie Siesikų (Ukmergės raj.). Ilgainiui mirusiųjų deginimo paprotys paplito dar toliau į šiaurę, pavyzdžiui, IX—X amžiais mirusieji deginti ir Pašušvyje (Kėdainių raj.), ir kitur. Vidurio Lietuvai būdingi plokštiniai kapinynai apėmė sritį nuo Sventosios žemupio rytuose iki Dubysos baseino vakaruose, o šiaurėje pasiekė dab. Panevėžio rajono teritoriją. Tačiau tikslesnės plokštinių kapinynų

194 pav. Degintinis kapas Nr. 25 (Eiguliai, Kauno m.)

paplitimo ribos sunkiai atsekamos, nes rytinių Zemaičių V—VIII a. kapinynai mažai teiširti. Kol kas nekasinėti ir šiaurinės Užnemunės kapinynai, todėl neaišku, kaip plačiai jų čia būta paplitusių.

Siaurės Lietuvos V—VIII a. kapinynai dar mažai tetrynėti, ir apie mirusiųjų laidojimo papročius šitoje srityje galima kalbėti tik bendrais bruožais. Dabar turimi duomenys rodo, kad V—VI amžiais Siaurės Lietuvoje išnyko paprotys mirusiuosius laidoti pilkapiuose.

Su vėlyviausiais šios srities pilkapiais susidurta Raginėnuose (Seduvos raj.)¹ (195 pav.). Čia kai kuriuose pilkapiuose šalia III—IV a. kapų surasta ir griautinių kapų su V—VI amžiams būdingais daiktais. Pavyzdžiui, J. Abramovo tyrinėtame pilkapyje Nr. 9, kape Nr. 1, prie griaučių buvo aptikta žalvarinė lankinė ilgakojė segė, dvi žalvarinės storagalės apyrankės ir vėlyvos formos geležinis siauraašmenis kirvis. Pilkapio Nr. 17 kape Nr. 1 surasta lankinė segė su trikampe kojele ir storagalė apyrankė.

Pamarnokų pilkapyje Nr. 5 taip pat susidurta su dviem griautiniais kapais, kuriuose būta lankinių segių su trikampe kojele. Šie radiniai byloja, kad V—VI amžiais Siaurės Lietuvoje mirusieji kartais laidoti ir pilkapiuose. Tačiau jie ir toliau būdavo laidojami nesudeginti pilkapių sampile. Atrodo, jog kartais būdavo panaudojami senieji, anksčiau supiltų pilkapių sampilai. Tačiau

¹ Zr. P. Kulikauskas, Raginėnų (Seduvos raj.) archeologinių paminklų tyrinėjimai ir „Raginėnų kultūros“ klausimas.—„LTSR MA Darbai“, SA, 1(4) t., Vilnius, 1958, 65—87 psl.

tai jau paskutiniai atvejai. Paprotys supilti mirusiesiems pilkapius Šiaurės Lietuvoje, kaip ir kaimyninėje Latvijos teritorijoje — Zemgaloje, išnyko V—VI amžiais. Tačiau šiam laidojimo papročių keitimosi procesui pilnutinai pažinti dar trūksta duomenų. Turimoji archeologinė medžiaga rodo, kad VI—VII amžiais Šiaurės Lietuvoje buvo paplitęs paprotys mirusiuosius laidoti plokštiniuose griautiniuose kapuose. Su paskirais radiniais iš suardytų VII—VIII a. griautinių kapų susidurta Degėsiuose ir Baisogaloje. Apardytas VII a. griautinis kapas, kuriame buvo rasta sidabrinė skliutakojė segė, aptiktas Linksmučiuose (Pakruojo raj.). Su V—VI a. plokštiniais griautiniais kapais susidurta Vaitiekūnuose (Kėdainių raj.), Pašušvyje (Kėdainių raj.) ir daugelyje kitų Šiaurės Lietuvos vietovių. Tačiau turimi duomenys dar neleidžia tiksliau, smulkiau apibūdinti šios srities griautinių kapų, nes dar nėra sistemingai ištyrinėti kapinynai.

195 pav. Bendras pilkapio vaizdas (Raginėnai, Seduvos raj.)

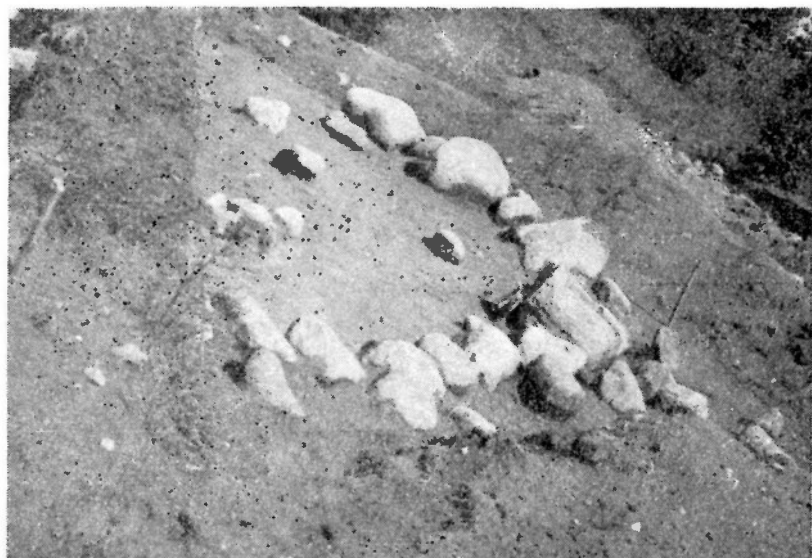

196 pav. Bendras pilkapio vaizdas (Bevandeniškė-Maišinė, Trakų raj.)

197 pav. Pilkapio Nr. 3 akmenų vainikas (Stakai, Salčininkų raj.)

Atrodo, jog mirusieji šios srities kapinyuose laidoti eilėmis, ir pamažu įsigalėta papročio vyrus ir moteris guldyti priešingomis kryptimis. Su apranga nesusijusių įkapių — darbo įrankių ir ginklų — griautiniuose kapuose negausu, paprastai jie būna padėti

198 pav. Pilkapio akmenų vainiko dalis (Padvariškiai, Trakų raj.)

mirusiajam prie kojų arba prie jo galvos. Papildomai į kapus įdėtų papuošalų, kaip daryta vakariniuose Lietuvos rajonuose, nesurasta, todėl Šiaurės Lietuvos kapinynai įkapių pateikia palyginti nedaug.

Būdingiausi šiai sričiai dirbiniai yra geležiniai siauraašmeniai pentiniai ir geležiniai įmoviniai kirviai, aptinkami vyrų kapuose, ir geležiniai lenkta viršūne peiliai — moterų kapuose. Be to, kartais griautiniuose kapuose surandama tiesių paprastų geležinių peilių. Su geležinėmis yломis ir verpstukais čia susiduriama retai. Vyrų kapuose dažnai aptinkami geležiniai įmoviniai ir įtveriamieji ietigaliai, o VII—VIII a. vyrų kapuose — ir platūs trumpieji geležiniai kalavijai, kurių rankenos — be skersinių, turi plačius, tarsi nulaužtus galus. Šitokių kalavijų VII—VIII amžiais būta paplitusių Zemgaloje ir Šiaurės Lietuvoje, o ypač jie būdingi IX—XI a. vyrų kapams, kur randami padėti mirusiajam ant šlaunikaulių.

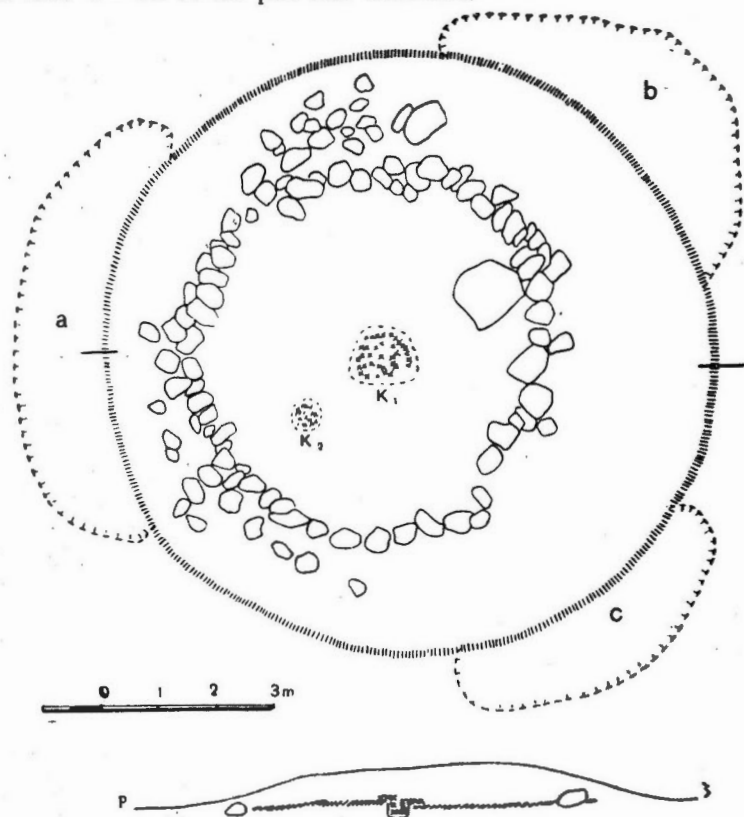
Vidurio Lietuvos plokštiniuose kapinyuose papuošalai yra palyginti negausūs, tačiau dalis jų išsiskiria iš kituose Lietuvos kapinyuose randamų papuošalų. Moterų kapams būdingi iš žalvarinių įvijų ir žalvarinių skiriamųjų plokštelių padaryti apgalviai, žalvarinės balnelinės ir ramentinės antkaklės, antkaklės su storėjančiais užkeistais galais ir kilpele bei kabliuku. Su karoliais čia labai retai tesusidurta. Mirusiojo drabužiams susegti ir krūtinei papuošti daugiausia vartota žalvariniai smeigtukai ir žymiai rečiau segės. Labiausiai anuomet mėgta kryžiniai ir žiediniai smeigtukai. Rankoms papuošti naudotos įvijinės apyrankės ir apyrankės, turinčios trikampę iškilį briauną. Būdinga taip pat ir tai, kad Šiaurės Lietuvos kapuose labai retai aptinkamos diržų sagtys, be to, čia visiškai nesusidurta su žirgo aprangos daiktais.

Savo inventoriumi Šiaurės Lietuvos kapinynai artimi Zemgalos ir Latgalos kapinyams, kur taip pat nebuvo aptikta žirgo aprangos daiktų, o papuošalų tarpe vyravo žalvarinės įvijinės apyrankės, žalvariniai smeigtukai ir antkaklės, panašios į lietuviškuosius šios rūšies papuošalus. Lietuvos teritorijoje šitokie kapinynai apima sritį nuo Ventos baseino vakaruose iki Šventosios aukštupio rytuose, o pietuose pasiekia Nevėžį. Tačiau tiksliau apibrėžti šios srities teritoriją dar sunku. Pietinėje ir pietvakarinėje jos dalyje labiau jaučiama Vidurio ir Vakarų Lietuvos gyventojų materialinės kultūros įtaka. Čia esančiuose kapinyuose (pavyzdžiui, Pašušvio) daugiau randama įvairių lankinių segių, mažiau — smeigtukų.

**V—VIII a.
Rytų Lietuvos
pilkapynai**

Ir V—VIII amžiais mirusieji Rytų Lietuvoje laidojami pilkapiuose, kurie savo kapais skiriasi nuo Šiaurės Lietuvos pilkapių. Rytų Lietuvoje V—VIII a. pilkapių aptinkama daug daugiau, negu jų buvo ankstesniais amžiais. Dabar toje Lietuvos dalyje žinoma kelios dešimtys V—VIII a. pilkapynų, kuriuose ištirtas nemažas skaičius pilkapių. Iš žymiausių tokių kasinėtų pilkapynų yra K a r m a z i n ū (Vilniaus raj.), O r l i š k i ū (Vievis raj.), P a m u s i o (Varėnos raj.) ir kt. pilkapynai.

Šitie kasinėjimai parodė, kad V—VIII a. Rytų Lietuvos pilkapynai jau žymiai didesni, juose randama po keliasdešimt pilkapių. Be to, šituose pilkapynuose aptinkama ir vėlesnių — IX—XII a. pilkapių. Daugelyje Rytų Lietuvos pilkapynų mirusieji buvo laidojami nuo V—VI a. iki pat XII amžiaus.

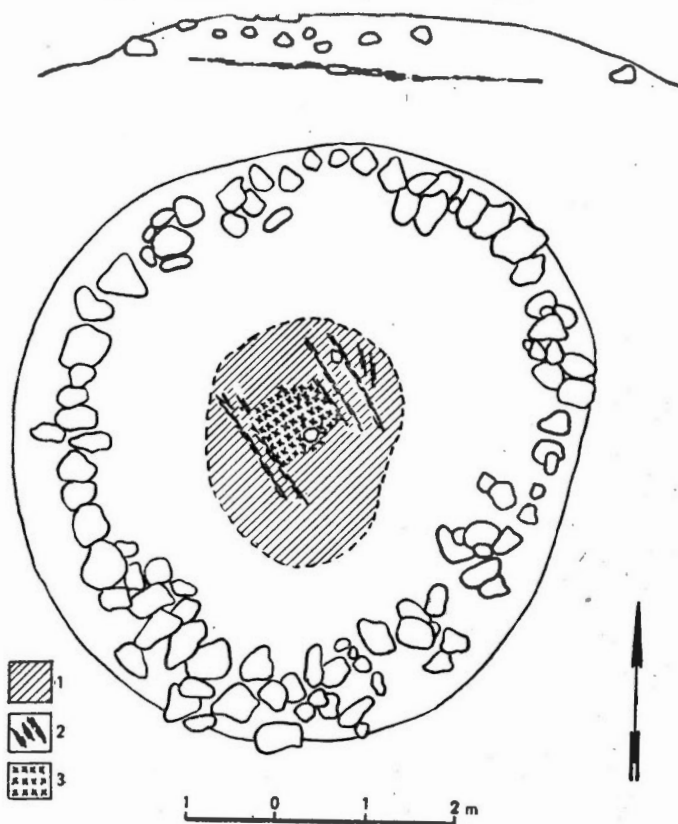
199 pav. Tyrinėto pilkapio planas (Barovkos miškas, Salčininkų raj.)
a, b, c — duobės prie pilkapio; K₁ ir K₂ — degintiniai kapai

V—VIII a. Rytų Lietuvai būdingi 6—10 m skersmens ir 0,60—1 m aukščio apskriti pilkapiai, nors aptinkama ir didesnių pavienių pilkapių, kurie turi iki 16—20 m skersmenį (196—202 pav.). Paprastai tų pilkapių sampilai ar tai nuo arimo, ar tai nuo vėjo, ar lietaus būna šiek tiek apslinkę. Nors šios srities pilkapiai ir toliau daugiausia būdavo pilami iš smėlio, bet jų savybės pamažu keitėsi. VI—VII a. pilkapius jau supo pailgos, tarsi pusmėnulio pavidalo 3—4 duobės (Barovka). Tokios duobės buvo

¹ Зг. Ф. В. Покровский, К исследованию бассейна реки Вилии в археологическом отношении. — «Труды X археологического съезда в Риге 1896», т. I, Москва, 1899, стр. 47—48 и 76—77.

1,5—3 m ilgio, iki 1,5 m pločio ir iki 0,5 m gylio¹. Ilgainiui jos susiliejo, todėl aplink pilkapį susidarė beveik ištisas griovys. Tokie grioviai kartais esti vos žymūs, nes besiskleisdamas pilkapio samplis juos uždengė. Reikia pažymėti, kad šitokiais grioviais, arba duobėmis, apsupti Rytų Lietuvos pilkapiai VIII—IX a. savo išore pasidarė panašūs į kaimyninių, Rytų slavų, genčių IX—XII a. pilkapius, kurie aptinkami Baltarusijos teritorijoje.

200 pav. Tyrinėto pilkapio Nr. 2 planas (Poškai, Šalčininkų raj.)
1 — degėsiai; 2 — suanglėję rąsteliai; 3 — sudegę kaulai

Paplitus Rytų Lietuvoje duobėmis, arba grioviais, apsuptiems pilkapiams, ėmė nykti ankstyviesiems pilkapiams būdingi tvarkingi akmenų vainikai (197—199 pav.). V—VII amžiais pilkapių akmenų vainikai būdavo dedami jau iš įvairaus dydžio akmenų, ir jie atrodydavo ne visiškai tvarkingai, nesudarydavo taisyklingo rato, nes dažnai būdavo sudedami iš kelių eilių akmenų, sukrautų vienas šalia kito arba kartais net ir vienas ant kito (Padvariškiai, Trakų raj. (198 pav.); Stakai (197 pav.); Poškai; Barovka ir

Katkiškės, Šalčininkų raj.)¹. Kai kada iš įvairaus dydžio akmenų apie pilkapį būdavo sukraunama 1—1,5 m pločio ir iki 60—90 cm aukščio akmenų juosta. Taigi toks akmenų vainikas sudarydavo dalį pilkapio sampilo (Dieveniškės; Bagota)² (199, 200 pav.).

Be to, kai kurių pilkapių akmenų vainikus gali dengti sampilas, todėl jie ne visada iš išorės pastebimi (tokie vainikai būna sampilo viduje, net apie 1—1,5 m nuo jo krašto) (199 pav.). VII—VIII amžiais vis dažniau pasitaiko pilkapių, kurie jau nebūtu akmenų vainikų, o prie IX—X a. pilkapių jie jau būna reta išimtis (Dieveniškės).

V—VIII a. Rytų Lietuvos pilkapių sampilas būdavo supilamas iš smėlio. Tokiame sampile susiduriama su pavieniais akmenimis, puodų šukėmis, anglimis, gargažėmis, kartais degėsių dėmėmis. Žymi dalis jų į sampilą yra patekę atsitiktinai. Tai rodytų ir tokie faktai, kad Kapitoniškių IX—X a. pilkapiuose surasta virvelinės keramikos fragmentų iš II tūkstantmečio pr. m. e., o Stakų V—VII a. pilkapiuose aptiktas akmeninio kirvio su skylė kotui fragmentas iš II—I tūkstantmečių pr. m. e.

Pietų Lietuvoje — Eišiškių ir Varėnos rajonų teritorijoje — buvo kasinėti pilkapiai, kurių sampilas ištisai arba beveik ištisai sukrautas iš akmenų (Verseka, Versekėlė, Mickonys, — visi Eišiškių raj.)³. Šitokie pilkapiai kartais aptinkami šalia iš žemių supiltų pilkapių.

Akmenų gausumas šitų rajonų teritorijoje, tur būt, nulėmė tai, kad jie buvo panaudoti ir pilkapių sampilui. Be to, įtakos galėjo turėti ir kaimyninės, pietinėje Užnemunėje gyvenusios sūduvių-jotvingių gentys, kurios kartais savo mirusiųjų kapus apkraudavo akmenimis. Tačiau tokie kapai būdavo apdedami akmenimis arba iš jų sukraunami pilkapiai tik ten, kur būta daug akmenų⁴.

V—VIII amžiais, kaip ir anksčiau, Rytų Lietuvos pilkapių pagrinde dažnai aptinkamas degėsių sluoksnelis, o centrinėje jo dalyje kartais randama ir daugiau degėsių.

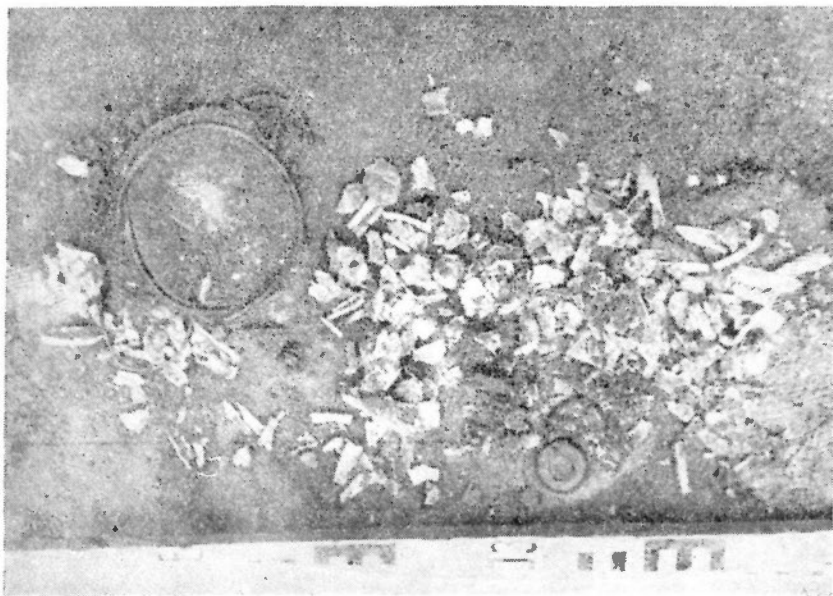
Ilgainiui čia keitėsi ne tik pilkapio struktūra, jo išorė, bet ir patys mirusiųjų laidojimo papročiai. V amžiuje Rytų Lietuvoje plito mirusiųjų deginimo paprotys, kuris pamažu nustelbė, pakeitė paprotį mirusiųjų laidoti nesudegintus. Nuo VI a. Rytų Lietuvos pilkapiuose aptinkami tik sudegintų mirusiųjų kapai. Tačiau

¹ Zr. A. Tautavičius, Šalčininkų raj. pilkapynų tyrinėjimai.—, Iš lietuvių kultūros istorijos“, I t., 65—82 psl.

² Zr. W. Szukiewicz, Poszukiwania archeologiczne w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej. Kurhany ciałopalne w Bogatej...—, „Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne“, t. XIII, Kraków, 1914, str. 56.

³ Zr. W. Szukiewicz, Kurhany ciałopalne przy wsi Wersoce w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej.—, „Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne“, t. XI, Kraków, 1910, str. 63—69; W. Szukiewicz, Kurhany ciałopalne w Bogatej, Mickańcach i Wersocze.—, „Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne“, t. XIII, str. 56—75.

⁴ Zr. Jerzy Okulicz, Cmentarzysko z III—V w. n. e. w miejscowości Netta, pow. Augustów.—, „Wiadomości Archeologiczne“, t. 22, Warszawa, 1933, str. 293.

201 pav. Pilkapio degintinis kapas (Veikūnai, Švenčionių raj.)

reikia pažymėti, kad ankstyviausi šio laikotarpio degintiniai kapai randami Pietų Lietuvoje, o laidojimas pilkapių griautiniuose kapuose šiaurrytinėje Lietuvoje išsilaikė iki VI a. (Antsarė).

V—VIII a. Rytų Lietuvos degintiniuose kapuose tėra palaidoti tik mirusiųjų kaulų fragmentai ir įkapės, nes jie patys buvo sudeginti kur nors atokiau nuo pilkapiro sukrautame lauže (201 pav.).

Šios srities ankstyvuosiuose V a. pilkapiuose, panašiai kaip ir pilkapiuose su griautiniais kapais, jau aptinkama po 1—2 degintinius kapus (Poškai ir Stakai, Šalčininkų raj.) (200 pav.). Ilgainiui šitokių kapų skaičius pilkapyje vis didėjo ir jau VI—VIII a. pilkapiuose kartais randame po 4—7 arba net ir 9 degintinius kapus (Pamasis, Varėnos raj.; Pučkalaukis, Nemenčinės raj.; Čiornaja Luža, pilk. Nr. 6, Svyrių raj.; Smorgonys, pilk. Nr. 11).

Rytų Lietuvos pilkapiuose degintiniai kapai aptinkami įvairiose pilkapiro sampilo vietose (Karmazinai (202 pav.), Pučkalaukis), ant degėsių sluoksnio pilkapiro pagrinde (Poškai, Paraisčiai) arba net po sampilo pagrindu iškastose duobutėse (Cigelnė, Dieveniškės, Čiornaja Luža).

Kartais su degintiniais kapais susiduriama pačiame pilkapiro sampilo pakraštyje, vos kelių *cm* gilumoje. Jei degintinių kapų pilkapyje esama daugiau, tai jie aptinkami įvairiose jo sampilo vietose.

Nevienodi būna ne tik pačių kapų padėtis, bet ir jų dydis, sudegusių kaulų fragmentų kiekis kapuose. Dažniausiai sudegusių

202 pav. Karmazinių pilkapiro degintinis kapas (Vilniaus raj.)

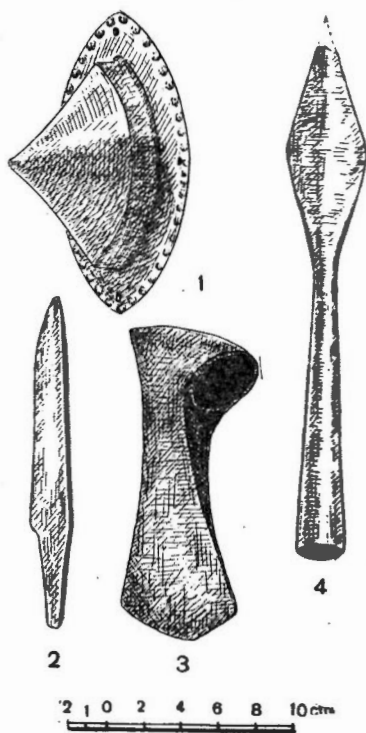
kaulų fragmentai esti supilti į nedidelę, sampile iškastą duobutę ir sudaro glaudžią krūvelę (201, 202 pav.). Tačiau Stakų pilkapyje Nr. 3, Rimšancų pilkapyje Nr. 2 ir kai kuriuose kituose pilkapiuose sudegusių kaulų fragmentai išbarstyti iki 2 m skersmens plote ir sumaišyti su sampilu iki 50 cm storio sluoksnyje. 1952 m. Dieveniškų pilkapyje Nr. 4 rastas kapas, kur stambūs sudegusių kaulų fragmentai ir degėsiai buvo supilti į pilkapiro pagrinde iškastą 50 cm skersmens duobutę, o smulkesni sudegusių kaulų fragmentai išbarstyti pilkapiro pagrinde, beveik 2,5 m skersmens plote.

Rytų Lietuvoje nebuvo papročio sudegintų mirusiųjų kaulų fragmentus pilti į molinį puodą — urną, nors labai retų išimčių pasitaiko. Beveik tik vienintelis degintinis kapas su urna aptiktas Versekos pilkapyje Nr. 1. Žymiai dažniau šios srities degintiniai kapai būdavo apdedami akmenimis arba ant jų būdavo užritamas bent vienas akmuo (Karmaziniai, Vilniaus raj.; Kurganai, Trakų raj.; Stakai, Šalčininkų raj.). Čiornaja Lužos ir Željadės pilkapiuose (Svyrių raj.) susidurta su keliais degintiniais kapais, įrengtais iš plokščių akmenų rūpestingai sustatytose dėžėse. Kapų apdėjimas akmenimis ar dėžių juose įrengimas yra labiau būdingi pilkapiams su didesniu kapų skaičiumi.

V—VIII a. Rytų Lietuvos pilkapių degintiniuose kapuose nesusidurta su gausiomis įkapėmis. Be to, įkapės juose ne vienodai būna išsilaikiusios. Degintiniuose kapuose aptinkama ir nepaliestų

ugnies metalo dirbinių, matyti, į kapą įdėtų, mirusių jau sudeginus, ir nežymiai apdegusių, gerai išsilaikiusių geležies (203 pav.) ir žalvario dirbinių (202 pav.). Čia taip pat greta surandami ir nedideli, sudegusių ar sulaužytų dirbinių arba net susilydžiusio žalvario ir stiklo fragmentai. Rytinių Lietuvos rajonų ankstyvuosiuose kapuose metalo dirbiniai esti sudėti šalia kaulų fragmentų krūvelės arba virš jų, viename pakraštyje, o smulkesnės šitų dirbinių nuolaužos būna sumaišytos su kaulų fragmentais (202 pav.). Retkarčiais susiduriama ir su nukrypimais nuo įprastinės tvarkos. Pavyzdžiui, Ponizjės pilkapyje Nr. 7 (Svyrių raj.), šalia sudegusių kaulų krūvelės, rasti į žemę įsmeigti du geležiniai ietigaliai, geležinis peilis ir geležinis kirvis. Viename Dūkšto pilkapyje 1909 m. buvo aptikti šalia kapo įbesti du geležiniai ietigaliai. Čiornaja Lužos pilkapyje Nr. 6 buvo įsmeigti du geležiniai ietigaliai, o geležinis peilis, geležinis kirvis ir geležinis antskydis padėti šalia kapo. Šitie trys kapai kol kas sudaro išimtį. Matyti, čia buvo atliktos kažkokios, mums nežinomos apeigos.

Būdingiausios rytinių Lietuvos rajonų degintiniams kapams įkapės yra geležies dirbiniai, kurie į kapą dažniausiai patekdavo truputį apdegę ir todėl gerai išsilaikė (203, 204 pav.). Daugiausia degintiniuose kapuose randama geležinių siauraašmenių pentinių kirvių, kurie turi šiek tiek platesnius ašmenis, negu griautiniuose kapuose aptinkami šios rūšies įrankiai, ir ovalo pavidalo skylę kotui. Gausiai susiduriama su geležiniais peiliais, kurių truputį išdilę ašmenys, geležinėmis yломis ir rečiau — su geležiniais piautuvais, kurių smagaliai atlenkti aukštytyn. VI—VII a. Rytų Lietuvos degintiniuose kapuose (203 pav.) dažnai randame po porą geležinių įmovinių ietigalių ir daug rečiau — geležinių įtveriamųjų ietigalių. Palyginti gausiai šituose kapuose aptinkami antskydžiai su žemo kūgio pavidalo viršumi. Apskritai paėmus, ginklai to meto Rytų Lietuvos kapuose dažniau aptinkami, negu kitose jos srityse. Moterų kapuose, be geležinių peilių ir geležinių ylių, dažnai randame po porą molinių verpstukų.

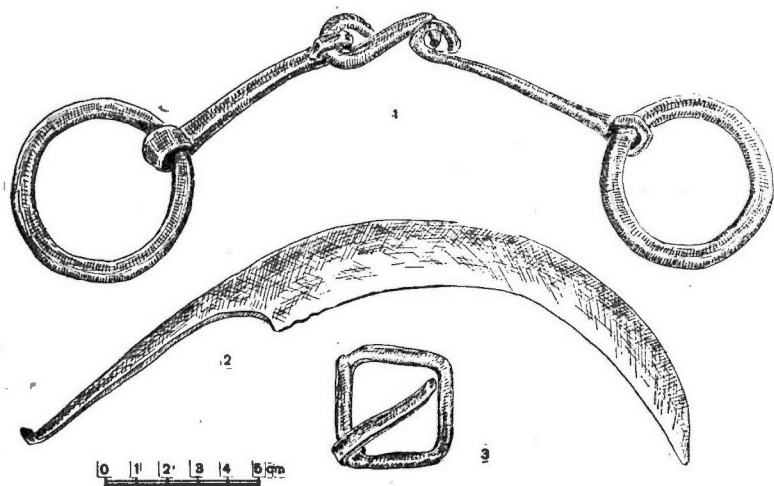

203 pav. Įkapės rastos pilkapyje Nr. 1:

1 — geležinis antskydis; 2 — geležinis peilis; 3 — geležinis pentinis siauraašmenis kirvis; 4 — geležinis ietigalis (Pakrauglė, Nemenčinės raj.)

Cia vyrauja nedideli cilindriniai verpstukai, kurie dažnai būna dailesnio darbo. Be to, šios srities kapuose dažniau palyginti su senovinėmis gyvenvietėmis pasitaiko ornamentuotų verpstukų. Tačiau tiek Rytų Lietuvos senovinėse gyvenvietėse (Aukštadvaris), tiek ir kapuose verpstukų pastebimai pagausėja pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje.

Papuošalų Rytų Lietuvos degintiniuose kapuose nėra gausu. Ankstyvuosiuose šios srities degintiniuose kapuose randama dar

204 pav. Degintinio kapo įkapės:

1 — geležiniai žąslai; 2 — geležinis piautuvas; 3 — geležinė diržo sagtis (Katkiškės, Salčininkų raj.).

iš griautinių kapų žinomų žalvarinių antsmilkinių, padarytų iš rombinio piūvio vielos. Antkaklės taip pat negausios — aptinkama jų su raktų pavidalo skylute užkabinimui, balneliniais ir plokščiais užkeistais galais. VIII—IX a. Rytų Lietuvos kapuose jau randame vytinių antkaklių su kūginiais galais.

Kitus šios srities kapų papuošalus sudaro žalvarinės ir geležinės lankinės segės, apyrankės su storėjančiais galais, ovalinės sagtelės. Rečiau kitų įkapių su stiklo karolių fragmentais.

Be to, šalia kitų įkapių VII—VIII a. Rytų Lietuvos degintiniuose kapuose randama ir žirgo aprangos dirbinių — žąslų, balno kilpų (Pabarė (Podbožė), Katkiškės) (204 pav.). Šios srities pilkapiuose kartais aptinkama ir arklio dantų (Kurganai), o pirmojo tūkstantmečio pabaigoje jau ima plisti paprotys laidoti ir pačius sudegintus ar nesudegintus žirgus.

Kartais V—VIII a. pilkapių sampile, atokiau nuo degintinio kapo, susiduriama su moliniais puodais arba jų dalimis (Pamusis, Karmazinai). Neretai šitie indai stovi stati, nors pasitaiko ir gu-

linčių ant šono arba net ir apverstų dugnu aukštyn. Tokie nedeli puodai būna nerūpestingai pagaminti ir neornamentuoti. Rytų Lietuvos pilkapių tyrinėtojai — F. Pokrovskis¹ ir V. Sukevičius² — iškėlė mintį, kad su šitais indais būdavo nešami iš laužavietės sudegusių kaulų fragmentai, kuriuos išpylus, tušti indai likdavo gulėti šalia kaulų krūvelės sampile. R. Jakimovičius manė, jog tokie puodai susiję su apeigomis, atliekamomis supilant pilkapių³.

205 pav. Nemuno išplauto kapo akmenų vainikas (Krikštonys, Lazdijų raj.)

Be to, Rytų Lietuvoje tarp pilkapių su degintiniais kapais kartais aptinkama ir pilkapių, kuriuose nėra jokių kapų. Pastarieji pilkapiai dažniausiai jau nebeturi akmenų vainikų, būna apkasti aplink grioviais ir duobėmis, o jų pagrinde pastebimas degėsių sluoksnis. Kai kuriuose pilkapynuose tokių tuščių pilkapių itin gausu, pavyzdžiui, Pamusio pilkapynė iš 34 ištirtųjų pilkapių 11 pilkapių neturėjo kapų, Peršukšte iš 9 kasinėtųjų pilkapių 5 buvo visiškai tušti ir t. t. Tuščių pilkapių aptinkama ir toliau į rytus, slavų pilkapynuose, pavyzdžiui, Gnezdove⁴.

Greičiausiai tai bus mums nežinomais apeiginiais tikslais supilti pilkapiai ar simboliniai kapai. Kad tokie simboliniai kapai baltų genčių buvo praktikuoti jau V—VI amžiais, rodo Surpilių pilka-

¹ Зг. Ф. В. Покровский, Курганы на границе современной Литвы и Белоруссии. — «Труды IX археологического съезда», т. I, стр. 195—209.

² Зг. W. Szukiewicz, Kurhany cialopalne w Pomusiu.—„Swiatowit“, t. II, str. 11.

³ Зг. Prehistoria ziem Polskich, Kraków, 1939—1948, str. 426.

⁴ Зг. Д. А. Авдусин, Раскопки в Гнездове. — КСИИМК, т. XXXVIII, 1951, стр. 72.

206 pav. Degintinis kapas (Krikštonys, Lazdijų raj.)

pių kasinėjimai prie Suvalkų. Čia 1956 metais viename pilkapyje surastas palaidotas apdegintas stulpas — žmogaus figūra¹. Galimas dalykas, jog tuščiuose pilkapiuose būdavo laidojami sudegintų, žmones vaizdavusių statulų pelenai. Lietuvos tyrinėtuose pilkapyuose tokių atvejų iki šiol nepasitaikė.

Anksčiau aprašytieji Rytų Lietuvos pilkapiai, kuriuose susiduriama su degintiniais kapais, yra paplitę srityje į rytus nuo Šventosios ir Nemuno vidurupio. Toliausiai nuo čia į vakarus pilkapynai su degintiniais kapais aptikti prie Užpalių, Kapitoniškėse prie Rumšiškių ir Varupyje (Punios šile). Mūsų respublikos pietinėje dalyje tokių pilkapynų yra dabartiniuose Varėnos ir Eišiškių rajonuose, rytuose — jie pasiekia ir vakarinius Baltarusijos rajonus, iki Smurgonių bei Svyrių ežero, o šiaurėje — pietinę Zarasų rajono dalį. Žodžiu, jie paplitę maždaug toje pat teritorijoje, kaip ir IV a. pilkapiai, kuriuose susiduriama su griautiniais kapais duobėse, po sampilu.

¹ Зг. Е. Антоневиц, К археологическому изучению древнего населения Прибалтики. — «Известия Академии Наук Эстонской ССР», Серия общественных наук, № 2, т. VI, Таллин, 1957, стр. 175—176.

**V—VIII a.
Užnemunės
laidojimo
paminklai**

Šiuo metu ištyrinėtų Užnemunės V—VIII a. laidojimo paminklų turime labai mažai, todėl jie mums dar nepažįstami. Tik 1958 metais kairiajame Nemuno krante, prie Krikštonių, buvo ištyrinėtos pilkapių su griautiniais kapais bei akmenų vainikais ir degintiniais kapais liekanos¹. Čia kasinėtieji pilkapiai turi daug bendrų bruožų su Rytų Lietuvos pilkapiais (nėra urnų, gausu ginklų), o tai rodytų, jog panašūs papročiai galėjo būti paplitę iš dalies ir Užnemunėje. Toks pat reiškinys konstatuotas ir tyrinėjant Varupio pilkapius Punios šile.

Tyrinėtieji Krikštonių (205, 206 pav.), Varupio ir pietinės Užnemunės V—VII a. kapinynai (Prūdiškės, Švaicarija) rodo, kad ir čia tuo metu paprotys deginti mirusiuosius išstūmė paprotį laidoti juos nesudegintus. Tačiau pietinėje Užnemunėje sudeginti mirusieji būna palaidoti žemuose, iš akmenų sukrautuose pilkapiuose (Prūdiškės, Suchodolai) arba plokštiniuose kapuose (Neta). Užnemunės pilkapiams būdingi kolektyviniai kapai, ir čia viename pilkapyje aptinkama nuo kelių iki keliolikos kapų. Be to, pietinės Užnemunės kapinynams būdinga gausi keramika. Dažnai sudeginto mirusiojo kaulų fragmentai esti supilti į molinius puodus — urnas, kurios kartais būna papuoštos gnaibytiniu ornamentu. Užnemunės pilkapių kapuose rečiau, negu Rytų Lietuvos, susiduriama su ginklais ir darbo įrankiais.

Kai kurie šios srities kapai išsiskiria gausiomis įkapėmis. Antai, Krikštonyse, griautiniame kape Nr. 1, prie mirusiojo rasta geležinis dviašmenis kalavijas, geležinis antskydis, geležinis įmoninis ietigalis su profiliuota plunksna, puošnūs žalvariniai geriamojo rago apkalai, akmeninis galastuvėlis ir žalvariniai sidabru

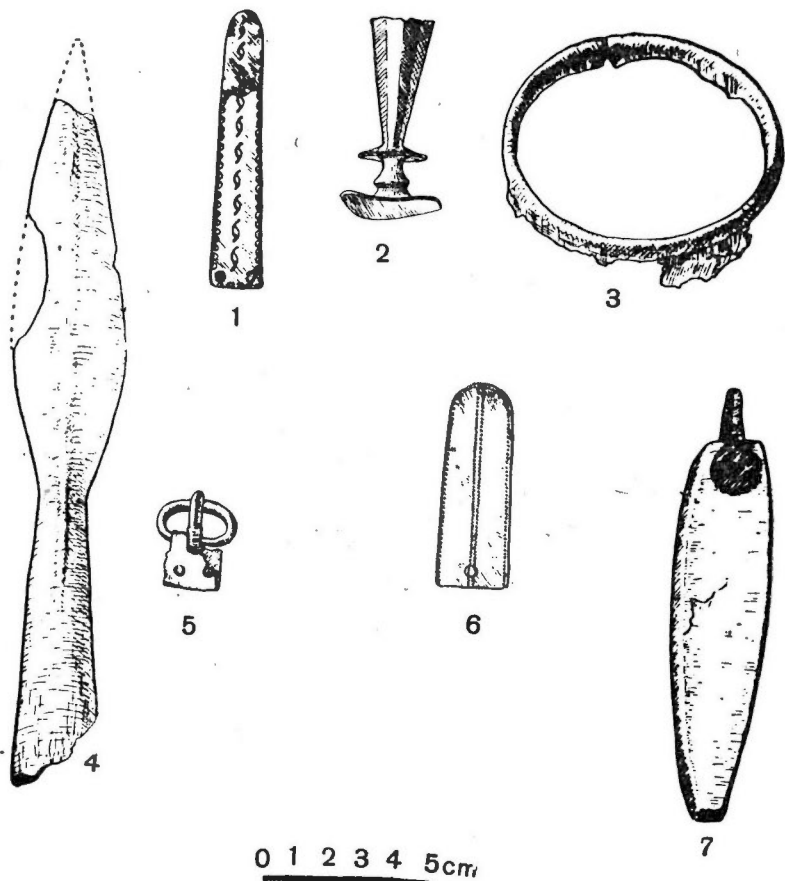
2 0 4 8 10cm

207 pav. Geležinis kalavijas, rastas prie griaučių (Krikštonys, Lazdijų raj.)

padengti diržo apkalai bei jo sagtis (207, 208 pav.). Švaicarijos pilkapyne (buv. Suvalkų apskr.) viename apie 20 m skersmens pilkapyje aptiktas apie 50 metų vyro kapas su labai gausiomis įkapėmis, tai — geležinis dviašmenis kalavijas su medinėmis makštimis, auksu inkrustuotais žalvariniais apkalais papuoštas diržas,

¹ Zr. P. Kulikauskas, Naujas archeologinis paminklas Užnemunėje (V—VII a. jotvingių senkapis Krikštonyse, Lazdijų raj.).—„LTSR MA Darbai“, SA, 1(6) t., 71—86 psl.

geležiniai skydo apkalai, geležiniai ietigaliai, geležiniai pentinai, lankas ir strėlės, dvi kamanos, papuoštos žalvariniais ir sidabriniais apkalais, be to, kape rasti dvi lankinės segės, pakabučiai, geležinės žirklys ir kt. dirbiniai¹. Tai turtingiausias IV a. pabai-
gos kapas Pabaltijyje.

208 pav. Įkapės, rastos griautiniame kape:

1, 6 — žalvariniai, sidabru padengti diržo apkalai; 2, 3 — žalvariniai geriamojo rago apkalai; 4 — geležinis ietigalis; 5 — žalvarinė diržo sagtelė; 7 — akmeninis galastuvėlis (Krikštonys, Lazdijų raj.)

Apžvelgę atskirų Lietuvos sričių kapinynų būdingiausias bruo-
žus, matome, kad mirusiųjų laidojimo papročiai visą laiką vieno-
dėjo, atskirų sričių skirtumai mažėjo. VI—VII amžiais žymioje
Lietuvos dalyje išplinta paprotys mirusiųosius laidoti plokštiniu-

¹ Зг. Е. Антоневиц, К археологическому изучению древнего населения Прибалтики. — «Известия Академии Наук Эстонской ССР», Серия обществен-
ных наук, № 2, т. VI, стр. 175—176.

se kapinyuose. Nauju, šiam laikotarpiui būdingu reiškiniu yra papročio deginti mirusiųjų plitimas. V—VI amžiais jis jau apima visą Rytų Lietuvą, V—VII amžiais išplinta Vidurio Lietuvoje, o VIII amžiuje pasiekia jau ir vakarinius jos rajonus.

Būdingiausias šio laikotarpio Lietuvos kapinynams reiškinys yra tai, kad pasirodo pavieniai įkapių turtingi kapai. Tokių kapų, kaip matėme, aptikta ir Vakarų, ir Vidurio Lietuvoje, pavyzdžiui, Veršvų kapinyne rastas moters kapas su sidabriniais papuošalais, Reketės kapinyne aptiktas vyro kapas su žirgu ir Krikštonyse — vyro kapas su kalaviju.

2. V—VIII a. DIRBINIAI

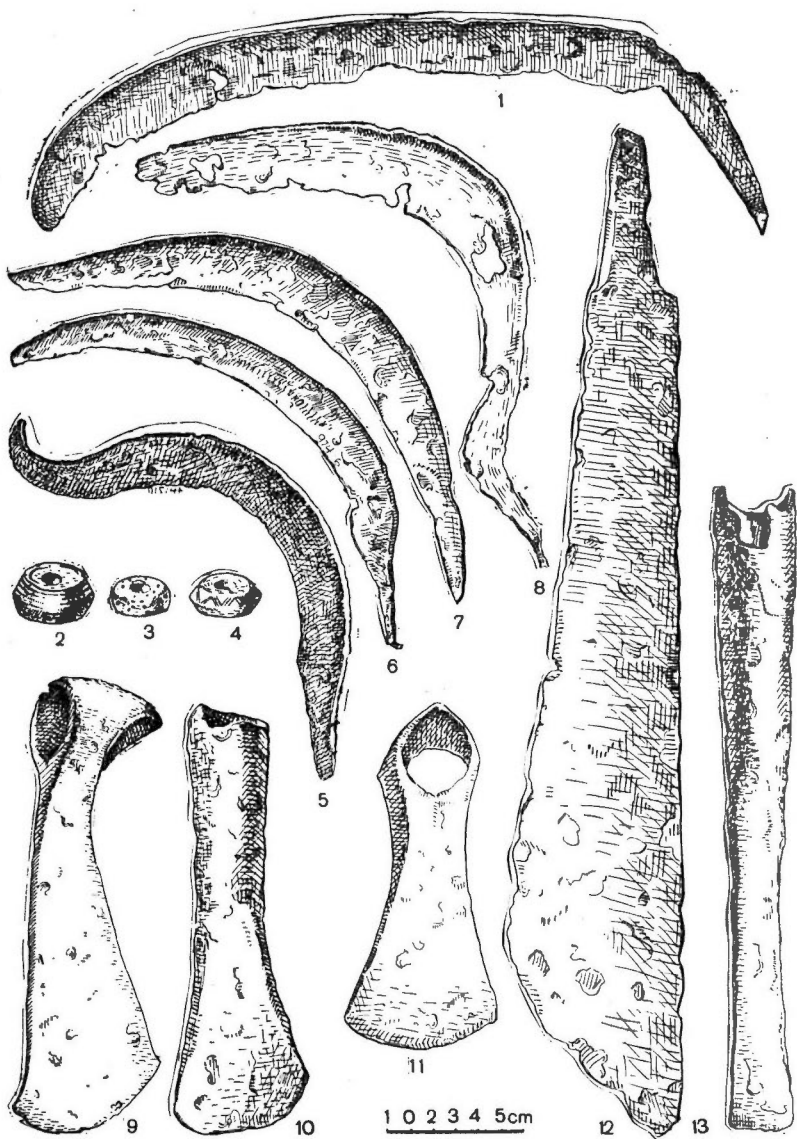
Tyrinėtieji Lietuvos teritorijos V—VIII a. piliakalniai ir kapinynai pateikė pagrindinius duomenis to meto gyventojų materialinei kultūrai pažinti. Kadangi daugiausia šio laikotarpio archeologinės medžiagos turime iš kapinynų, tai didžiausią jos dalį sudaro papuošalai, kurių kapuose gausiausiai randama. Tuo tarpu darbo įrankių, ginklų ir įvairios kitos būtinės medžiagos turime daug mažiau.

V—VIII a. Lietuvos teritorijos gyventojų vartoti darbo įrankiai nepasižymi įvairumu, nes, nusistovėjus mirusiųjų laidojimo papročiams, į kapus būdavo dedami tik kai kurie darbo įrankiai ir daugiausia tie patys, kurie aptinkami jau ir pirmaisiais m. e. amžiais. Ir V—VIII amžiais į kapus dedami kirviai, dalgiai, piaušuvai, peiliai, ylos, adatos ir verpstukai, nors kai kurie iš tų įrankių turi jau tobulesnę formą (209, 210, 211, 212, 214 pav.).

Turima archeologinė medžiaga rodo, kad tuometiniai Lietuvos gyventojai, kaip ir pirmaisiais m. e. amžiais, vartojo dviejų skirtingų formų kirvius. Vakarų Lietuvos ir Užnemunės gyventojai ir V—VIII amžiais tebevartojo geležinius įmovinius kirvius, o Rytų Lietuvos — geležinius siauraašmenius pentinius kirvius.

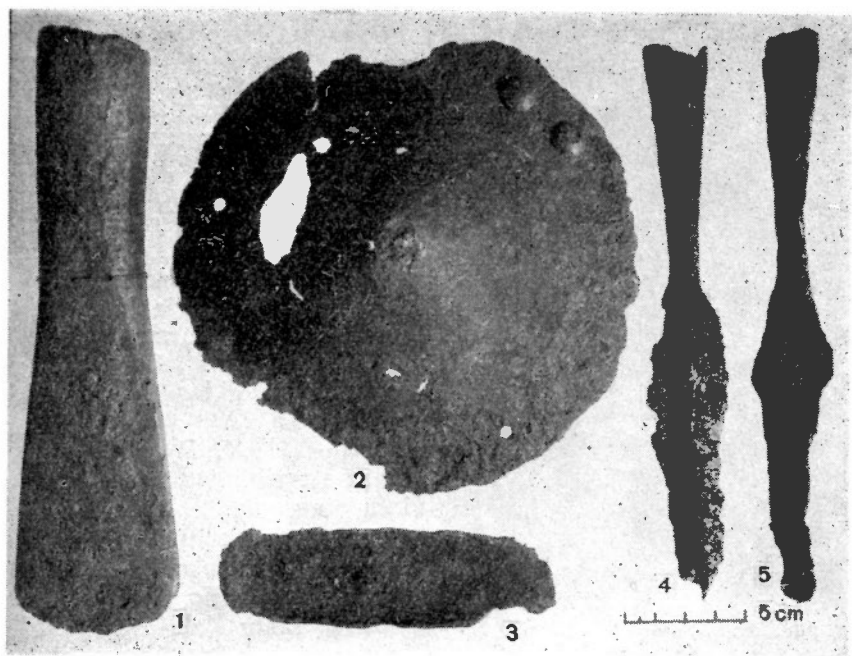
Pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje geležiniai įmoviniai kirviai būdavo gaminami truputį ilgesni bei platesniais ašmenimis, negu anksčiau, ir įgniauzti ties įmovos ir ašmenų riba. Nemaža tuo metu vartotų įmovinių kirvių turime iš Pašušvio (Kėdainių raj.), Veršvų (Kauno m.), Reketės, Lazdininkų (Kretingos raj.) ir kitų tyrinėtų kapinynų. Čia aptiktų kirvių ilgis siekia 20—22 cm, o jų ašmenų plotis — 5,5—6 cm, tuo tarpu kai įmovos skersmuo lieka apie 4—4,5 cm dydžio (210 pav.).

Rytų Lietuvoje V—VIII amžiais vartoti geležiniai siauraašmeniai pentiniai kirviai pamažu keitė savo formą: čia imta gaminti mažesni bei trumpesni, bet truputį platesniais ašmenimis kirviai. Nuo VI a.—VII a. pradžios šitokių kirvių ašmenys platinami į abi puses, taip pat į abi puses šiek tiek pailginama ir jų pentis, kurios ilgis dabar atitinka ašmenų plotį. Tuo pačiu metu kirvio skylė

209 pav. Įvairūs V–VIII a. darbo įrankiai ir ginklai:

1 – geležinis dalgis; 2–4 – moliniai verpstukai; 5–8 – geležiniai piautuvai; 9–10 – geležiniai kirviai; 11 – geležinis kaplys; 12 – geležinis kalavijas; 13 – geležinė peikena (1 – Reketė, k. Nr. 18, Kretingos raj.; 2 – Kurklių apylinkė, Kavarsko raj.; 3 – Vilniaus apyl.; 4, 5, 9, 11 – Pašušvys, Kėdainių raj.; 6 – Vozgeliai, Zarasų raj.; 7, 8, 13 – Varopniškės, Nemenčinės raj.; 10 – Panevėžiuokas, Vilkijos raj.; 12 – Smilgeliai, Pasvalio raj.)

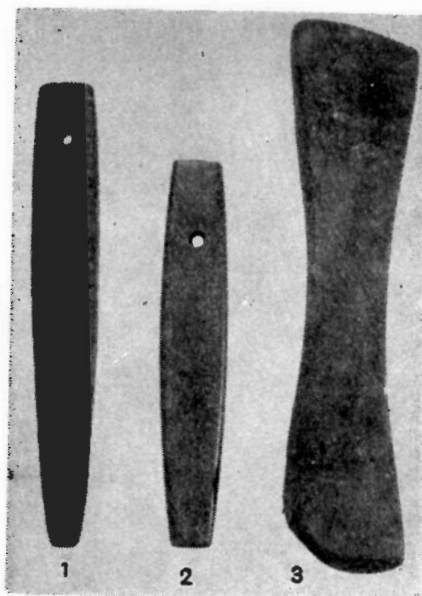
210 pav. V—VII amžiaus ginklai:

1 — geležinis įmovinis kirvis; 2 — geležinis antskydis; 3 — geležinis skydo briaunos apkalas; 4, 5 — geležiniai ietigaliai (Eiguliai, Kauno m.)

kotui daroma jau ovalinė, o jo ašmenų kampai išlieka apvalūs. Siauraašmenių pentinių kirvių ašmenys ir kotas eina jau beveik lygiagrečiai, o ankstyvesniųjų kirvių — sudarydavo smailoką kampą. Todėl VI—VII a. geležiniai siauraašmeniai pentiniai kirviai galėjo turėti jau trumpesnę kotą, ir jie labiau tiko tašymo darbams. V—VIII a. Rytų Lietuvos kapuose daugiausia randama 13—14 cm ilgio geležinių kirvių su 5—7,5 cm pločio ašmenimis. Tuo tarpu Vidurio Lietuvos griautiniuose kapuose dažniausiai aptinkami žymiai stambesni geležiniai kirviai su truputį atgal atlenkta pentimi. Pavyzdžiui, Pašušvio kapinyne rasta 23,5—25,5 cm ilgio kirvių su 7,5—8 cm pločio ašmenimis (209 pav., 9.).

Dalgiai aptinkami tik Vakarų Lietuvos kapinynuose, tuo tarpu kitose mūsų krašto vietovėse ir toliau į kapus dalgiai nebūdavo dedami. Paprastai jie randami vyrų kapuose kartu su geležiniais įmoviniais kirviais padėti prie mirusiojo galvos. Šio laikotarpio kapuose aptikti trumpi geležiniai dalgiai rodo, kad V—VIII amžiais jie tebebuvo dar mažai pasikeitę, jų ilgis tesiekė tik 30—40 cm (209 pav., 1).

Geležinių piautuvų randama V—VIII a. Vidurio ir Rytų Lietuvos kapinynuose (209 pav., 5—8). Plačiai buvo vartojami piautuvai su aukštyn atlenktu smaigaliu (Guskiai,

211 pav. Akmeniniai galastuvai (Rū-
daičiai, Kretingos raj.)

Pašušvys, Vilkonys). Jų būta itin masyvių, bet įvairaus dydžio (214 pav., 1). Pavyzdžiui, Guskių pilkapiuose (Svyrių raj.) rastas piau tuvas turėjo 30 cm ilgio lanku išlenktus ašmenis. Šitokios formos įrankis dar neturi dantukų. Geležiniai piau tuvai aptinkami moterų kapuose iki pat IX a. 1958 metais Aukštadvario piliakalnyje buvo rasta dalis tokios formos piau tuvo. Tai pirmas šios rūšies piau tuvas, aptiktas piliakalnyje (179 pav.).

VII—VIII a. Rytų Lietuvos kapuose aptikta ir pavienių geležinių piau tuvų, lanku išlenktais ašmenimis ir tiesiu ilgu koteliu. Jie neturi dantukų ir aukšty n atlenkto smaigalio. Šios formos piau tuvų rasta Katkiškėse (Šalčininkų raj.) ir Dūkšto apylinkėse. Paprastai šitokie įrankiai

aptinkami tik vyrų kapuose kartu su žirgo aprangos daiktais, nes, kaip jau buvo minėta, buvo naudojami pašarui piau ti.

V—VIII a. Lietuvos teritorijos vyrų ir moterų kapuose, taip pat piliakalniuose ir gyvenvietėse, neretai aptinkami įvairaus dydžio geležiniai peiliai (212 pav., 7), kurie dažniausiai turi išdilusius ašmenis. Tai rodo, jog į kapus dėta ilgesnį laiką vartoti ir, tur būt, mirusiajam priklausę peiliai. Šitie įrankiai turėjo medinę rankeną, kurios išliko tik nežymūs likučiai. Geležiniai peiliai būdavo ir aprangos dalis, nes jie nešioti makštyse prie kairiojo šono (Reketė, kapai Nr. 5, 17, 20, 27, 40; Tūbausiai, kapai Nr. 51, 53, 72, 73).

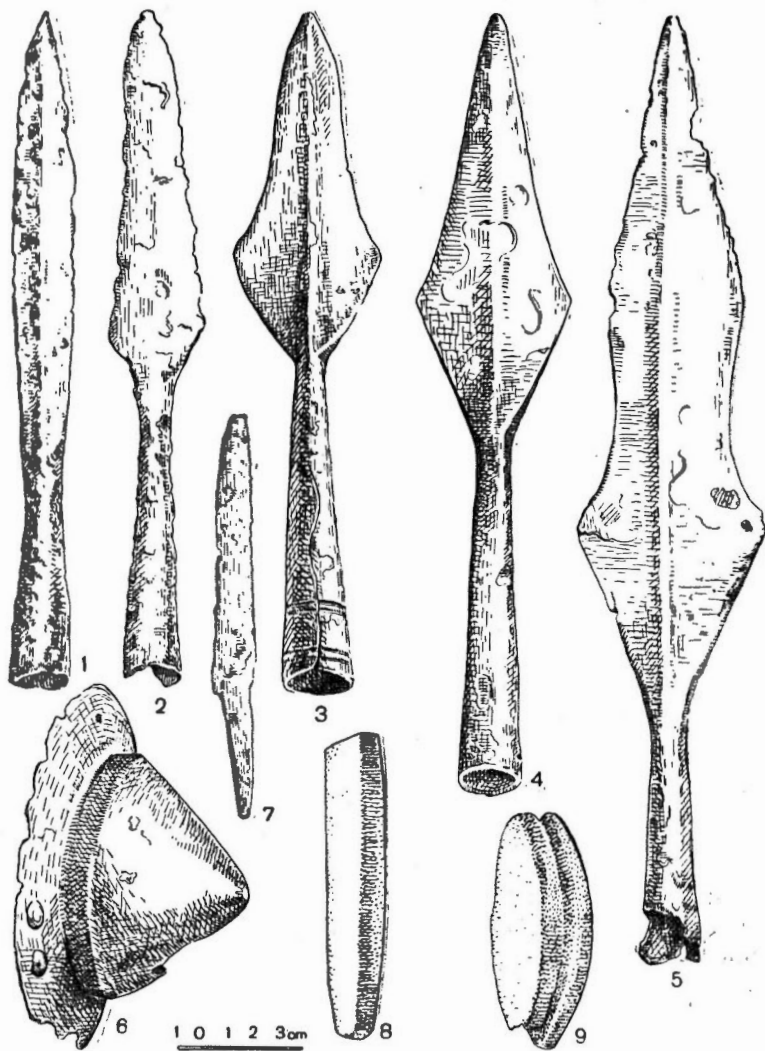
Vyrų kapuose kartais susiduriama su stambiais — 20—30 cm ilgio, o kartais ir dar didesniais geležiniais peiliais. Antai, Rūdaičių kapinyne rastas net 40 cm ilgio geležinis peilis, įdėtas į žalvariu apkaustytas makštis. Tokius stambius, puošnesnėse makštyse atrandamus geležinius peilius tenka laikyti ginklais.

Itin dažnai V—VIII a. archeologiniuose paminkluose, ypač piliakalniuose ir senovinėse gyvenvietėse, susiduriame su įvairaus dydžio geležinėmis ylo mis arba jų fragmentais. Tuo tarpu geležinių a d a t ų randama daug rečiau. Tiek šitos ylos, tiek ir adatos niekuo nesiskiria nuo pirmaisiais m. e. amžiais vartotų ylių ir adatų. Piliakalniuose ir senovinėse gyvenvietėse kartais aptinkama ylių su dar gerai išsilaikiusiu raginiu ar kauliniu koteliu.

Kiti V—VIII a.
buitiniai
reikmenys

Zymiai gausiau randama verpstukų. Jų itin gausiai aptikta senovinėse gyvenvietėse — Aukštadvaryje (Jiezno raj.), Juodonyse (Rokiškio raj.), Vilniaus Gedimino pilies kalne — ir kapuose, ypač Rytų Lietuvos pilkapiuose (209 pav., 2, 3, 4).

Vakarų ir Vidurio Lietuvoje, moterų kapuose, daugiausia randama pavienių akmeninių ir gintarinių verpstukų, o moliniai šios

212 pav. Įvairūs V—VIII a. darbo įrankiai ir ginklai;

1—5 — geležiniai ietigaliai; 6 — geležinis antskydis; 7 — geležinis peilis; 8 — akmeninis galastuvėlis; 9 — akmeninis skiltuvas (1, 2, 7 — Reketė, Kretingos raj.; 3 — Varonyš, Nemenčinės raj.; 4—5 — Dūkštas; 6 — Eiguliai, Kauno m.; 8 — Pašešuvys, Raseinių raj.; 9 — Satrijos piliakalnis, Užvenčio raj.)

rūšies dirbiniai čia tesudaro tik retas išimtis (Reketė, k. Nr. 45; Tūbausiai, k. Nr. 76). Retkarčiais dar susiduriama su verpstukais, padarytais iš rago (Reketė, k. Nr. 30).

Rytų Lietuvos pilkapių degintiniuose moterų kapuose moliniai verpstukai dažniausiai aptinkami poromis. Šalia anksčiau vartotų dvigubo nupiauto kūgio ar suploto rutulio pavidalo verpstukų pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje gausiai paplinta cilindriniai šios rūšies dirbiniai. Žymi dalis molinių verpstukų būna išornamentuoti duobutėmis ar jų grupėmis ir įrėžtais grioveliais.

Naujas, tik V—VIII amžiams būdingas dirbinys yra Vidurio Lietuvoje aptinkami geležiniai kapliai. Jie turi tokią pat, kaip ir geležiniai siauraašmeniai kirviai, pentį ir 4—6,5 cm pločio ašmenis apvaliais kampais. Šitie įrankiai nedideli, jų ilgis — 12—16 cm. Kaplių geležtės plokščios, truputį palenktos koto link ir ne tokios masyvios, kaip kirvių. Todėl geležiniai kapliai yra daug lengvesni už geležinius siauraašmenius kirvius (209 pav., 11).

Iki šiol V—VIII a. kaplių mūsų krašto archeologiniuose paminkluose rasta dar nedaug ir tai tik Šiaurės Lietuvoje. Su keliais geležiniais kapliais susidurta Pašušvio (Kėdainių raj.) ir Smilgelių (Pasvalio raj.) kapinynuose. Vienas nedidelis, apdegęs geležinis kaplys 1958 metais rastas prie Juodonių piliakalnio (Rokiškio raj.) buvusioje senovinėje gyvenvietėje. Kadangi šitie kapliai į muziejus yra patekę iš suardytų kapų, tai nežinome, kada yra atsiradęs paprotys šiuos darbo įrankius dėti į kapus, ir kam — vyrams ar moterims — jie būdavo skiriami.

Kaimyninėje Zemgaloje geležiniai kapliai aptinkami IV—XII a. moterų kapuose¹. Siek tiek rečiau su jais susiduriama Latgaloje². Vėlyviausi geležiniai kapliai jau truputį skiriasi nuo pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje vartotų geležinių kaplių, nes turi platesnius ašmenis.

Iš V—VIII a. vyrų kapų ir piliakalnių bei prie jų buvusių gyvenviečių turime ir akmeninių galąstuvėlių (211 pav.). Daugumas šitų galąstuvėlių padaryti iš vietinio smulkiagrūdžio minkšto smiltainio akmens, kai kurie iš jų būna nedideli, ne visiškai taisyklingai, smarkiai nugaląsti. Paprastai galąstuvėlių galai esti storesni, o vidurys — labai išdiles.

Be to, V—VIII a. kapinynuose randame ypač dailaus darbo pailgų, keturkampio skersinio piūvio galąstuvėlių, kurie yra platesni ir storesni ties viduriu. Šitie darbo įrankiai padaryti iš rausvo akmens ir turi labai lygų paviršių. Daugumas iš jų, atrodo, visiškai nebuvo naudoti, tarsi pagaminti dėjimui į kapą. Tokių galąstuvėlių rasta Rūdaičių kapinyne (k. Nr. 12, 18, 20—22) (211 pav., 1, 2) ir Krikštonių turtingame įkapių griautiniame vyro kape (208 pav., 7).

¹ Zr. Latviešu kultūra senatnē, Rīgā, 1937, tab. XIX : 8, XXVI : 6, XXIX : 2, XLIV : 12.

² Zr. ten pat, XXXIV : 6, XLIV : 11 lent.

Paprastai galąstuvėliai viename gale turi skylutę, o kai kurie ir geležinę grandelę. Matyt, jog jie, panašiai kaip ir peiliai, būdavo nešiojami prie diržo.

Be suminėtųjų darbo įrankių, buvo dar vartojami ir įvairūs kauliniai adikliai, stambios kaulinės adatos ir kt. dirbiniai. Daugiausia šie įrankiai naudoti įvairiems pynimo darbams, ir jie randami piliakalnių gyvenvietėse. Nemaža jų rasta Aukštadvaryje ir Juodonyse.

Iš kapų ir piliakalnių turime pavienius žalvarinius ar geležinius pincetus (Juodonys, Rokiškio raj.; Vozgėlių piliakalnis, Zarasų raj.; Ciornaja Lužos ir Ponizjės pilkapiai, Svyrių raj.; Rūdaičių kapinynas, Kretingos raj. ir kt.).

Grūdams trinti bei malti V—VIII amžiais taip pat naudojamos akmeninės trinamosios girtos. Jų buvo rasta Aukštadvaryje, Paplinio piliakalnio gyvenvietėje (Telšių raj.).

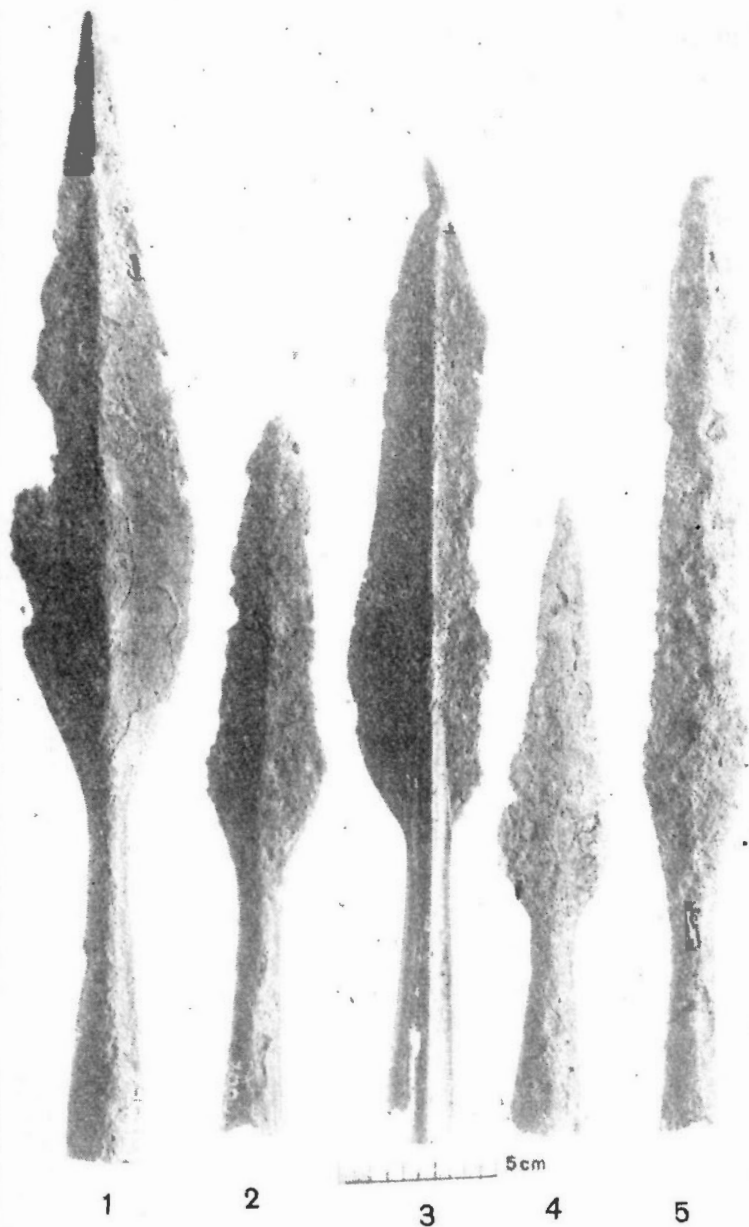
Iš Bevandeniškių pilkapyno (Trakų raj.) turime geležinį meškerės kabliuką, o iš Varopniškių — geležinę peikeną (209 pav., 13).

Zinoma, čia suminėtieji darbo įrankiai dar nėra visi ano meto gyventojų vartoti įrankiai, kurių būta žymiai įvairesnių ir gausesnių. Pavyzdžiui, iš ankstyvesnių laikotarpių mūsų krašto kapų turime žirklių, tuo tarpu V—VIII a. archeologiniai paminklai jų jau nebepateikia. Panaši padėtis yra ir su kirtikliais, ir su kai kuriais kitais darbo įrankiais. Itin trūksta to meto amatininkų, pavyzdžiui, kalvių, vartotų darbo įrankių. Iš juvelyrų naudotų darbo įrankių teturime tik molinių tiglių liekanas (Juodonys, Aukštadvaris), pincetus ir kaltelius.

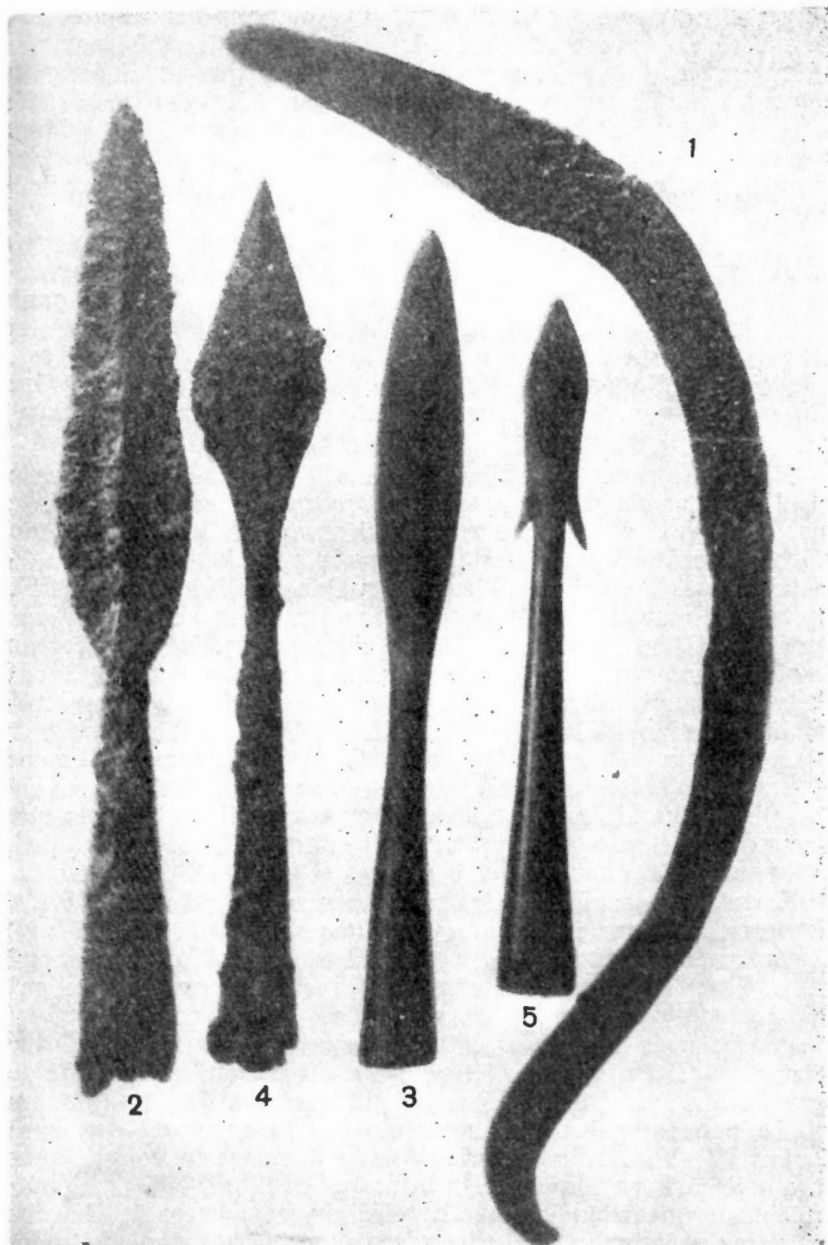
V—VIII a. ginklai V—VIII a. ginklų turime išimtinai tik iš vyrų kapų. Juos ir toliau sudaro geležiniai iečių smaigaliai — ietigaliai ir geležiniai medinių skydų apkaustai — antskydziai bei jų rankenos. Žymiai rečiau susiduriama su to laikotarpio geležiniais kalavijais.

Ietims vartota itin įvairių formų geležiniai ietigaliai (212, 213, 214 pav.). V—VIII amžiais daugiausia naudoti įmoviniai ietigaliai, užmaiti ant poros metrų ilgio ieties koto. Tuo tarpu įtvieriamų ar įkalamų į ieties kotą geležinių ietigalių randama žymiai rečiau ir beveik išimtinai tik Šiaurės Lietuvoje. Geriausiai išsilaikiusių geležinių ietigalių turime iš Rytų Lietuvos pilkapių degintinių kapų, o griautiniuose kapuose, ypač Vakarų Lietuvoje, jie dažniausiai būna taip sunykę, kad kartais sunku nustatyti net ir jų formą.

V—VI a. kapuose dažnai randami nedideli geležiniai ietigaliai su ilgomis įmovomis ir trumpomis išstęsto rombo pavidalo plunksnomis (212 pav., 3, 4). Jie būna nedideli ir jų ilgis kartais siekia tik 15—20 cm. Su tokiais ietigaliais susidurta Paraisčiuose (Nemenčinės raj.), Karmazinuose (Vilniaus raj.), Pamusyje (Varėnos raj.), Pakrauglėje (Nemenčinės raj.) ir Zvirbliuose (Vilniaus raj.).

213 pav. V—VIII a. geležiniai ietigaliai
(1 — Dūkštas; 2 — Pagrybė, Skaudvilės raj.; 3 — Varonys, Nemenčinės raj.; 4 —
Eiguliai, Kauno m.)

214 pav.

2-5 — geležiniai letigaliai ir 1 — piautuvas (1 — Guskliai, pilkapis Nr. 1; 2-5 — Ciornaja Luža, Svyrių raj., Baltarusijos TSR)

Pavienių, žymiai ilgesnių geležinių ietigalių su ilgomis įmovomis ir mažomis, rombo pavidalo plunksnomis randama ir VII—VIII a. kapuose (Linksmučiai, Pakruojo raj.) (294 pav.).

Lygiagrečiai buvo vartojami ir geležiniai įmoviniai ietigaliai su siaura plunksna, kuri yra beveik vienodo ilgio su įmova. Kai kurie tų ietigalių turi išilgai plunksnos einančią iškilią briauną. Vienas toks ietigalis rastas Kurganų-Vorotniškių pilkapyje (Trakų raj.), degintiniame kape, kartu su V—VI a. antkake, turinčia rakto skylutės pavidalo kilpelę užkabinimui.

Visoje Lietuvoje, taip pat Latvijoje ir Estijoje, randami geležiniai įmoviniai ietigaliai su profiliuota plunksna (212 pav., 5). Jie prie įmovos turi ryškesnį ar vos žymų rombo pavidalo paplatinimą ir iš jo viršūnės einantį plunksnos smaigalį. Su tokiais ietigaliais susidurta Lazdininkuose ir Rūdaičiuose (Kretingos raj.), Raketėje (Kretingos raj.), Veršvuose (Kaunas), Krikštonyse (Lazdijų raj.), Smurgonyse, Karmazinuose (Vilniaus raj.), Pamusyje (Varėnos raj.) ir kitur.

Šitokios formos geležiniai įmoviniai ietigaliai pradėti vartoti jau IV—V amžiais, bet gausiausiai jų randama VI—VII a. kapuose. VI—VII a. kapuose aptinkami geležiniai ietigaliai su profiliuota plunksna yra didesni ir kartais turi iki 40 cm ilgio. Su tokiais stambiais ietigaliais susidurta Pabarės (Podbožės) (Eišiškių raj.), Pamusio (Varėnos raj.), Smurgonių ir kt. pilkapyuose.

VII—VIII a. kapuose paplito geležiniai ietigaliai su jau trumpesnėmis įmovomis ir ilgomis siauromis plunksnomis (213 pav., 3), vadinamieji ietigaliai su karklalapio pavidalo plunksna. Tai yra didoki, vidutiniškai 30—35 cm ilgio ietigaliai, bet jų yra ir žymiai didesnių. Pavyzdžiui, Pučkalaukio pilkapiuose (Nemenčinės raj.) rasta tokių geležinių, 43—45 cm ilgio ietigalių. Be to, ietigalių su karklalapio pavidalo plunksna aptikta beveik visuose plačiau tyrinėtuose pirmojo m. e. tūkstantmečio antrosios pusės kapinyuose. Jie dar tebebuvo vartojami ir IX—X amžiais.

Kartu su geležiniais ietigaliais, turinčiais karklalapio pavidalo plunksną, randama ir ietigalių su trumpesnėmis bei šiek tiek platesnėmis plunksnomis. Tai — ietigaliai su lauro lapo plunksnomis. Pavyzdžiui, Užpaliuose (Utenos raj.) rastas 22 cm ilgio ietigalis su 15 cm ilgio ir 6 cm pločio plunksna.

Be to, Rytų Lietuvos pilkapių degintiniuose kapuose aptikta keletas geležinių įmovinių ietigalių su užbarzdomis (Ciornaja Luža, pilkapiai Nr. 2 ir 12; Ponizjės pilkapiai Nr. 4 ir 7) (214 pav., 5). Su panašiu geležiniu įmoviniu ietigaliu susidurta Antasarės-Laukių IV—V a. pilkapių griautiniuose kapuose ir Bogutiškių piliakalnyje (Švenčionių raj.). Atrodo, kad tai būta metamųjų, greičiausiai medžioklėje vartotų geležinių iečių antgalių. Geležinių įtviriamųjų ietigalių su užbarzdomis rasta ir kaimyninėje Latvijoje¹.

¹ Zr. Latviešu kultūra senatnē, tab. XXXIV : 3.

Zymiai rečiau V—VIII a. archeologiniuose paminkluose aptinkami geležiniai įtveriamieji ietigaliai. Jų daugiausia turime iš Siaurės Lietuvos, o pavienių egzempliorių rasta ir Rytų Lietuvos pilkapiuose (Užpaliai, Pučkalaukio pilk. Nr. 18; Pilviniai, pilk. Nr. 3, k. Nr. 1). Visi šitie įtveriamieji ietigaliai būna 30—40 cm ilgio ir turi lauro lapo pavidalo plunksną. Jie pirmojo m. e. tūkstantmečio pabaigoje plačiausiai buvo paplitę Siaurės Lietuvoje, bet ir to laikotarpio vyrų kapuose jie visada randami drauge su kitu, geležiniu įmoviniu ietigaliu (Linksmučiai) (297 pav.). Atrodo, kad geležiniai įtveriamieji ietigaliai į Siaurės Lietuvą pateko iš kaimyninės Žemgalos ir Latgalos, kur jie antrojoje pirmojo m. e. tūkstantmečio pusėje buvo labai plačiai naudojami¹.

Pagal geriau išsilaikiusius geležinius ietigalius galima nustatyti, kad jų būta ypač rūpestingai pagamintų, nušlifotų bei nuglūstų. Kai kurių tokių ietigalių įmovo išornamentuotos aplink einančiais grioveliais bei zigzaginėmis linijomis, o kai kurių — nukaltos keturkampės (Grabijolai) ar daugiakampės (Karmazinių pilkapis Nr. 7, Dūkštas, Ponizjė). Šitokie dailiai pagaminti geležiniai ietigaliai rodo, kad V—VIII a. kalviai sugebėdavo nukalti ypač dailių daiktų.

Vakarų Lietuvos kapuose kartais aptinkama ir medinių iečių kotų fragmentų su užmoutais ant jų žalvariniais įvijiniais žiedais (Rūdaičiai, k. Nr. 5, 8).

Palyginti gana gausiai randama ir geležinių antskydžių (212 pav., 6). Daugiausia jų rasta V—VIII a. Rytų Lietuvos pilkapynuose su degintiniais kapais. Čia žinoma net 17 pilkapynų, kur aptikta apie 30 geležinių antskydžių². Rečiau su tokiais antskydžiais susidurta Vidurio ir Vakarų Lietuvoje ir Užnemunėje. V—VIII amžių kapinynuose randami šitokie geležiniai antskydžiai byloja, kad dažnai tuo metu mirusiems vyrams į kapą būdavo dedami skydai (206 pav.).

Išlikusieji geležiniai antskydžiai būna nuo 14 iki 24 cm skersmens, be to, daugelis jų turi žemo cilindro pavidalo iškilimą su kūgine viršūne, išskyrus Žvirblių ir Čiornaja Luža pilkapyje Nr. 10 rastuosius šios rūšies dirbinius, kurie turi žemo suploto pusrutulio pavidalo viršūnę. Be to, Žvirblių pilkapyje aptiktas šitoks antskydis yra su žema atauga viršūnėje. Iš Krikštonyse rastųjų geležinių antskydžių vienas turi nedidele buožele užbaigtą kūginę viršūnę, o antrasis (16 cm skersmens) — 11 cm aukščio kūginę viršūnę, papuoštą vertikaliais negiliais grioveliais. Daugelio tokių

¹ Zr. Latviešu kultūra senatnē, XXXIV:7 lent.

² 1) Bagota (Varėnos raj.); 2) Čiornaja Luža (Svyrių raj.), pilk. Nr. 6 ir 10; 3) Grabijolai (Vilniaus raj.); 4) Guskiai (Svyrių raj.), pilk. Nr. 3; 5) Karmaziniai (Vilniaus raj.), pilk. Nr. 1; 6) Kernavė (Širvintų raj.); 7) Krikštonys (Lazdijų raj.); 8) Pakrauglė (Nemėnčinės raj.), pilk. Nr. 1; 9) Pamusis (Varėnos raj.), pilk. Nr. 9; 10) Punia, Varupis (Alytaus raj.); 11) Smurgonys, pilk. Nr. 8, k. Nr. 7; 12) Sniegiai; 13) Užpaliai (Zarasų raj.); 14) Versekėlė (Eišiškių raj.); 15) Varonys (Nemėnčinės raj.); 16) Žvirbliai prie N. Vilnios; 17) Zasvyrio pilk. Nr. 18.

geležinių antskydžių pakraščiai būna išornamentuoti iškiliais pusrutuliukais.

Antskydžių pakraščiuose išlikusios skylutės, o kartais dar ir 4—8 vinutės, rodo, jog medinio skydo centre prikaltas geležinis antskydis dengdavo metalinę skydo rankeną. Pačių skydų dydis ir forma neaiški, nes jų kapuose neišliko. Sprendžiant pagal vinutes, atrodo, kad skydams vartotos maždaug 1,5 cm storio lentos. Pavyzdžiui, Rucavos durpyne (Latvija) rastas vienas gerai išsilaikęs, apskritas, 90 cm skersmens skydas yra padarytas iš siaurų lentelių ir aptrauktas oda. Gal būt, panašius skydus nešiodavo ir Lietuvos teritorijos kariai.

Mūsų krašto VIII—IX amžių kapuose geležiniai antskydžiai jau nebeaptinkami. Matyti, dėl kažkokių priežasčių išnyko paprotys juos dėti į kapus arba galėjo būti pradėti naudoti ištiesi mediniai skydai, kurie kape visiškai sunyko.

Pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje Lietuvos teritorijoje ėmė plisti nauji ginklai — geležiniai kalavijai, kurių iš pirmųjų m. e. amžių neturime (207 pav., 209 pav., 12). Kalavijas tuo metu, matyt, buvo retas ir brangus ginklas, todėl juo ginkluodavosi tik turtingesnieji bei žymesnieji kariai ar jų būrių vadai. Iš ankstyviausių, dabar žinomų geležinių kalavijų Lietuvoje yra 1958 metais Kriškiūnų (Lazdijų raj.) V—VI a. griautiniame vyro kape drauge su geležiniu ietigaliu, turinčiu profiliuotą plunksną, geležiniu antskydžiu, žalvarine sagtimi, žalvarintų diržo apkaustų liekanomis ir žalvariniais geriamojo rago apkaustais (207, 208 pav.) rastas geležinis kalavijas¹. Nors pats kalavijas ir blogai išsilaikęs, bet, matyti, kad jis buvo dviašmenis, turėjo apie 1 m ilgio ir 6 cm pločio prie rankenos. Jis turėjo ir paprastą medinę rankeną be skersinių (207 pav.). Panašus geležinis kalavijas 1956 metais rastas Švaicarijos kaime (Siaurės Lenkija, Suvalkų apskr.) buvusiam pilkapyne, vyro kape, kartu su kitomis ypač gausiomis ir puošniomis įkapėmis².

Zymiai daugiau geležinių kalavijų turime iš VII—VIII amžių. Tai yra platūs trumpi vienaašmeniai ginklai. Rytų Lietuvoje rasti tik du tokie kalavijai. Vienas iš jų rastas Pamusio pilkapyje Nr. 1 (3), kape Nr. 1, kartu su dviem geležiniais ietigaliais, turinčiais karklalapio pavidalo plunksnas, ir žalvarinės lankinės laiptelinės segės fragmentais³. Jis yra 52 cm ilgio ir 3,5 cm pločio prie rankenos ir 4,7 cm pločio arčiau smaigalio.

Antras iš jų, 44 cm ilgio ir 3 cm pločio geležinis kalavijas buvo aptiktas Orliškių pilkapiuose (Vievio raj.). Jis turi gerai išsilai-

¹ Zr. P. Kulikauskas, Naujas archeologinis paminklas Užnemunėje.— „LTSR MA Darbai“, SA, 1(6) t., 5 pav.

² Zr. J. Antoniewicz, J. Okulicz, M. Kaczynski, Wyniki badań przeprowadzonych w 1956. r. na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Szwaicaria, pow. Suwalki.— „Wiadomości Archeologiczne“, t. 25, zes. 1—2, Warszawa, 1958, str. 28.

³ Zr. W. Szukiewicz, Kurhany ciałopalne w Pomusiu.— „Światowit“, t. II, tab. 1:4.

kisia, 15 cm ilgio ir 1,8—0,5 cm pločio geležtę rankenai. Pamusio ir Orliškių kalavijai yra turėję medines rankenas be skersinių, ir todėl savo forma jie dar labai primena didžiulius peilius.

Vakarų Lietuvoje tuo metu ėmė plisti truputį ilgesni geležiniai vienaasmeniai kalavijai, kurie turėjo 60—75 cm ilgio ir 4—5 cm pločio geležtes ir taip pat buvo su rankenomis be skersinių. Jie būdavo nešiojami medinėse makštyse. Ypač daug tokių kalavijų rasta VIII—IX a. Kiauleikių kapuose (k. Nr. 7, 15, 16, 34, 39, 40, 42).

Siaurės Lietuvoje VII—VIII amžiais paplito geležiniai platus trumpieji kalavijai. Šitie ginklai — sunkoki, masyvūs, turi 35—50 cm ilgio, įstrižai nukirstą, tarsi nulaužtą platųjį galą. Ypač daug tokių kalavijų rasta Linksmučių kapinyne (294 pav., 6) (Pakruojo raj.). Panašūs kalavijai tuo metu naudoti kaimyninės Žemgalos ir Latgalos gyventojų¹.

215 pav. Žalvarinis žiedinis antsmilkinis (Aukštadvario piliakalnis, Jiezno raj.)

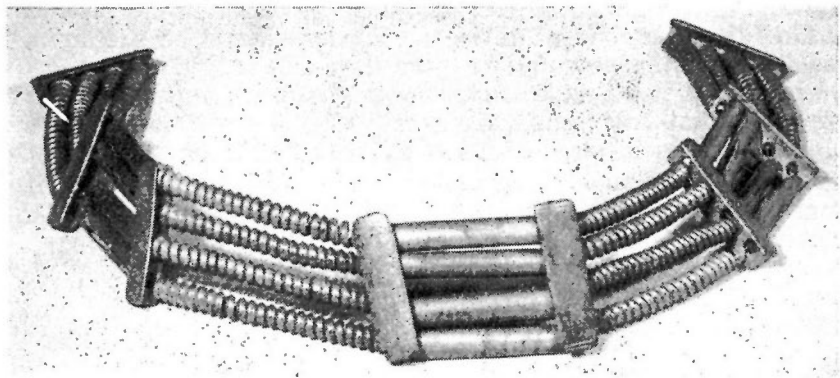
Prie ginklų taip pat tektų priskirti kartais randamus Rytų Lietuvos teritorijos pilkapiuose geležinius siauraasmenius kovos kirvius su profiliuotomis pentimis. Jie esti truputį lengvesni už darbo kirvius, turi puošnesnę, profiliuotą, o kartais dar ir įkartomis ar įmuštais taškučiais-duobutėmis išornamentuotą pentį. Su tokiais kirviais susidurta Smorgonių ir Budrionių pilkapiuose (Svyrių raj.) ir kitur.

V—VIII a. lankų ir strėlių antgalių kapuose iki šiol neaptikta, nes, matyti, nebuvo papročio juos dėti į kapus.

Iš turimos archeologinės medžiagos matyti, kad V—VIII a. baltų gentys V—VIII amžiais dar tebenešiojo daug įvairių papuošalų. Šitie papuošalai būdavo gaminami iš žalvario ir sidabro, o kartais ir iš gintaro arba stiklo. Įvairiais papuošalais to meto žmonės puošė galvą arba kepurę, kaklą, drabužius, krūtinę ir rankas. Kadangi tų papuošalų būta labai įvairių, tai apžvelgti galima tik pačias pagrindines jų grupes.

Iš galvos papuošalų Rytų Lietuvoje naudoti V—VIII a. antsmilkiniai, Vidurio Lietuvoje — apgalviai, o Vakarų Lietuvoje — žalvariu ir sidabru papuoštos kepuraitės. Visi šitie galvos papuošalai daugiau būdingi moterims. Vyrų kapuose su galvos papuošalais susiduriama retai.

¹ Zr. Latviešu kultūra senatnē, tab. XXIX : 6, XXXIV : 2.

216 pav. Apgalvis (Pašušvys, Kėdainių raj.)

Rytinių Lietuvos rajonų V—VI a. kapuose aptinkami jau iš IV a. kapų žinomi žiediniai antsmilkiniai, padaryti iš rombinės vielos (Aukštadvario piliakalnis) (215 pav.). Vėliau, galutinai įsigalėjęs mirusiųjų deginimui, šitie papuošalai laužuose sudegdavo, todėl degintiniuose kapuose jų neberandame. Taigi galutinė antsmilkinių išnykimo data lieka neaiški. Tačiau ir turima archeologinė medžiaga rodo, jog Rytų Lietuvos gyventojai antsmilkiniais puošėsi šiek tiek ilgiau, negu Vidurio Lietuvoje gyvenusios gėntys.

Vidurio Lietuvoje, ypač šiaurinėje jos dalyje,— Šiaulių, Kuršėnų, Joniškio, Pakruojo rajonų teritorijose, gyvenusios gėntys tuo metu galvas puošdavo apgalviais (216 pav.).

Apgalviais vadiname iš kelių lygiagrečių žalvarinių įvijų eilių sudarytus vainikus ar pusvainikus, kurie puošdavo priekinę galvos dalį (217 pav.). Žalvarinių įvijų eilių skaičius svyruoja nuo 2 iki 4. Kad eitų lygiagrečiai, glaudžiai laikytųsi viena šalia kitos, jos dažnai būdavo sujungiamos nedidelėmis išlietomis skersinėmis plokštelėmis su skylutėmis.

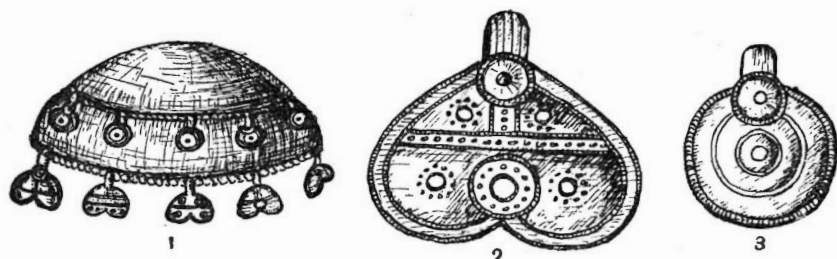

217 pav. Apgalvio dėvėjimo būdas pagal Pašušvio radinius (rekonstrukcija)

Kepuraičių daugiausia rasta dar XX a. pradžioje, tyrinėjant V—VIII a. kapinynus buv. Klaipėdos krašte. Kadangi tų kepuraičių neišliko, tai duomenys apie jas labai nepilni. Yra žinoma,

kad V—VIII a. kepuraitės savo forma buvo panašios į IV a. Šernų kapinyne rastą kepuraitę. V—VI amžiais tos kepuraitės daugiausia būdavo puošiamos sidabriniais cilindrukais ir skardelėmis (Greižėnai, Pagėgių raj., k. Nr. 13, 14). VIII a. kepuraičių gausiausiai rasta Vėžaičių kapinyne (Klaipėdos rajonas). Jos taip pat padarytos iš storo vilnonio audinio arba odos ir papuoštos sidabrinėmis plokštelėmis, cilindrukais, žalvariniais ar gintariniais

218 pav. Kepuraitės rekonstrukcija ir pakabučiai (Vėžaičiai, Klaipėdos raj.)

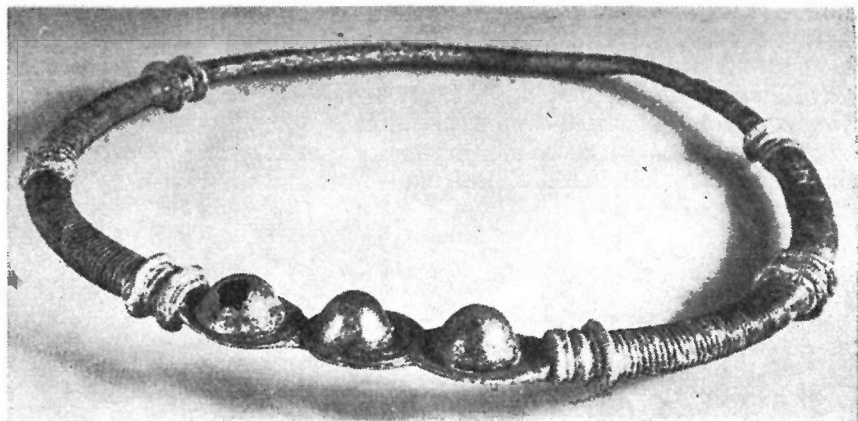
karoliukais. Be to, jų pakraščiuose būta nedidelių, sidabrinės pupos pavidalo pakabėlių (218 pav.). Šitokios kepuraitės aptinkamos ne tik moterų, bet ir vyrų kapuose¹.

V—VIII a.
kaklo ir krūtinės
papuošalai.
Antkaklės

Ypač gausiai ir įvairiai to meto gyventojai puošdavo kaklą — nešiota įvairios antkaklės, karoliai, žalvarinių įvijų ir pakabučių aparos. Tačiau gausiausiai aptinkama antkaklių. Pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje antkaklės dar randamos ir vyrų kapuose, pavyzdžiui, Kurganų (Trakų raj.) degintiniame kape kartu su geležiniu įmoviniu ietigaliu ir peiliu buvo rasta žalvarinė antkaklė su rakto skylute užkabinimui. Reketėje (Kretingos raj.) 1958 metais tyrinėto dvigubo vyrų kape vienas mirusysis turėjo dvi antkakles su viela apvyniotais galais, geležinį įmovinį kirvį, geležinį dalgį ir geležinį ietigalį. Rūdaičiuose (Kretingos raj.), kape Nr. 5, kartu su geležiniais ietigaliais, rausvo akmens galastuvėliu, dideliu geležiniu peiliu makštyse ir kt. dirbiniais buvo aptikta žalvarinė antkaklė su storėjančiais užkeistais galais. Tačiau paprotys puošti antkaklėmis pamažu ėmė nykti ir nuo VII m. e. a. šios rūšies dirbinių vyrų kapuose randama retai, beveik vien tik vakarinių Lietuvos rajonų kapinynuose. Tuo tarpu moterų kapuose jų randama labai gausiai. Vakarų ir Vidurio Lietuvoje itin dažnai viename moters kape aptinkama ir po 2—3 antkakles.

Antkaklės būna labai įvairių formų. V—VI amžiais tebeavartojamos ir kai kurios anksčiau nešiotos antkaklės, pavyzdžiui, šaukštinės, dėželinės, su aukštais kūginiais galais. Veršvų kapuose Nr. 258 ir 275 buvo aptiktos žalvarinės ir sidabrinės šaukštinės antkaklės drauge su V—VI amžiams būdingais dir-

¹ Zr. D. Waetzoldt, Zur Tracht der Bewohner des Memelgebietes in der Eisenzeit.— „Altpreußen“, Jhrg. 3, Nr. 4, S. 116—120.

219 pav. Žalvarinė dėželinė antkaklė (Paprūdžiai, Kelmės raj.)

biniais. Vėlyvosios šaukštinės antkaklės būna stambesnės ir masyvesnės, negu III—IV amžiais vartotos antkaklės su šaukštiniais galais, kurių daugiausia rasta Vidurio Lietuvos kapinyuose (Eigulių k. Nr. 11 ir 46; Kalniškiai, Ariogalos raj.).

Vėlyvosios žalvarinės dėželinės antkaklės (219 pav.), kaip ir šaukštinės, yra masyvesnės už ankstyvasias antkakles, jų lankelio šonai prie galų pastorinti ir būna apvynioti plona viela bei papuošti trimis profiliuotų žiedelių poromis. Kai kurios iš jų būna itin puošnios, turi po dvi-tris dėželes, o kai kurios esti papuoštos mėlyno stiklo akutėmis ir išornamentuotomis sidabro plokštelėmis. Šitos vėlyvosios dėželinės antkaklės ir V—VI amžiais būdavo nešiojamos Vidurio ir Vakarų Lietuvoje. Viena tokia vėlyva žalvarinė dėželinė antkaklė rasta Lazdininkų (Kretingos raj.) kape Nr. 16 kartu su storagalėmis apyrankėmis ir lankine sege. Ši antkaklė turėjo 1,2 cm storio lankelį, kurio šonai ir galai buvo apvynioti viela ir papuošti trimis profiliuotomis žiedų poromis. Ji taip pat turėjo tris 3 cm skersmens dėžutes, kurių vidurinė buvo papuošta mėlyno stiklo akute. Panašių vėlyvų dėželinųjų antkaklių turime iš Eigulių (k. Nr. 41), Paprūdžių (Kelmės raj.) ir kitų kapinynų.

V—VI amžiais dar itin gausiai būdavo nešiojamos žalvarinės ir sidabrinės antkaklės su storėjančiais, viela apvyniotais galais ir kilpele bei kabliuku. Tokios antkaklės taip pat dažnai esti papuoštos žiedeliais, todėl kartais vadinamos žieduotomis. Jos nešiotos Vakarų Lietuvoje, todėl dažniausiai ir aptinkamos šitos srities kapinyuose¹, nors neretai su jomis susiduriama ir Vidurio Lietuvoje (Gibaičiai, Šiaulių raj.; Stačiūnai, Pakruojo raj.; Paežeris, Skaudvilės raj.; Paprūdžiai, Kelmės raj.). Tačiau šios rūšies papuošalų randama ir už Lietuvos TSR ribų,

¹ Zr. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland., Bd. II, S. 311.

kadaisė prūsų genčių gyventuose plotuose, ypač Sambijoje, nors kartais su jais susiduriama ir buvusiose jotvingių-sūduvių genčių srityse¹.

Žalvarinės antkaklės su aukštais kūginiais galais aptinkamos tik rytinėje — šiaur rytinėje Lietuvoje (Rakėnai, Ignalinos raj.). Šių antkaklių lankelio vidurinė dalis esti išplota ir platoka, o kartais net išornamentuota, jų galai — sustorėję, o aukšti jų kūgeliai būna ant aukštųjų kaklelių, papuoštų 2—3 žiedais-plokštelėmis.

Be šių, iš ankstyvesnio laikotarpio paveldėtų antkaklių, V—VII amžiais Lietuvoje gyvenę juvelyrai ėmė gaminti antkakles su plonėjančiais, viela apvyniotais galais ir kilpele bei kabliuku, antkakles su tordiruotu lankeliu arba lygiu lankeliu ir kilpele bei kabliuku, antkakles su rakto skylute užkabinimui, antkakles su storėjančiais užkeistais galais, antkakles su plokščiais užkeistais galais, antkakles su pergniaužtais arba facetuotais galais, antkakles su balneliniais ir ramentiniais galais ir taip pat vytines antkakles su kilpiniais ir kūginiais galais.

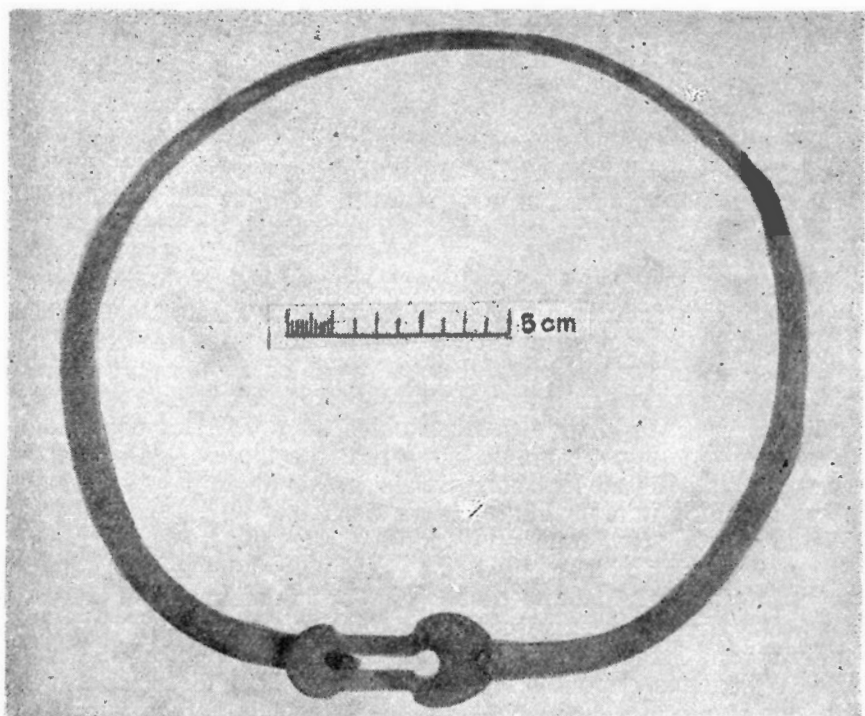
V a. kapuose randame antkaklių su plonėjančiais, viela apvyniotais galais ir kilpele bei kabliuku. Daugumas šių antkaklių būna sidabrinės, bet randama jų ir žalvarinių (Dubysos pakrantės, Kalniškiai, Ariogalos raj.; Pašušvys, Kėdainių raj.; Skineikiai, Zarasų raj.; Upytė, Panevėžio raj.; Veršvai). Su tokiomis antkaklėmis susiduriame ir Latvijos, Estijos bei Ukrainos ir Vidurio Rusijos teritorijoje. Manoma, kad jų būta paplitusių iš vidurinės Padnieprės².

Apie V—VI a. imamos gaminti masyvesnės antkaklės su plonėjančiais galais ir kilpele bei kabliuku. Vienos iš jų turi neornamentuotą apvalų lankelį (Upytė, Pašušvys), o kitos — ištiesai tordiruotą lankelį. Abu jų tipai yra labiau būdingi VI—VII amžiams (Uogučiai, Plungės raj.; Pašušvys, Kėdainių raj.; Saukotas, Radviliškio raj.; Veršvai ir kt.). Vėlyviausios yra antkaklės su plonėjančiais galais, kurių vidurinė lankelio dalis būna rombinio skersinio piūvio, o šonai ir galai — tordiruoti. Jos masyvios ir jau būdingos VIII—IX a. pradžiai (Gudeliai, Plungės raj.; Laiviai, Kretingos raj.; Prysmančiai, Kretingos raj.; Mokaiciai, Šilutės raj.; Linksmučiai, Pakruojo raj.). Aptinkama jų taip pat buv. Rytprusių teritorijoje bei Žemgaloje, o pavienių egzempliorių — ir Estijos teritorijoje.

Be to, V—VI a. kapuose rasta keletas antkaklių, padarytų iš žalvarinės vielos, kurios vienas galas užbaigtas kabliuku, o antras — plokštele su rakto skylutės pavidalo kilpele užkabinimui (220 pav.). Tokios antkaklės yra labai paprastos, jų lankelis neornamentuotas, o plokštelė su skylute užsegimui

¹ Zr. Jerzy Okulicz, Cmentarzysko z III—V w. naszej ery z miejsco-wości Netta, pow. Augustow.— „Wiadomości Archeologiczne“, t. 22, Warszawa, 1955, str. 297—298.

² Zr. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland., Bd. II, S. 317—318.

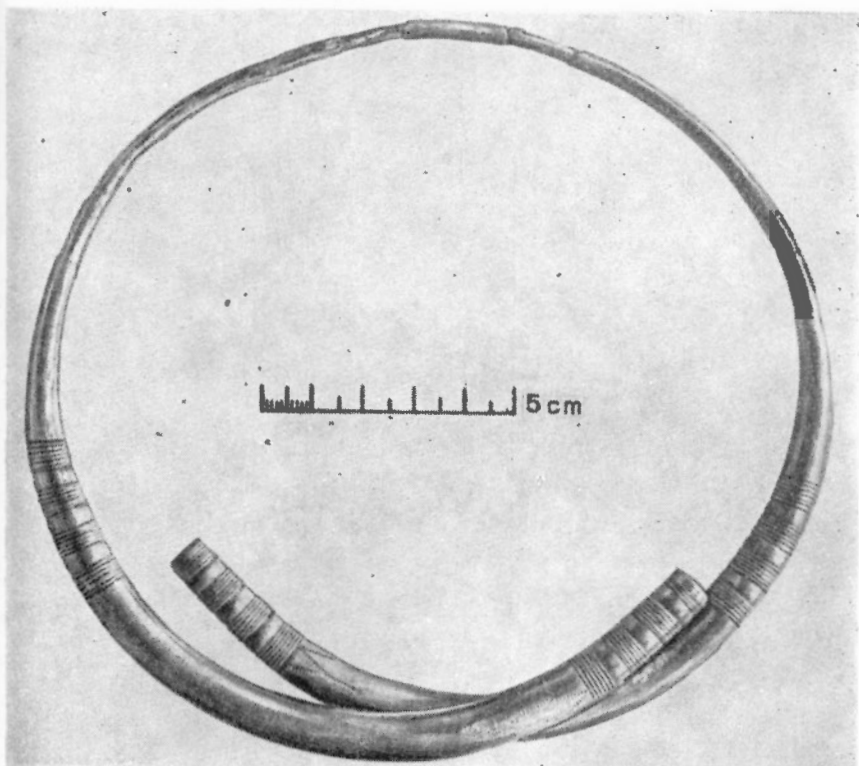

220 pav. Žalvarinė antkaklė su rakto skylutės pavidalo kilpele (Pašešuvys)

kartais būna papuošta įmuštomis akutėmis ar kitokiu ornamentu. Antkaklės su rakto skylutės pavidalo kilpele užkabinimui buvo paplitusios visoje Lietuvoje (Stragna, Šilutės raj.; Rūdaičiai ir Tūbausiai, Kretingos raj.; Reketė, Kretingos raj.; Vaitiekūnai, Kėdainių raj.; Pašešuvys, Raseinių raj.; Kurganai, Trakų raj.).

Šalia užsegamųjų antkaklių pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje imta vartoti antkaklės su užkeistais galais. Ankstyviausios iš jų yra žalvarinės ir sidabrinės antkaklės su storėjančiais užkeistais galais (221 pav.). Jos aptinkamos jau vakarinių bei vidurinių Lietuvos rajonų V—VI a. kapuose, pavyzdžiui, Rūdaičių kape Nr. 5 jų rasta kartu su ankstyvosiomis storalėmis apyrankėmis, lankine sege, turinčia lenktą kojelę, ir kitomis įkapėmis. Ilgainiui antkaklės su storėjančiais užkeistais galais daugiausia paplito Šiaurės Lietuvoje ir čia buvo nešiojamos iki pat IX—X a. Dalis šitų vėlyvųjų antkaklių būna puošniai išornamentuotos ir pagamintos iš sidabro. Antkaklės su storėjančiais užkeistais galais būdavo nešiojamos Skandinavijoje¹ ir Vakarų bei

¹ Zr. B. Linke, Eine baltische Halsringsform der Völkerwanderungszeit.—„Prähistorische Zeitschrift“, Bd. XXVIII—XXIX, H. 1—2, Berlin, 1938, S. 129.

221 pav. Sidabrinė antkaklė su storėjančiais užkeistais galais (Dubysos krantas)

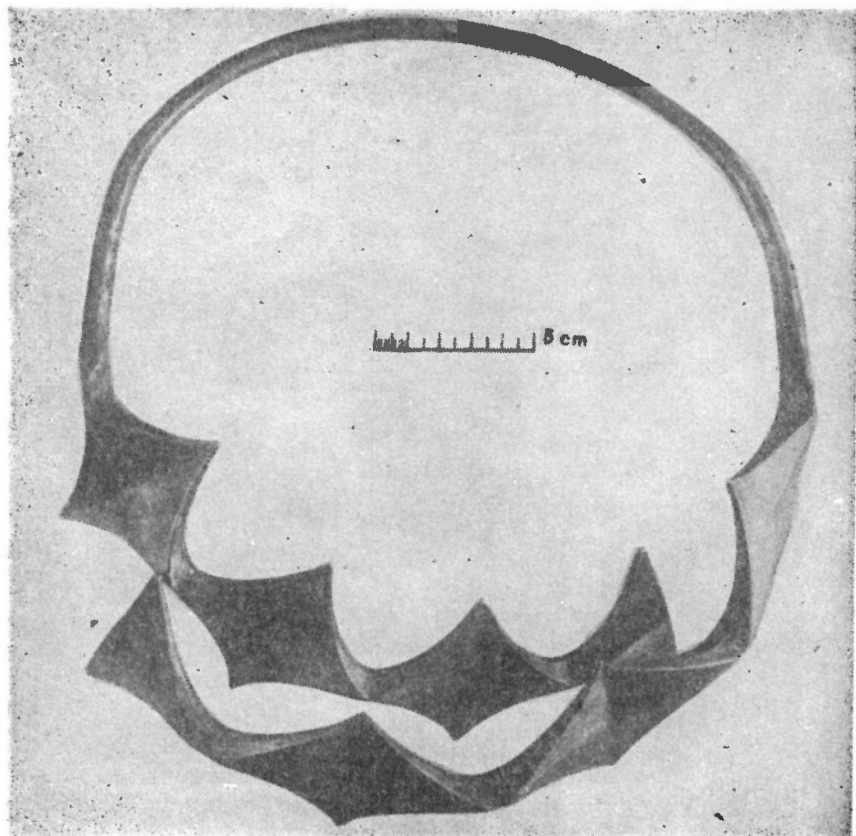
Vidurio Latvijoje¹. Aptinkami pavieniai egzemplioriai ir tokių antkaklių, kurių pastorintieji galai būna daugiakampiai (Viekšniai, Akmenės raj.; Rūdiškiai, Šiaulių raj. ir kt.), o kartais tordiruoti (Rūdaičiai, k. Nr. 39). Šitokios antkaklės daugiausia buvo paplitusios Latvijoje², o gausiausiai jų randama Siaurės Lietuvoje, kur jos vartotos iki pat XI—XII a.³

Rytų Lietuvoje nuo VII a. paplinta žalvarinės antkaklės su plokščiais užkeistais galais. Tai nedideli, lengvi papuošalai. Jų lankelio vidurinė dalis padaryta iš plonos apskritos vielos, o galai suploti ir būna 1,5—2 cm pločio. Suplotoji antkaklės dalis kartais esti išornamentuota eglute, o kartais —

¹ Zr. H. Moora, Bemerkungen über einige Ostbaltische Schmucksachen der jüngeren Eisenzeit.—„Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1928“, Tartu-Dorpat, 1929, S. 142.

² Zr. A. Karnups, Die Haupttypen der lettischen Halsringe in der jüngeren Eisenzeit.—„Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“, 1928, Tartu-Dorpat, 1930, S. 129—132.

³ Zr. R. Volkaitė-Kulikauskienė, Linksmųjų (Pakruojaus raj.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys.—„Lietuvos Istorijos instituto darbai“, I t., 293—294 psl.

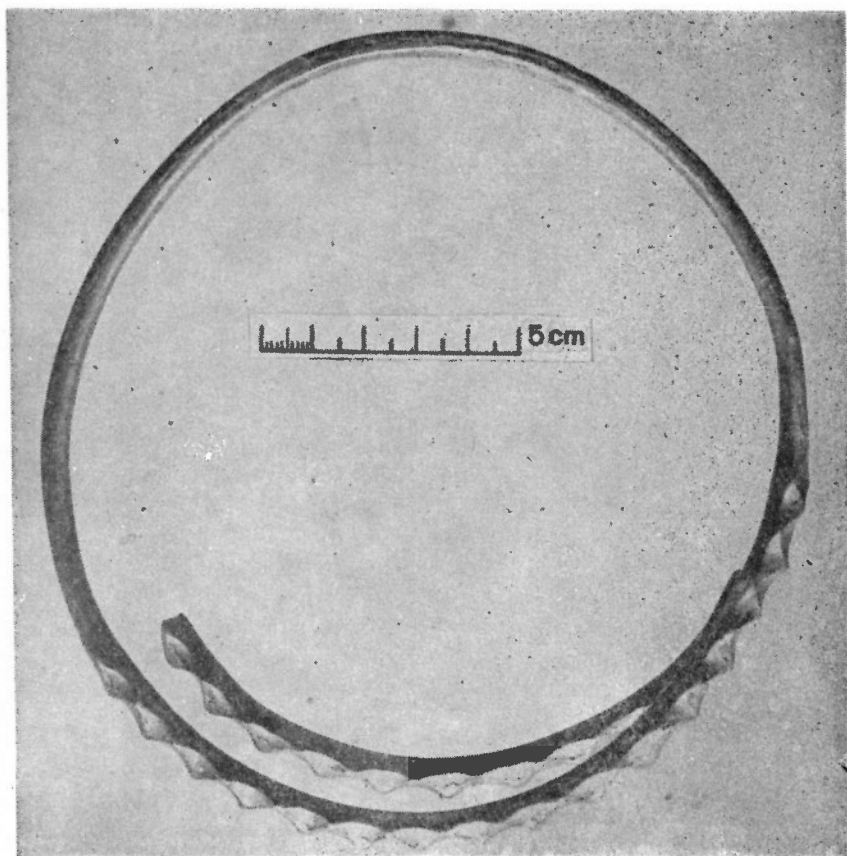
222 pav. Sidabrinė antkaklė su pergniaužtais facetuotais galais (Rokiškio apylinkės)

įrėžta zigzagine linija (Dūkštas, Karmaziniai, Vilniaus raj.; Pamušis, Varėnos raj.; Loša, Ostroveco raj.; Pučkalaukis, Nemenčinės raj.). Panašios, tik truputį stambesnės antkaklės nešiotos VII—XII a. Latgaloje ir rytinėje Vidžemėje, o pavieniai jų egzemplioriai aptinkami ir Žemgaloje¹. Latvijoje dažnai randama šitokios formos antkaklių, papuoštų trikampaiais pakabučiais arba net ir nedideliais skambučiais.

VI—VII amžiais nešiotos ir antkaklės su pergniaužtais facetuotais galais (222 pav.). Visos jos būna nukaltos iš sidabro ir gana masyvios, neornamentuotos (Draustiniai, Kėdainių raj.; Pašušvys, Kėdainių raj.; Panevėžio apylinkės, Migoniai, Pasvalio raj.; Viežlaukis, Raseinių raj.). Tokių pat antkaklių randama ir Latvijos bei Estijos teritorijose². Labai artimos

¹ Zr. A. Karrups, Die Haupttypen..., S. 126.

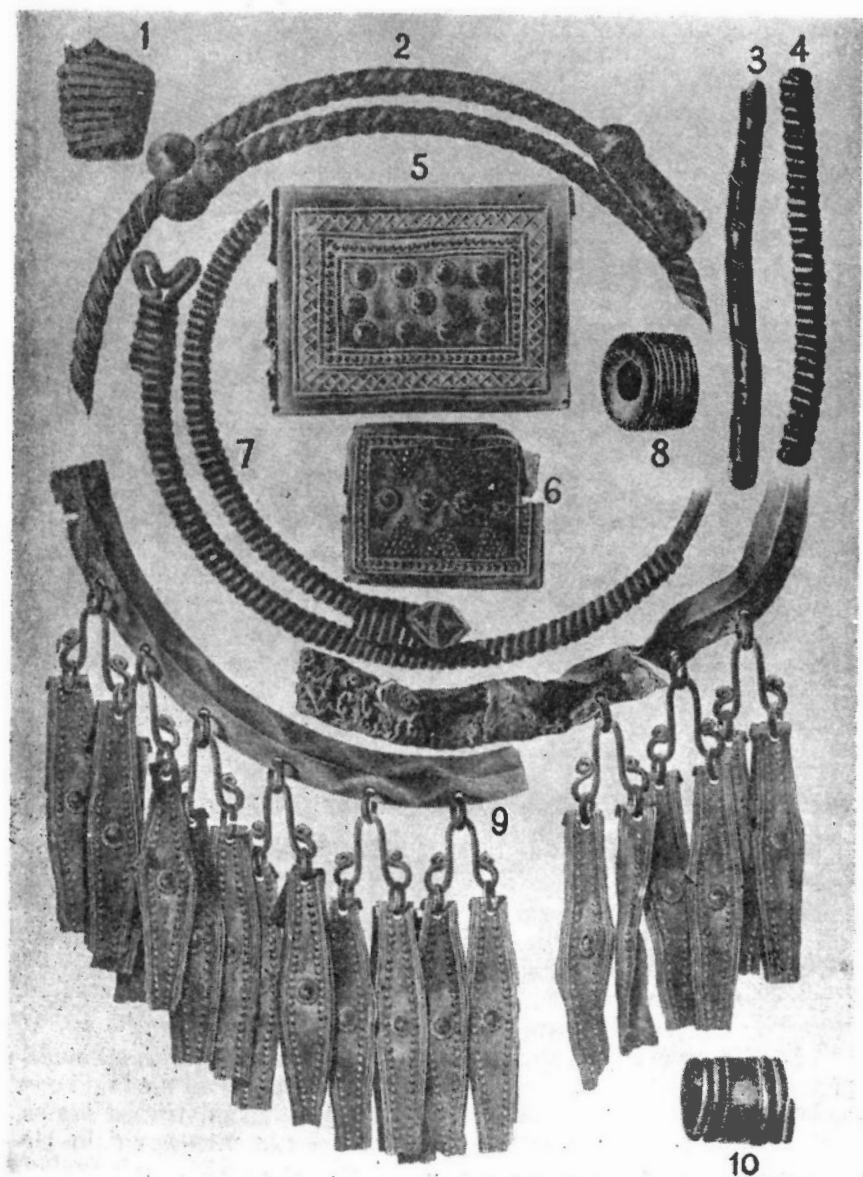
² Zr. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland..., Bd. II, S. 343—344.

223 pav. Sidabrinė antkaklė su storėjančiais ruplėtais galais (Akmena, Raseinių raj.)

joms yra antkaklės su storėjančiais ruplėtais galais (Akmena, Raseinių raj., Endriūnai, Pandėlio raj.; Nausodis, Plungės raj.). Jos taip pat daugiausia nešiotos VII amžiuje (223 pav.).

VI–VII amžiais Rytų ir Vidurio Lietuvoje paplito balnelinės antkaklės, arba antkaklės su balneliniais galais (224 pav., 7). Jos būna padarytos iš žalvarinės vielos, kurios galai užkeisti, vienas jų užsibaigia ramento pavidalo kilpele, o antras — balnelį primenančiu kabliuku. Pačios ankstyviausios šios rūšies antkaklės padarytos iš plonos neornamentuotos žalvarinės vielos (Loša, Ostrovecio raj.), kai kurių antkaklių lankelio šonai būna apvynioti viela (Karmazinai, Vilniaus raj.; Polianai, Ostrovecio raj.; Stačiūnai, Pakruojo raj. ir kt.) arba tordiruoti (Smorgonys, Karmazinai).

224 pav. Įvairūs V—VIII a. radiniai:

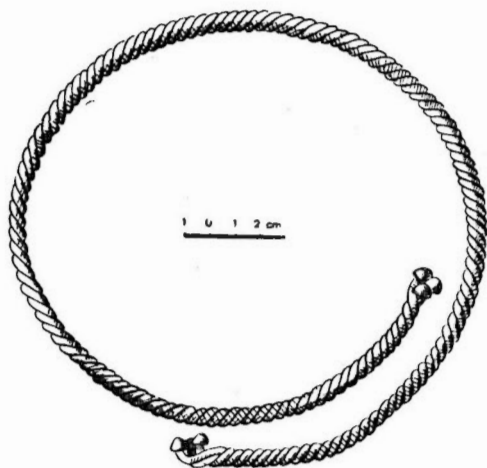
1 — peilio koto ar makštų fragmentas, apvyniotas viela; 2 — žalvarinės vytinės antkaklės su kūginiais galais fragmentas; 3—4 — žalvarinės įvijios; 5—6 — žalvarinės diržo plokštelės; 7 — žalvarinė balnelinė antkaklė; 8 — molinis, cilindro pavidalo verpstukas; 9 — žalvarinės antkaklės su plokščiais užkeistais galais ir kabučiais fragmentas; 10 — įvijinis žiedas (Lintupio pilkapiai, Pastovų raj., Baltarusijos TSR)

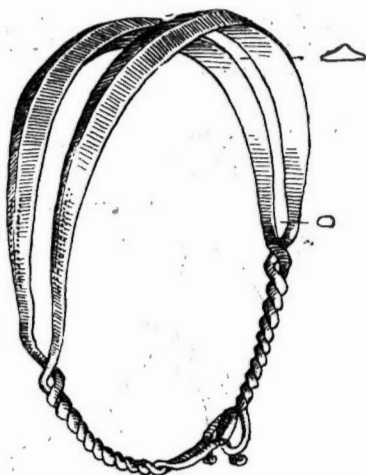
Ilgainiui antkaklių lankelio šonai buvo storinami, o kabliukas didinamas ir daromas panašesnis į balnelį. Tokios antkaklės nešiotos ir Vidurio, ir Rytų Latvijoje¹, o pavienių jų egzempliorių aptinkama taip pat ir Estijoje². Rytų Lietuvoje balnelinės antkaklės išsilaikė iki IX—X a. (Lintupis), o Šiaurės Lietuvoje ir Latvijos teritorijoje jos nešiotos dar ir XI—XII amžiais.

VIII a. pabaigoje vėl imta gaminti ir nešioti antkaklės, kurių lankelis būdavo suvejamas iš trijų vielų. Vakarų Lietuvoje paplito tokios žalvarinės vytinės antkaklės, kurių vienas galas užsibaigia kilpele, o antras — kabliuku. Nors jos ir turėdavo galuose kilpele bei kabliuką, bet būdavo nešiojamos neužsegtos, užkeistais galais, kaip ir daugumas to meto antkaklių. Ilgainiui jau abu šios rūšies papuošalų galai užbaigiami kilpelėmis. Randamos vytinės antkaklės su užkeistais kilpiniais galais VIII—IX amžiais paplito Vakarų ir Vidurio Lietuvoje, taip pat Kaliningrado srities teritorijoje ir Kurše. Tuo tarpu Rytų Lietuvoje vytinių antkaklių su kilpiniais galais rasta vos pora egzempliorių (Užpaliai, Utenos raj.; Smorgonys).

Rytų Lietuvoje apie VIII a. pradėtos nešioti vytinės antkaklės su kūginiais galais (225 pav.). Kai kurių anks-

225 pav. Žalvarinė vytinė antkaklė su kūginiais galais (Loša, buv. Ašmenos apskr.)

226 pav. Žalvarinė antkaklė su dvigubu iankeliu (Pašušvys, Kėdainių raj.)

tyviausių šitokios formos antkaklių galuose visos trys vielos būna užbaigtos žemais kūgeliais — buoželėmis (Loša, Ostrovecio raj.). Tuo tarpu vėlesnių šios rūšies dirbinių vieno galo visos trys vielos esti užbaigtos kūgeliais, antro — tik vidurinė viela užbaigta

¹ Zr. A. Karnups, Die Haupttypen..., S. 117—121.

² Zr. H. Moora, Bemerkungen..., S. 153—154.

227 pav. Žalvarinė storagalė apyrankė, gintarinis verpstukas ir karolių apvara (Lazdininkai, Kretingos raj.)

kapinyne, kape Nr. 28, susidurta su apvara iš 27 gintarinių, dvigubo nupiauto kūgio pavidalo karoliukų. Apskritai šiam laikotarpiui būdinga gintaro karolių pagausėjimas. Jų randame Vakarų Lietuvos

kūgeliu, o kraštinių vielų galai esti išploti ir užsibaigia pailgomis nedidelėmis plokštelėmis. Panašios antkaklės nešiotos ir Rytų Latvijoje.

Abiejų šitų grupių antkaklės ypač būdavo mėgiamos IX—XII amžiais.

Karoliai V—VIII a. kaupoje aptinkami rečiau, negu antkaklės. Be to, daugiausia anuomet nešiotos nedidelės apvaros, sudarytos iš kelių įvairių karoliukų ir žalvarinių įvijų. Stambesnės karolių apvaros yra retas radinys, pavyzdžiui, Lazdininkuose, kape Nr. 6, kartu su vėlyvąja dėželine antkakle rasta 60 cm ilgio apvara iš gintarinių, dvigubo nupiauto kūgio pavidalo ir apskritų stiklinių karoliukų bei įvijų. Bet ir šioje apvaroje tebuvo vos 13 gintarinių ir 12 stiklinių karoliukų. Rūdaičių

228 pav. Žalvarinis kaklo papuošalas (Juodonių piliakalnio gyvenvietė, Rokiškio raj.)

kapinynuose (Lazdininkai, Rūdaičiai, Reketė) (227 pav.) ir Vidurio Lietuvos kapinynuose (Eiguliai, Panevėžiukas, Upytė). Vartota anuomet daugiausia įvairaus dydžio, dvigubo nupiauto kūgio pavidalo ar netaisyklingi paplokšti karoliukai.

Stiklo karolių būta nedaug: daugiausia tai būdavo apskritų, rečiau pailgų mėlynų ar žalių karoliukų apvaros.

Aptinkamos pakabučių ir įvijų apvaros (228 pav.). Ypač šiam laikotarpiui būdingi iš sidabrinės skardelės padaryti kibirėlio pavidalo pakabučiai, kurie kartais būna pripildyti švino (Rūdaičių k. Nr. 8 ir 13; Tūbausių k. Nr. 74; Veršvų k. Nr. 290). Kartais būdavo sudaromos apvaros ir iš žalvarinių įvijų bei dvigubų trikampių žalvarinių pakabučių, panašių į Pašušvyje ir Veršvų dvigubame kape rastuosius dvigubus keturkampius pakabučius (Juodonių gyvenvietė) (228 pav.).

Kol kas neturi sau atitikmens Eigulių kape Nr. 41 kartu su dėželine antkakle rastas ant žalvarinės grandinės pakabintas medalionas — apskrita 2 cm skersmens žalvarinė plokštelė. Kaimyninėje prūsų genčių gyventoje srityje aptinkami panašūs papuošalai — medalionai, kurie yra padaryti iš vėlyvųjų sidabrinųjų Romos denarų¹.

Segės Labai gausią krūtinės papuošalų grupę sudaro segės. Vakarų ir Vidurio Lietuvos kapuose kartais susiduriama su 2—3 segėmis viename kape. Čia vyrauja lankinės segės, kurios ėmė plisti jau III—IV amžiais. V—VIII a. lankinės segės gaminamos labai įvairių formų, ir jas galima suskirstyti net į keliolika pogrupių.

IV—V a. pradžioje Lietuvoje paplito ir lankinės žieduotosios segės. Šitokių ankstyvų segių rasta Kairėnuose prie Vilniaus, Kairėnuose (Radviliškio raj.), Paprūdžiuose (Kelmės raj.) ir kitur. Gausiai jų aptinkama vakariniuose Lietuvos TSR rajonuose ir Kaliningrado srities teritorijoje, be to, jos buvo paplitusios Latvijos ir Estijos teritorijose².

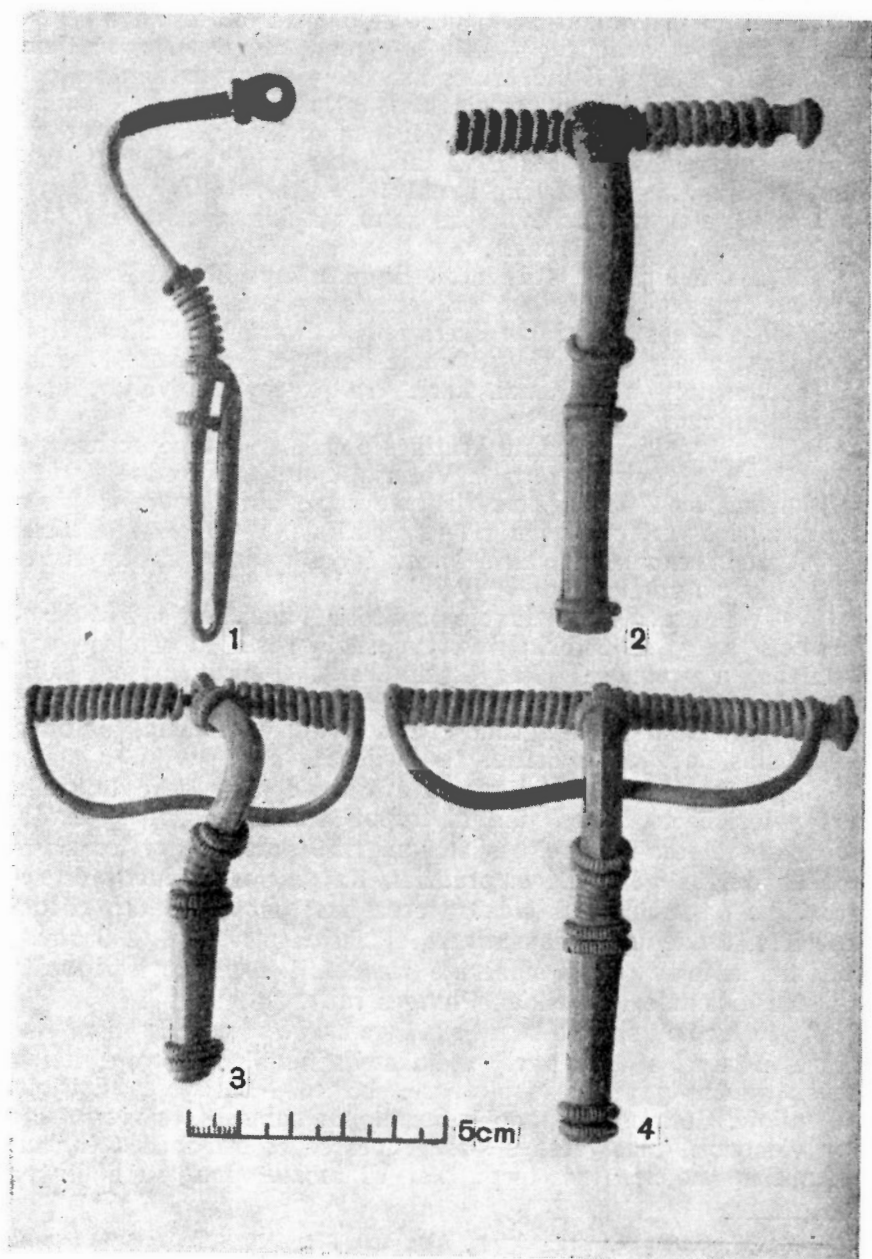
Segių išvaizda ilgainiui pamažu keitėsi: jos neteko buoželės virš įvijos, be to, imtos gaminti truputį stambesnės, masyvesnės, papuoštos didesniu žiedelių skaičiumi (229 pav.). Masyvios segės ypač būdingos VIII—IX a. pradžiai. Kai kurios žieduotosios segės būna pagamintos iš sidabro arba bent papuoštos tarp žiedelių įdėta, tinkleliu išornamentuota sidabrine plokštele (230 pav.). Žinoma ir tokia viena sidabrinė žieduotoji segė, kuri papuošta auksine plokštele (Užpelkiai, Plungės raj.).

Žalvarinės lankinės ilgakojės segės su lie tine užkaba (231 pav.) aptinkamos ne tik Lietuvoje, bet ir prūsų genčių gyventuose plotuose, be to, — Latvijoje, Estijoje, Suomijoje, Gotlando, Elando ir Bornholmo salose³. Jos visur būna itin vienodos. Ankstyvesnės šios grupės segės esti mažesnės, turi trumpesnę kojelę, tuo tarpu kai VI amžiui daugiau būdingos

¹ Zr. W. Gaerte, Urg. Ostpr., Abb. 250, 251.

² Zr. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland., Bd. II, S. 136—138.

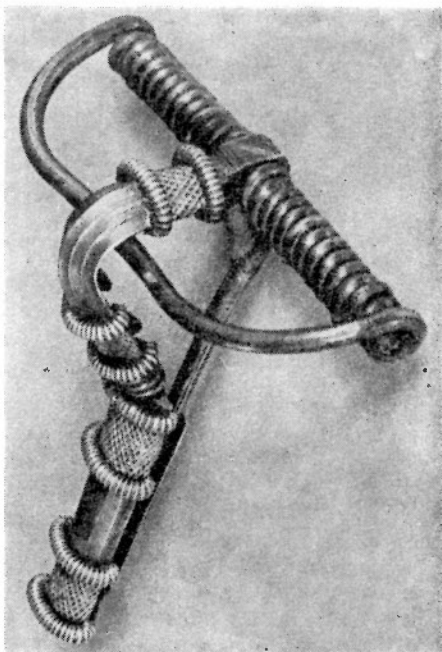
³ Zr. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland., Bd. II, S. 144; B. Ner-mann, Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum, Stockholm, 1929, Abb. 11.

229 pav. Zalvarinės lankinės žieduotosios segės

(1 – Kalniškiai, Ariogalos raj.; 2 – Pernarava, Ariogalos raj.; 3 – Vilkija; 4 – tikslī ra-
dimo vieta nežinoma)

segės su ilgesne kojele bei truputį platesniu lankeliu ir stambiomis, pusrutulio pavidalo buoželėmis įvijų galuose. Lankinės ilgakojės segės su lietinė užkaba dažniausiai esti išornamentuotos skersinių rantelių grupėmis, o kartais tais skersiniais ranteliais būna padengti visa kojelė ir lankelis (232 pav.).

230 pav. Sidabrinė lankinė žieduotoji segė (Užpelkiai, Plungės raj.)

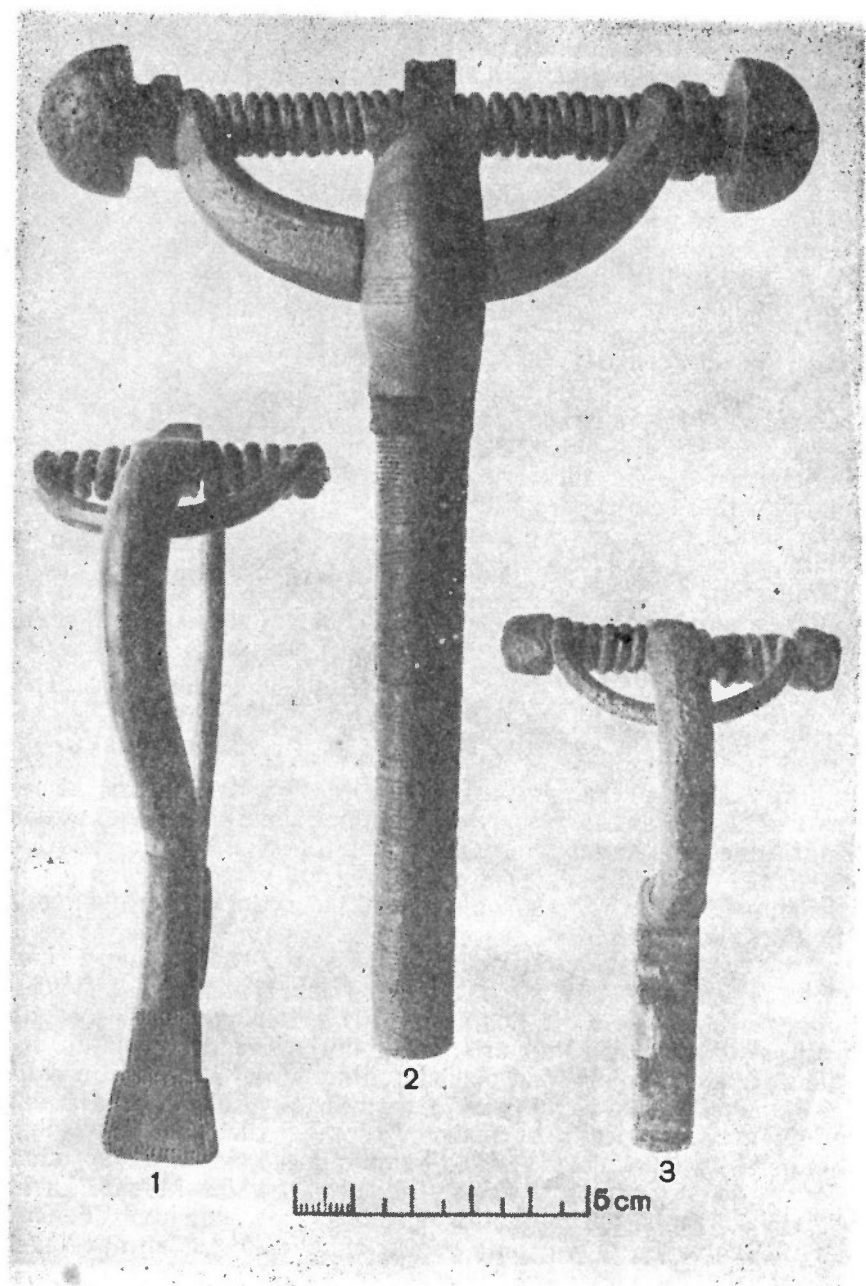
Lankinių ilgakojų segių su lietine užkaba rasta Vidurio, Vakarų ir Šiaurės Lietuvoje, tuo tarpu kai rytiniuose jos rajonuose jų iki šiol neaptikta. Kai kuriuose plačiau tyrinėtuose kapinynuose šių segių aptikta nemaža, pavyzdžiui, Veršvų kapinyne rasta 10 lankinių ilgakojų segių su lietinė užkaba.

Zalvarinės lankinės segės su lenktine kojele ėmė plisti jau III—IV amžiais, bet gausiau jos vartotos V—VI amžiais, o pavieniai jų egzemplioriai aptinkami ir VII—VIII a. kapuose. Tokios paprastos, dažnai visiškai neornamentuotos lankinės segės su lenktine kojele dažnai randamos Vidurio Lietuvos kapinynuose, pavyzdžiui, Veršvuose jų rasta 18 ir keliolika — Pašuvio kapinyne (Kėdainių raj.). Aptinkamos jos ir vakarinių Lietuvos rajonų kapinynuose bei rytinių jos rajonų pilkapiuose.

Zalvarinės lankinės segės su trikampė kojele (233, 234 pav.) taip pat būdavo labai mėgiamos Vidurio ir Šiaurės Lietuvoje. Jų randama V—VII a. kapinynuose, o kartais ir piliakalniuose (Aukštadvaris, Vozgėliai). Kadangi lankinių segių su trikampė kojele būta plačiai paplitusių, tai jos esti itin įvairios. Daugelis šitų segių yra zalvarinės, bet susiduriama ir su geležinėmis lankinėmis segėmis. Vienos jų turi lietinę užkabą, o kitos — lenktą kojelę. Pati trikampė jų kojelė taip pat būna įvairaus dydžio, o retkarčiais aptinkamos ir tokios kojelės, kurių pakraščiai yra išornamentuoti grioveliais arba įmuštomis duobutėmis. Itin įvairių piūvių būta segės lankelio: ir pusiau apvalaus, ir siauro, ir aukšto¹.

Zalvarinės lankinės segės su kryžmine kojele labai panašios į lankines ilgakojės seges, tik pirmųjų kojelė

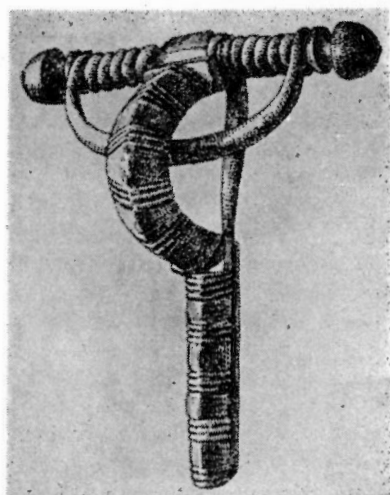
¹ Zr. „Lietuvių liaudies menas. Papuošalai“, Nr. 305, 306, 308.

231 pav.

Zalvarinės lankinės ilgakojės segės su lietine užkaba (Seredžius (1); Gilvyčiai (2), Šlaulių raj.; tiksliai radimo vieta nežinoma (3))

užsibaigia nedidele skersine kryžma. Sitokiomis segėmis VI—VII amžiais dabindavosi buv. Rytprūsių teritorijoje gyvenusios gentys¹, o iš čia jos pateko į Lietuvą, Latviją² ir Gotlandą. Lietuvoje lankinių segių su kryžmine kojele rasti tik pavieniai egzemplioriai vakarinių ir vidurinių jos rajonų kapinyuose (Pašušvys, Kėdainių raj.; Glitėnai, Ramygalos raj.; Pagrybė, Varnių raj.; Skomantai, Rubokai, Silutės raj.; Laistai ir Plūčiai, Klaipėdos raj.).

232 pav. Zalvarinė lankinė ilgakoję segė (Griežėnai, Pagėgių raj.)

Zalvarinės segės su dviem—trimis kryžmomis-laipteliais vadinamos laiptelinėmis (235 pav.). Jos labai mėgtos Vakarų Lietuvoje³, todėl kartais ir vadinamos tiesiog klaipėdietiškomis sešėmis. Tačiau jų gausiai

randama ir Kaliningrado srities teritorijoje⁴, o rečiau su jomis susiduriama Vidurio⁵ ir Rytų Lietuvoje (Pamūšis, Varėnos raj.).

Lankinės laiptelinės segės plačiau imtos gaminti ir nešioti VII amžiuje. Ilgainiui jos vis didėjo, skersiniai jų laipteliai būdavo daromi platesni ir ilgesni, o IX—X amžiais jos jau imta puošti sidabru arba alavu⁶.

Zalvarinės lankinės segės su žvaigždine kojele Kaliningrado srities teritorijoje pradėtos gaminti V—VI amžiais (236 pav., 1, 3). Šitie dirbiniai itin puošnūs, jų kojelė užsibaigia žvaigždės pavidalo plokštele. Pati kojelė būdavo padengiama ornamentuota sidabro plokštele, kuri dengė taip pat ir keturkampį plotelį segės lankelio viršuje. Su pavieniais tokių segių egzemplioriais susidurta ir Lietuvos TSR teritorijoje, tačiau daugiausia jų rasta vakariniuose respublikos rajonuose (Rambynas, Pagėgių raj.; Plūčiai ir Sernai, Klaipėdos raj.; Rūdaičių k. Nr. 8, 10, 18 ir 20; Užpelkiai, Plungės raj.). Viena tokia segė aptikta ir Rytų Lietuvoje — Eikotiškyje (Zarasų raj.). Pavienių lankinių segių su žvaigždine kojele pateko į Latviją, Estiją, Suomiją, Bornholmo ir Elando salas bei Kijevo apylinkes⁷.

¹ Zr. N. Aberg, Ostpreussen., S. 120.

² Zr. „Katalog der Ausstellung zum X archäologischen Kongress in Riga“, 1896, Tfl. 5: 6.

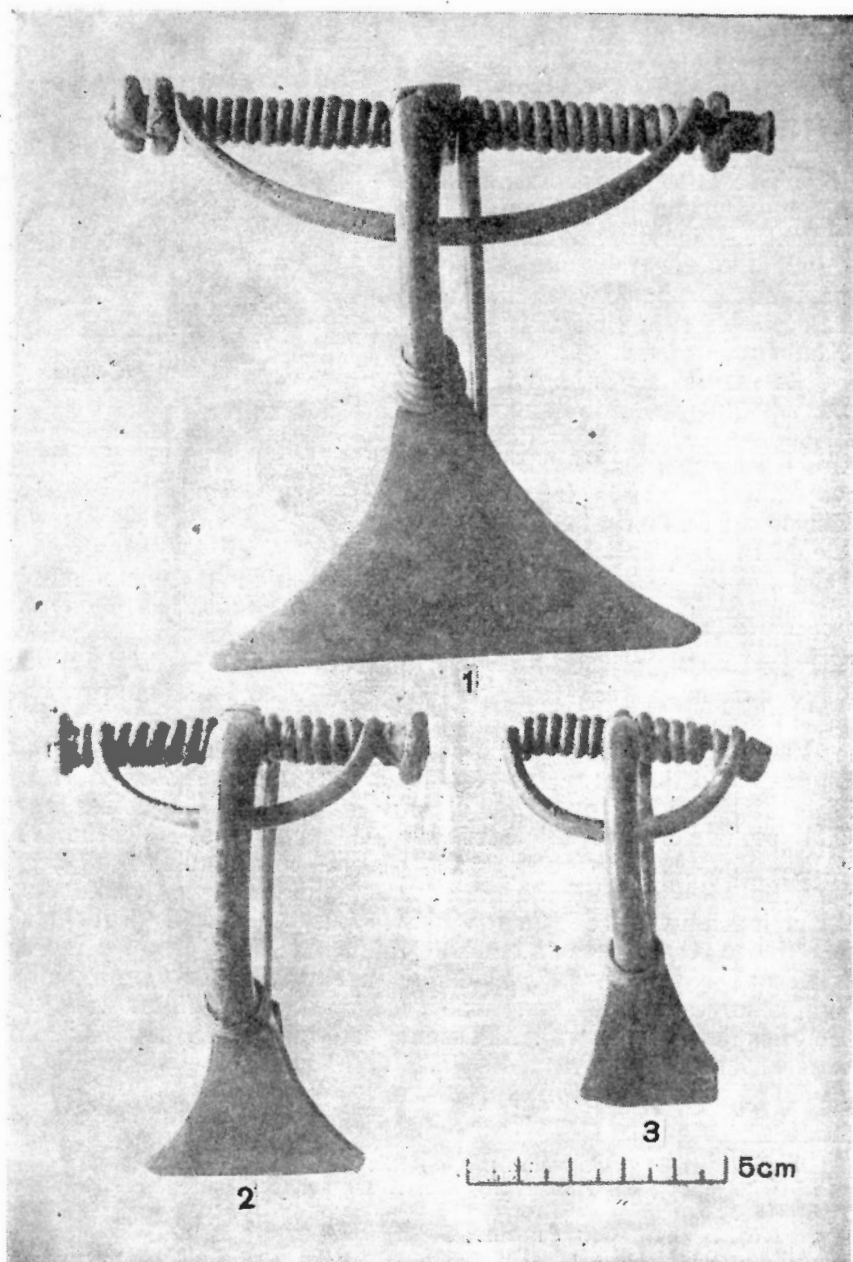
³ Z. N. Aberg, Ostpreussen., S. 128, 139.

⁴ Zr. ten pat, 125 psl.

⁵ Zr. „Senovė“, IV t., 260 psl.

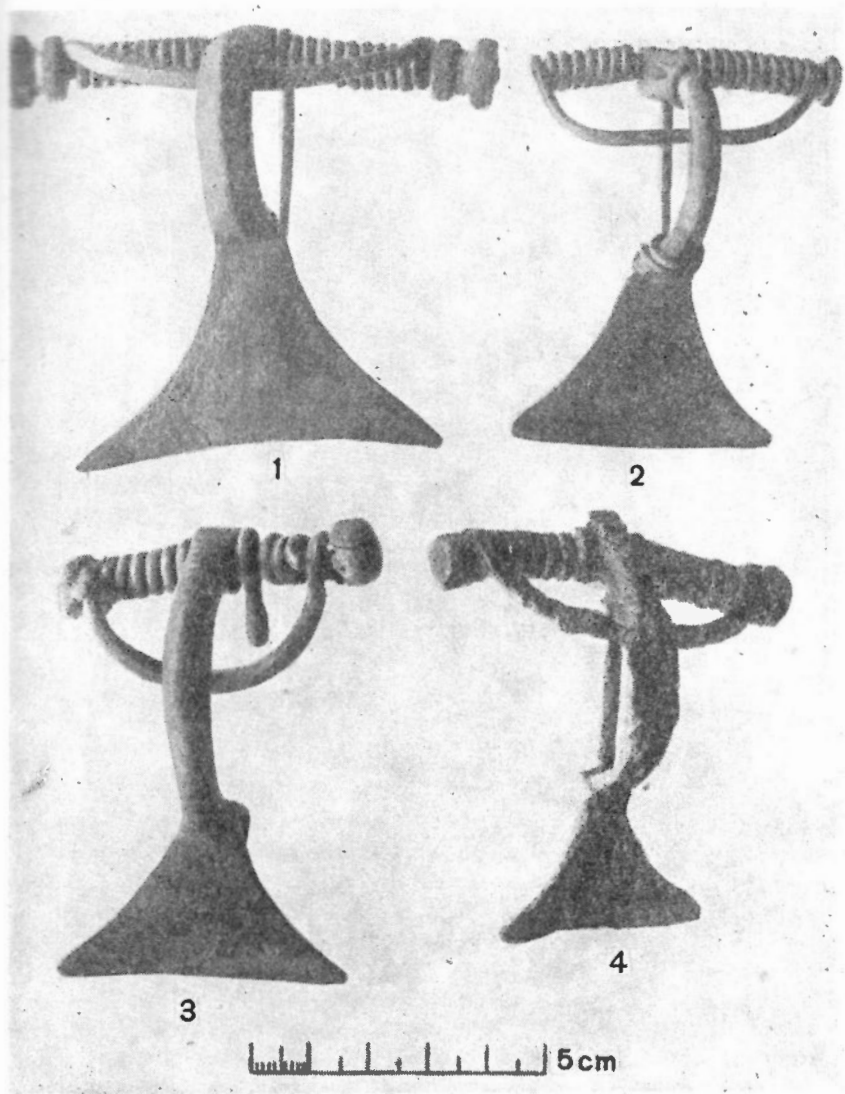
⁶ Zr. „Senovė“, I t., I: 6 lent.

⁷ Zr. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland., Bd. II, S. 151—153.

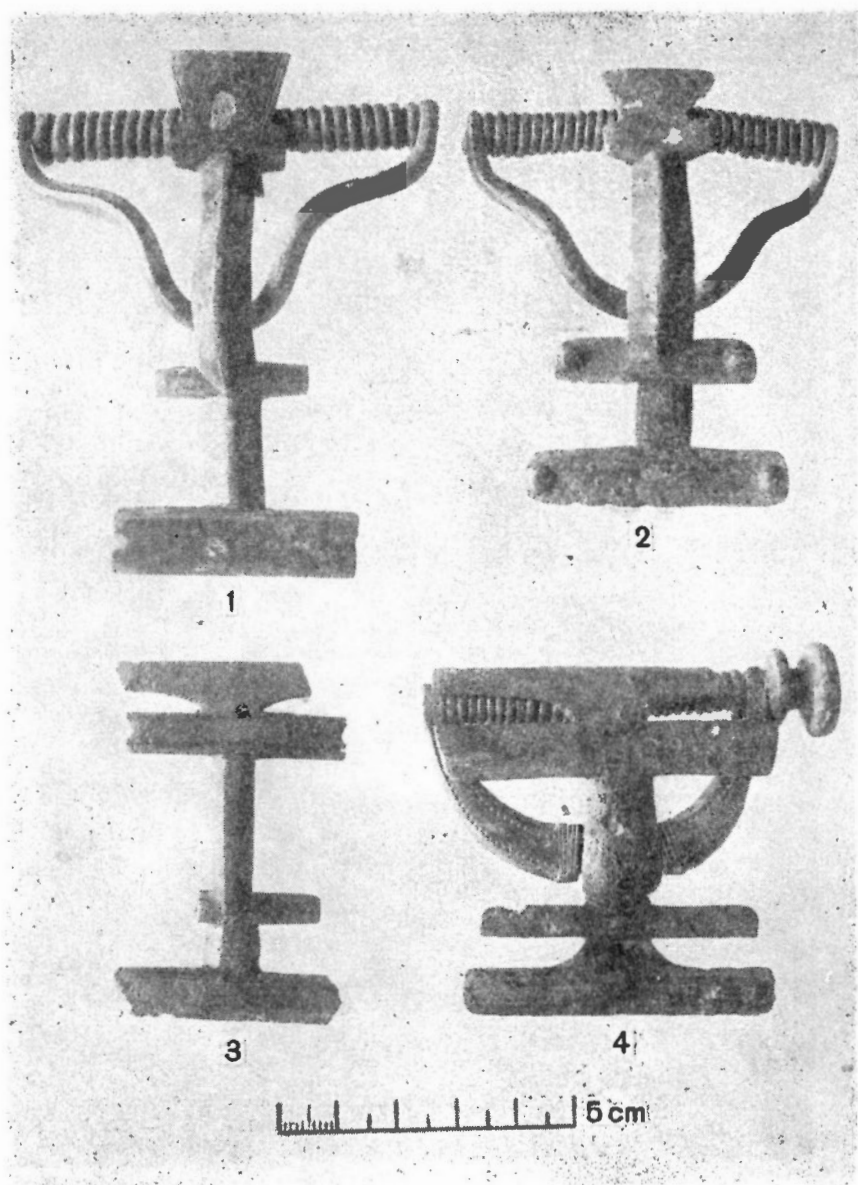

233 pav. Zalvarinės lankinės segės su trikampė kojele
 (1 — Pašušvys, Kėdainių raj.; 2 — Plaučiškiai, Pakruojo raj.; 3 — tikslī radimo vieta
 nežinoma)

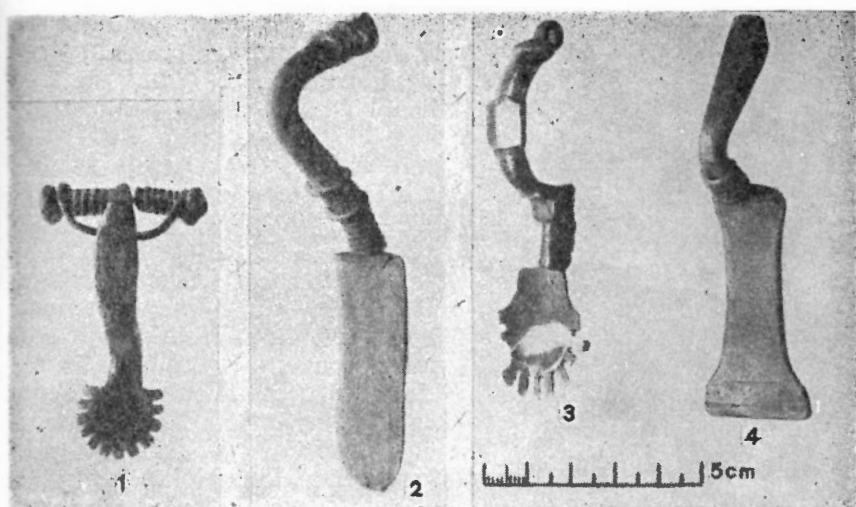

234 pav. Lankinės segės su trikampė kojele
(1, 2, 4 — Pašušvys, Kėdainių raj.; 3 — iš buv. Vilniaus gubernijos)

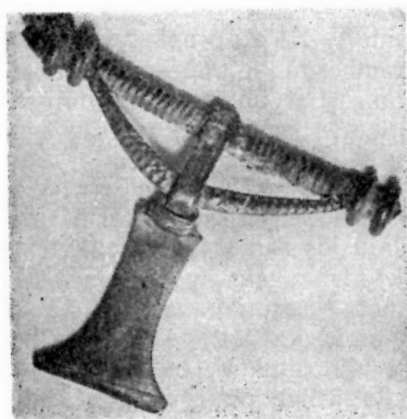
235 pav. Žalvarinės lankinės laiptelinės segės
(1, 2 — Dreižiai, Klaipėdos raj.; 3 — Pagrybė, Varnių raj.; 4 — Vinkšnėnai, Šiaulių raj.)

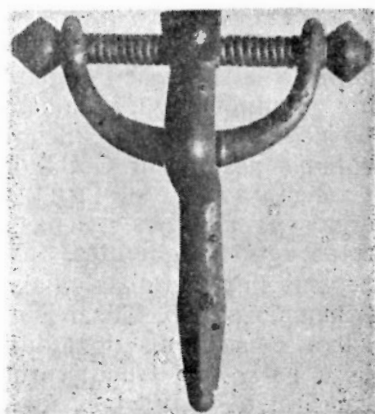
236 pav. Įvairios žalvarinės lankinės segės:

1, 3 — su žvaigždine kojele; 2 — su kastuvo pavidalo kojele; 4 — skliutakojė (1 — Eikotiškis, Zarasų raj.; 2 — tikslī radimo vieta nežinoma; 3 — Užpelkiai, Plungės raj.; 4 — Pušalotas)

Salia segių su žvaigždine kojele aptinkamos joms artimos žalvarinės lankinės segės su plačia, vėduoklės pavidalo kojele. Jos kartais taip pat būna padengtos sidabro plokštele (Rūdaičiai, Kretingos raj.) Be to, su panašiomis segėmis susidurta Kuršė¹.

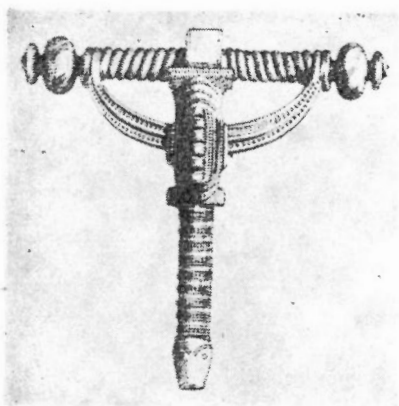

237 pav. Žalvarinė lankinė skliutakojė segė (Pašušvys, Kėdainių raj.)

238 pav. Žalvarinė lankinė segė su gyvuline kojele (Anduliai, Klaipėdos raj.)

¹ Zr. H. Moora, Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodalā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā, Rīgā, 1952, zīm. 58:3.

239 pav. Zalvarinė lankinė segė su gyvuline kojele (Rubokai, Silutės raj.)

Aptinkama ir pavienių lankinių segių, turinčių plačią, su apvaliu galu kojelę, kuri primena kastuvėlį (236 pav., 2).

Siek tiek plačiau VII a. Lietuvoje ir Vidurio Latvijoje paplito žalvarinės lankinės skliutakojės segės (236 pav., 4). Kai kurios jų būna pagamintos iš sidabro, o jų kojelės pakraščiai — išornamentuoti įkartomis, nors kartais esti išornamentuotas ir įvijos lankelis. Iki šiol lankinių skliutakojų segių daugiausia aptikta Vidurio Lietuvoje (Linksmučiai, Pakruojo raj.; Medsėdžiai, Skaudvilės raj.; Pašušvys, Kėdainių raj.; Pušalotas, Pasvalio raj.).

Tuo metu paplito ir žalvarinės lankinės su gyvuline kojele segės (238 pav.). Jų lankelis prie įvijos ir patys įvijos lankelio galai užsibaigia gyvulio galvutę primenančiomis figūrėlėmis. Kai kurių šitokių segių kojelė taip pat truputį smailėja ir primena gyvulio snukutį. Daugiausia lankinių segių su gyvulių galvutėmis turime iš vakarinių Lietuvos rajonų (Mockaičiai, Silutės raj.; Prysmančiai, Kretingos raj.), bet jų randama ir Vidurio bei Šiaurės Lietuvoje (Linksmučiai, Pakruojo raj.)¹.

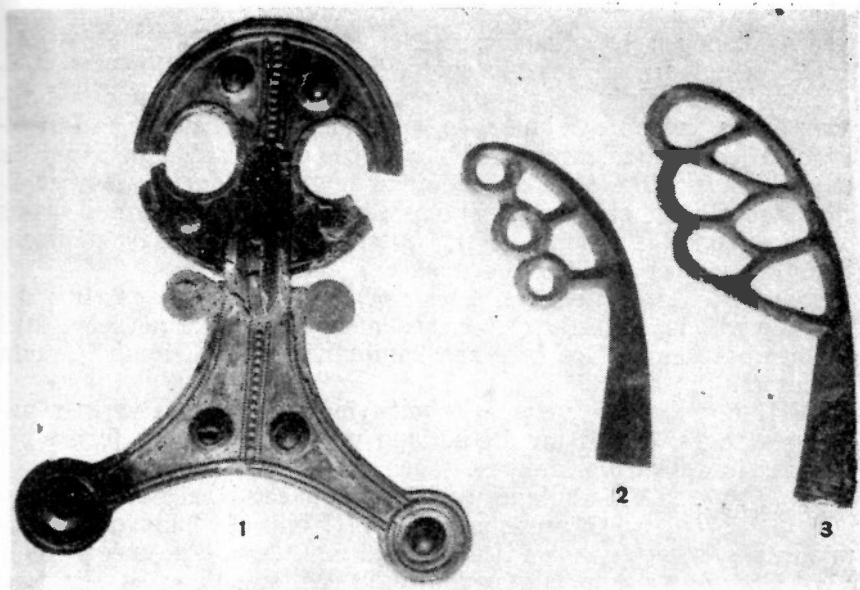
Šios formos segės nešiotos iki pat X—XI a., o ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu jos gamintos stambesnės ir platesnės². Lankinių gyvulinių segių aptinkama ir Vakarų Latvijoje³ bei Kaliningrado srities teritorijoje. Senovėje lankinės segės su gyvulių galvutėmis nešiotos ir Gotlando saloje bei Skandinavijoje.

Zalvarinės lankinės aguoninės segės pavadintos pagal įvijos galuose truputį suplotas buoželes, kurios primena aguonos galvutes. Savo pavidalu jos itin artimos lankinėms segėms su gyvuliniais galais. Jų kojelė ir lankelis dažniausiai būna trikampio piūvio, ištaisai išornamentuoti skersiniais ranteliais arba išilgai einančiomis zigzaginėmis linijomis. Kai kurių šitų segių kojelės galas irgi truputį primena gyvulio snukutį, todėl manoma, kad lankinės aguoninės segės atsirado iš lankinių gyvulinių segių.

¹ Zr. R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1948 m. Linksmučių (Pakruojaus raj.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys.—„Lietuvos Istorijos instituto darbai“, I t., 303 psl., 3:3 pav.

² Nikėlai (Silutės raj.); žr. „Senovė“, IV t., 285 psl., 76 pav.

³ Zr. H. Moora, Pirmatnējā kopienas iekārta., zīm. 59, 68.

240 pav. Zalvarinė pelėdinė segė, padengta sidabru ir papuošta įstatytais mėlyno stiklo akutėmis ir kiti dirbiniai (Anduliai, Klaipėdos raj.)

Lankinės aguoninės segės yra vėlyvos, ypač paplitusios antroje VIII a. pusėje ir vartotos iki XI amžiaus¹. Be to, vėlyvosios lankinės aguoninės segės būna labai didelės. VIII a. pabaigoje ir IX a. pradžioje lankinių segių su aguoniniais galais rasta vakariniuose ir šiauriniuose Lietuvos rajonuose (Mockaičiai ir Pociai, Šilutės raj.; Linksmučiai, Pakruojo raj.; Laiviai, Kretingos raj.). 1961 metais jų surasta Palangos kapinyne, vyrų kapuose.

Lankinės segės, turinčios trikampę kojelę su įgaubtu pagrindu ir virš įvijos pritvirtintą pusiau apskritą skydelį, kuris uždengia segės įviją, vadinamos pelėdinėmis segėmis. Vėlyvesnės šios rūšies segės turi antrą skydelį, kuris pridengia segės lankelį (240 pav., 1). Taigi visą viršutinę segės dalį uždengia apskrita plokštelė su dviem skylutėmis, tarsi akimis. Dėl tos tariamosios galvos su didelėmis akimis šios rūšies segės ir vadinamos pelėdinėmis. Jos paplito dar VIII m. e. amžiuje, o ypač puošnios, ornamentuota sidabro plokštele padengtos ir papuoštos 8 mėlyno stiklo akutėmis segės priklauso jau IX a. Tai pačios puošniausios lankinės segės, ir jų Lietuvos TSR teritorijoje rasta labai nedaug (Gudeliai, Plungės raj.; Pociai, Šilutės raj.; Anduliai, Klaipėdos raj.; Kapitoniškės, Kaišiadorių raj.). Truputį daugiau jų aptikta Vidu-

¹ Zr. R. Volkaitė-Kulikauskienė, Linksmučių (Pakruojaus raj.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys.—„Lietuvos Istorijos instituto darbai“, I t., 294—295 psl.

rio ir Rytų Latvijos TSR teritorijoje¹, o pavienių egzempliorių yra patekusių ir į Gotlando salą².

Šalia žalvarinių lankinių segių, kurios buvo paplitusios visoje Lietuvoje, vakarinių jos rajonų kapinyuose dar randamos ir žalvarinės apskritinės plokštelinės segės. Pavyzdžiui, Tūbausių (Kretingos raj.) kapinyne aptikta sidabru papuošta geležinė apskritinė segė su nedideliu kūgeliu viduryje. Dvi puošnios apskritinės, sidabru papuoštos segės su „tutuli“ centre rastos Lazdininkuose (Kretingos raj.), kape Nr. 16, (1940 m. tyrinėjimai) kartu su vėlyvąja dėželine antkakle.

Stragnos kapinyne (Klaipėdos raj.) aptikta viena apskritos dėžutės pavidalo, pintiniu ornamentu papuošta žalvarinė segė, kuri čia bus patekusi iš Gotlando ar Skandinavijos. Panašių segių rasta ir Kurše³.

VIII a. pabaigoje visame Pabaltijyje ėmė plisti žalvarinės pasaginės segės, kurios jau IX a. tapo vyraujančia segių forma bei išstūmė iš apyvartos lankines seges.

Smeigtukai Viršutiniams drabužiams susegti bei papuošti kartu su segėmis ir V—VIII amžiais būdavo vartojami įvairūs smeigtukai (241—245 pav.). Ypač jie mėgti Šiaurės Lietuvoje, kur su jais susiduriame dažniau, negu su segėmis. Tuo tarpu Rytų Lietuvoje gyvenusios gentys smeigtukų beveik visiškai nenaudojo.

Smeigtukai, panašiai kaip segės ir antkaklės, būna įvairių formų. Pagal jų galvutes išskiriama taip pat keletas smeigtukų grupių.

Lazdeliniai smeigtukai (241 pav., 1) dažniausiai esti geležiniai, ir jie randami Vakarų ir Vidurio Lietuvos kapinyuose, nors žinoma jų ir iš Rytų Lietuvos piliakalnių arba senovinių gyvenviečių (Aukštadvaris, Juodonys). Nuo ankstyvesniųjų lazdelinių smeigtukų vėlyvesnieji šios rūšies dirbiniai skiriasi savo didesnėmis galvutėmis — kilpelėmis. Tokių smeigtukų rasta Tūbausių, Rūdaičių ir kitų kapynų vyrų ir moterų kapuose. Atrodo, kad kai kada lazdeliniai smeigtukai vartoti susegti apsiaustui ar drabužiui, į kurį būdavo įvyniojamas laidojamas mirusysis, nes kartais tokie smeigtukai randami virš sukryžiuotų rankų kaulų.

Nuokamieniai (arba trimitiniai) smeigtukai (241 pav., 3). Jie paprastai būna žalvariniai ir turi apskritą platėjančią bei storėjančią galvutę, todėl šiek tiek primena trimitą. Galvutė išornamentuota skersiniais grioveliais arba smulkiu tinkleliu. Ties galvutės ir adatos riba smeigtukas truputį išplotas ir turi skersai einančią skylutę, į kurią kartais esti įverta grandelė. Šitokio pavidalo smeigtukų daugiausia randama Vidurio ir Šiaurės Lie-

¹ Zr. Latviešu kultūra senatnē, tab. XXXII : 6.

² Zr. B. Nermann, Die Verbindungen..., Abb. 19.

³ Zr. B. Nermann, Die Verbindungen..., Abb. 44, 45.

tuvos V—VI a. kapuose¹. Gausiai jų aptinkama kaimyninėje Zemgaloje².

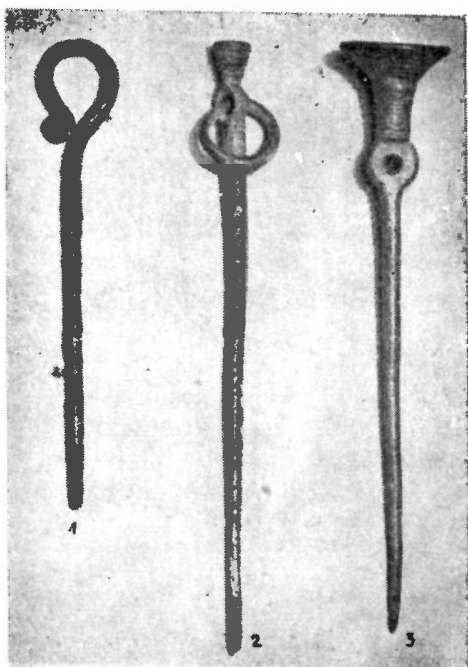
Žalvariniai smeigtukai su apvalainomis buoželėmis, savo forma primeną smeigtukus su nuokamieniomis galvutėmis, yra panašiai išornamentuoti ir turi skersinę skylutę grandelei įverti. Tačiau jų galvutės ne tokios plačios ir užbaigtos pusrutulio pavidalo buožele (241 pav., 2).

Smeigtukai su apvalainomis buoželėmis yra to paties laikotarpio, kaip ir smeigtukai su nuokamieniomis galvutėmis, ir gausiai randami Siaurės Lietuvoje ir kaimyninėje Zemgaloje³.

Žalvarinių ratelinių smeigtukų galvutės yra didesnės, negu pirmaisiais m. e. amžiais vartotų ratelinių smeigtukų. Šių smeigtukų galvutę sudaro ratelis su šešiais stipinėliais, o virš jo pritvirtinta dar tarsi nuokamieni galvutė (242 pav.). Žemiau galvutės smeigtukas turi skylutę, į kurią būta įvertų grandinėlių. Ratelinių smeigtukų galvutės kartais būna padengtos plona sidabro plokštele.

Ratelinių smeigtukų rasta vos keletas V—VI a. kapuose (Jauņikiai, Jonišķio raj.; Degėšiai, Pakruojo raj.). Po keletą tokių smeigtukų aptikta Zemgaloje⁴ ir Estijoje⁵.

Ramentiniai smeigtukai. Tai tokie žalvariniai smeigtukai, kurių storesnis, pusiau apvalaus piūvio, užsilenkęs galas sudaro ramento pavidalo kilpelę. Kartais viršutinė šio smeigtuko dalis esti apvyniota plona vielute, o jo grandinėlės būna tiesiog įvertos į ramento pavidalo kilpelę.

241 pav. Smeigtukai:

1—lazdelinis (Vėlykuškės, Zarasų raj.); 2—apvalaina buožele (Kušeliškės, Kelmės raj.); 3—nuokamienis (Rūdiškiai, Jonišķio raj.)

¹ Zr. „Senovė“, IV t., 262, 263 psl.

² Zr. R. Snore, Dzels laikmeta latviešu rotas adatas.—„Latviešu aizvestures materiāli“, Rīgā, 1930, lpp. 67—68, tab. XI: 9—13, XII: 10—14, XXVII: 2.

³ Zr. „Senovė“, IV t., 263 psl.; R. Snore, Dzels laikmeta., tab. XII: 18—25.

⁴ Zr. Latviešu kultūra senatnē, Rīgā, 1937, tab. XXV: 8.

⁵ Zr. A. M. Tallgren, Zur Archäologie Eestis, Bd. II, Tartu, 1925, Abb. 45.

242 pav. Zalvariniai rateliniai smeigtukai, sujungti grandinėle (Jauneikiai, Joniškio raj.)

243 pav. Zalvariniai žiediniai smeigtukai, sujungti grandinėlėmis (Leporai, Joniškio raj.)

Šitokių smeigtukų Lietuvoje rasta tik Moškėnų piliakalnyje ir senovinėje gyvenvietėje prie Juodonių piliakalnio (Rokiškio raj.). Latvijos teritorijoje su jais susidurta ir VII a. kapuose¹.

Žiediniais smeigtukai pavadinti pagal savo žiedelio formos galvutę, kurios užpakalinė pusė būna lygi, o priekinė — tarsi trikampio pūvio (243 pav.). Zalvarinių žiedinių smeigtukų galvutė būna išornamentuota įmuštomis akutėmis arba skersiniais rante-liais. Žemiau šitos galvutės, adatos priekyje, būna išlieta ašelė grandinėlėms įverti. Smeigtuko adatos dalis tarp ašelės ir galvu-tės yra išornamentuota eglute. Žiediniai smeigtukai kapuose dažniausiai aptinkami poromis, sujungti grandinėlėmis.

Žiediniai smeigtukai būdingi Lietuvos teritorijos VII—VIII a. kapams, bet itin dažnai jų randama ir IX—X a. kapuose². Daugiausia jų aptikta šiauriniuose Lietuvos TSR rajonuose³. Mano-

¹ Zr. R. Snore, Dzels laikmeta latviešu rotas adatas.— „Latviešu aizvestures materiāli“, sēj. I, Rīgā, 1930, l.p. 65—67, tab. X: 13—24.

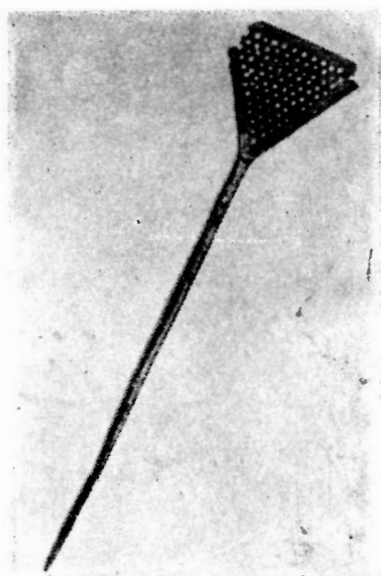
² Zr. R. Volkaitė-Kulikauskienė, Linksmučių (Pakruojaus raj.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys.— „Lietuvos Istorijos instituto darbai“, I t., 297 psl.

³ Zr. „Senovė“, IV t., 264 psl. nurodytos radimo vietos. Vėliau rasta Linksmučiuose (Pakruojo raj.) ir Baisogalos apylinkėse.

ma, kad žiediniai smeigtukai čia pateko iš kaimyninės Žemgalos, kur jų labai gausu¹.

Žalvariniai trikampiniai smeigtukai būna itin įvairūs. Vakarų Lietuvoje — Klaipėdos ir Kretingos rajonų teritorijose — kartais randama smeigtukų, kurių galvutę sudaro trikampė plokštelė su nedidelėmis apskritomis skylutėmis (244 pav.). Smeigtuko adata būna pritvirtinta prie plokštelės kampo taip, kad stovėtų pagrindu aukštyn. Su smeigtukais, turinčiais trikampes ažiūrinės galvutes, susiduriama VIII—IX a. kapuose².

244 pav. Žalvarinis smeigtukas su trikampe akyta galvute (Pryšmančiai, Kretingos raj.)

Daugiau būta paplitusių Lietuvos teritorijoje smeigtukų su trikampėmis galvutėmis, kurias paprastai sudaro trikampiai su įlenktais kraštais ir pusrutulio pavidalo buoželėmis kampuose (245 pav., 1, 3). Šitokie smeigtukai kartais truputį primena Y. Patys tie smeigtukai stamboki, masyvūs, žemiau galvutės turi ašelę grandinėlėms įverti. Užpakalinė smeigtuko galvutės dalis lygi, o priekinė — papuošta įmuštomis akutėmis arba reljefiniu-geometriniu ornamentu.

Tokių smeigtukų daugiausia turime iš šiaurinės ir šiaurvakarinės Lietuvos VII—VIII a. kapų, nors jų aptinkama ir IX a. kapuose³. Gausiau jų randama kaimyninėje Žemgaloje⁴.

Vėlesnieji šios grupės smeigtukai nebeturi kampuose buoželių, kurias pakeičia apskritos plokštelės. Be to, smeigtukai su trikampe galvute ir kabučiais (246 pav.) kartais esti padengti ornamentuota sidabro plokštele ir papuošti mėlyno stiklo akutėmis.

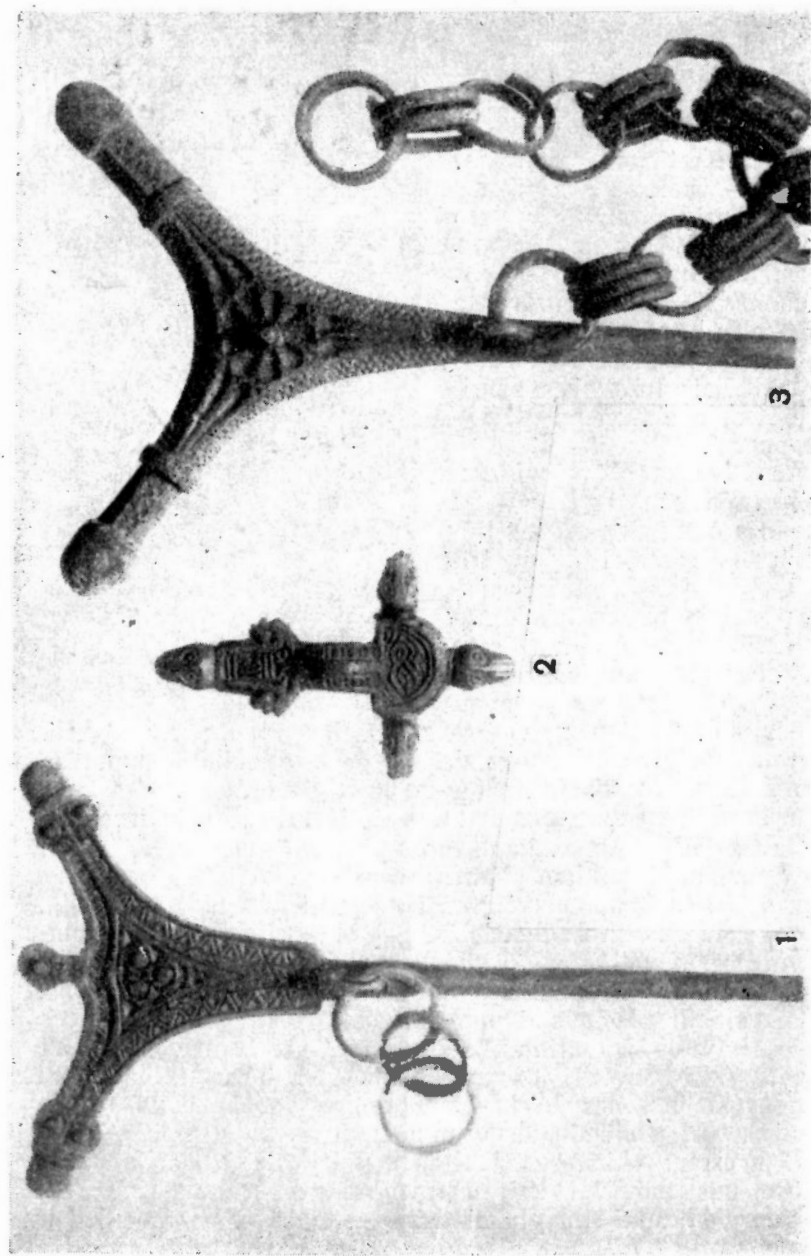
Gausiausiai ir plačiausiai paplitusi smeigtukų grupė Lietuvos teritorijoje yra žalvariniai kryžiniai smeigtukai (247 pav.). Ankstyviausi šios grupės smeigtukai kartais vadinami ir kiaurakryžniais, nes jų kryžmos centre dažnai būna rombo pavidalo skylutė. Pati šių smeigtukų kryžma esti nedidelė, o jos galai bei kryžiaus viršūnė užsibaigia nedidelėmis, pusiau apvaliomis buoželėmis, panašiai kaip ir smeigtukų su trikampe galvute. Patys kiaurakryžniai smeigtukai dažniausiai būna dar nedideli ir neornamentuoti.

¹ Zr. R. Snore, Dzels laikmeta., lpp. 63.

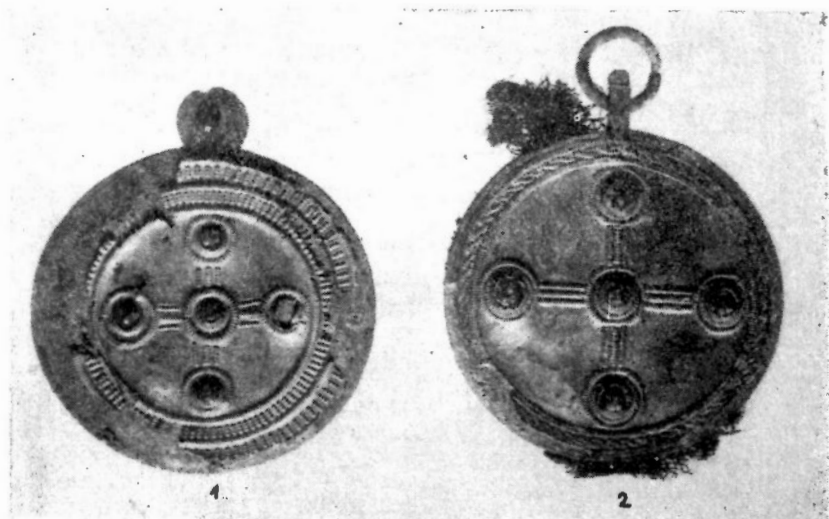
² Zr. „Senovė“, I t., lent. III : 5; „Senovė“, IV t., 265 psl.

³ Zr. „Senovė“, IV t., 265 psl.

⁴ Zr. R. Snore, Dzels laikmeta., lpp. 69.

245 pav. Žalvariniai smeigtukai su trikampėmis galvutėmis (1, 3), žalvarinė segė su gyvulių galvutėmis (2)
(Anduliai, Klaipėdos raj.)

246 pav. Žalvariniai kabučiai, padengti sidabro plokštele ir inkrustuoti mėlyno stiklo akutėmis (Anduliai, Klaipėdos raj.)

Su kiaurakryžmiais smeigtukais itin dažnai susiduriama Vidurio ir Šiaurės Lietuvoje, ir jie datuojami VII m. e. amžiumi¹. Be to, gana gausiai jų aptinkama ir Vidurio bei Rytų Latvijoje² (247 pav.).

VII–VIII amžiais Vidurio ir Vakarų Lietuvoje jau paplinta žalvariniai kryžiniai smeigtukai be skylutės kryžmos centre³. Šių smeigtukų buoželės suplojamos, ir smeigtuko galvutę sudaro rombinė plokštelė su apskritomis plokštelėmis kampuose. Kai kurie iš tų smeigtukų esti išornamentuoti.

Kryžiniai smeigtukai buvo nešiojami ir vėliau, jie itin dažnai aptinkami IX–XII a. kapuose. Vėlesnieji kryžiniai smeigtukai žymiai didesni, jų ilgis kartais siekia 30–40 cm, o jų galvutė išornamentuota koncentriniais ratais bei papuošta ornamentuotomis sidabro plokštelėmis, kugeliais, mėlyno stiklo akutėmis.

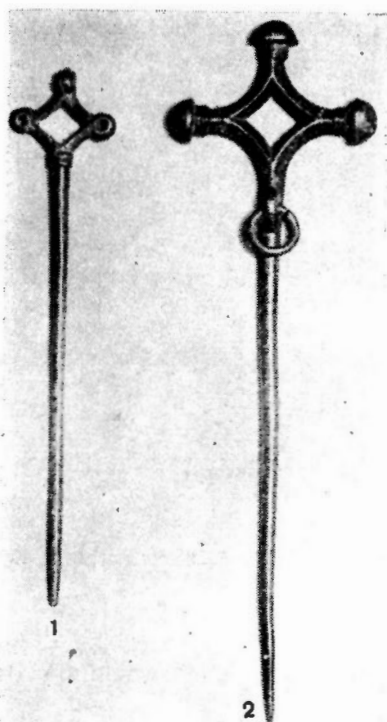
Prie kryžinių smeigtukų gana dažnai randami prikabinți pusmėnulio pavidalo pakabučiai, kurie užsibaigia grandinėėmis. Kartais tie pakabučiai taip pat būdavo padengiami sidabro plokštele ir papuošiami mėlyno stiklo akutėmis. Kryžiniai smeigtukai dažnai randami poromis, sujungti keliomis žalvarinėmis grandinėėmis, todėl jie sudaro gana dailų krūtinės papuošalą. Kai kada smeigtukas grandinėėmis esti sujungtas su sege (Pašušvys).

Žalvariniai smeigtukai su apskritinėmis galvutėmis turi apskritas, sidabru papuoštas galvutes ir kar-

¹ Zr. „Senovė“, IV t., 265 psl.

² Zr. R. S n o r e, Dzels laikmeta., lpp. 74.

³ Zr. „Senovė“, IV t., 266 psl.

247 pav.

Žalvariniai kiaurakryžiniai smeigtukai
(Sargėnai (1), Kauno m. Pumpėnai,
Pasvalio raj. (2))

Šie smeigtukai surandama nemaža, tačiau ypač daug jų aptikta, tyrinėjant Vakarų Lietuvos kapinynus (Eiguliai, Rūdaičiai, Kretingos raj.).

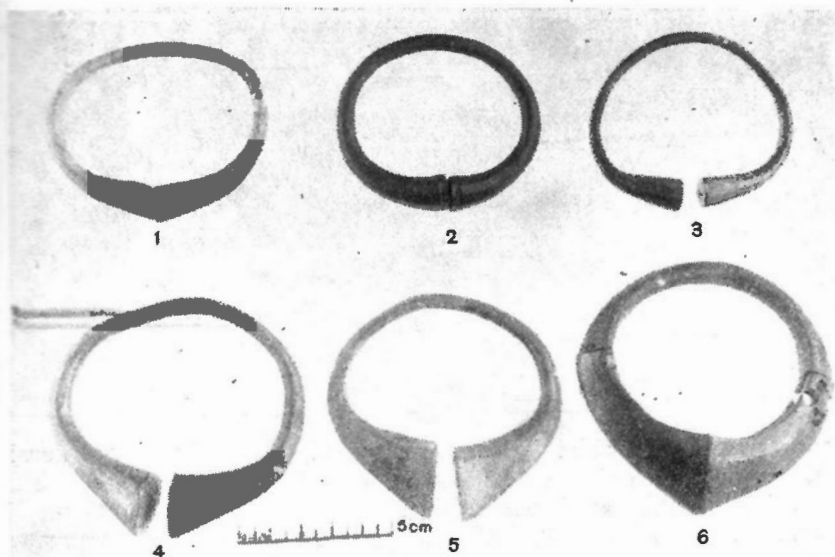
Tuo metu ir toliau buvo nešiojamos žalvarinės, trikampio ir pusiau apvalaus skersinio piūvio juostinės apyrankės. Jos būna išornamentuotos skersinių rantelių grupėmis, smulkiais įmuštais rombais ir pan.

Storagalės apyrankės ėmė plisti Lietuvos teritorijoje V amžiuje. Ankstyviausios storagalės apyrankės būna itin masyvios (248 pav.), jų vidurinė dalis — apvali, o galai — nežymiai pastorinti ir beveik apskriti. VI a. pradžioje šitų apyrankių galai dar labiau pastorinami, imama nešioti apyrankės su pusiau apvalaus, trikampio ir daugiakampio skersinio piūvio galais. Storagalės apyrankės kartais esti išornamentuotos skersiniais ranteliais prie galų, pagal išilgines briaunas įmuštais trikampiukais, akutėmis (249 pav.) ir pan. Kai kurios storagalės apyrankės būna pagamintos iš sidabro (Pašušvys). Šitos apyrankės yra būdingiausias pirmojo m. e. tūkstantmečio viduriui ir antrajai jo pusei

tais nedidelį kūgelį centre. Savo išore jie primena apskritines seges. Smeigtuko galvutės pakraštyje dažnai būna kilpelė grandinėlėms įverti, o užpakalyje, plokštelės centre, esti pritvirtinta geležinė adata, kuri kapuose dažniausiai jau yra sunykusi. Smeigtukai su apskritinėmis galvutėmis, kaip ir apskritinės segės, yra paplitę tik Vakarų Lietuvos kapinynuose (Reketės, Tūbausių ir kitų vietovių kapinynuose).

V—VIII a. Lietuvos teritorijos gyventojai, vyrai ir moterys, rankas puošdavo apyrankėmis ir žiedais. Tačiau šitie papuošalai nebuvo tokie įvairūs, kaip antkaklės, segės ar smeigtukai. Anuomet nešiota dar ir kai kurios ankstyvesniems laikotarpiams būdingos apyrankės ir žiedai.

V—VIII a. nešiotos ir žalvarinės įvijinės apyrankės iš siauros, pusiau apvalios, kelių apvijų juostelės. Daugumas jų neornamentuotos, o kai kurios būna papuoštos skersiniais ranteliais. Įvijinių apyrankių papras-

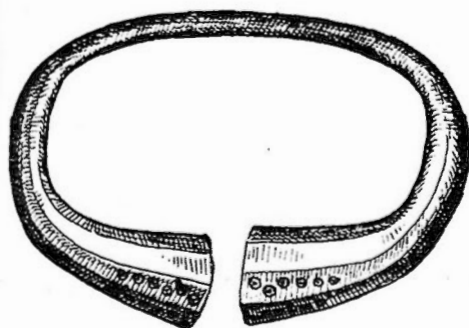

248 pav. Žalvarinės storagalės apyrankės

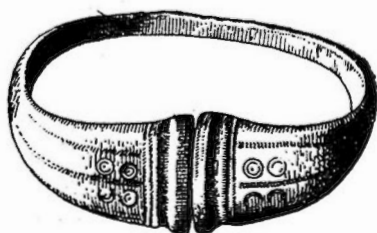
(1 — Vilkyčiai, Klaipėdos raj.; 2 — Pašušvys, Kėdainių raj.; 3 — Eiguliai, Kauno m.; 4 — buv. Kauno gub.; 5 — Dviliai, Klaipėdos raj.; 6 — Draustinė, Kėdainių raj.)

papuošalas: jomis dabintasi visoje Lietuvoje¹, taip pat visame Baltijos ir Skandinavijoje².

Vakarų Lietuvoje VIII amžiuje ir IX a. pradžioje paplito atskiras storagalė apyrankių variantas — stambios, trikampio skersinio pūvio tuščiavidurės storagalės apyrankės, padarytos iš žalvarinės skardos ir su labai plačiais galais. Jos būna arba visiškai

249 pav. Sidabrinė storagalė apyrankė (Pašušvys, Kėdainių raj.)

250 pav. Žalvarinė apyrankė su plėtančiais galais (Graižėnai, Pagėgių raj.)

¹ Zr. „Senovė“, IV t. 267—268 psl.

² Zr. N. Aberg, Ostpreussen..., S. 133; H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland., Bd. II, S. 430 ir kt. psl.

251 pav. Žalvarinė apyrankė su trikampe iškyla per vidurį (Biržų apylinkės)

252 pav. Žalvarinė apyrankė su trikampe iškyla per vidurį (Rūdiškiai, Joniškio raj.)

neornamentuotos, arba jų ornamentą sudaro tik du—trys skersiniai grioveliai prie apyrankės galo (Mockaičiai, Pociai, Silutės raj.; Laiviai, Kretingos raj.).

Apyrankės su platėjančiais galais. Tai masyvesnės, pusiau apvalaus skersinio piūvio žalvarinės juostinės apyrankės (250 pav.). Vienos iš jų turi tik nežymiai paplatintus galus, papuoštus kryžiniu raštu, o antros — smarkiai paplatintus galus. Apyrankės su smarkiai paplatintais galais daugiausia randamos V—VI a. kapuose Vidurio ir Siaurės Lietuvoje.

Masyvios žalvarinės apyrankės su trikampe iškyla per vidurį Lietuvos teritorijoje imtos nešioti nuo V—VI a. Ankstyvosios šios rūšies apyrankės dar yra siauros, o VII a. jos jau gaminamos šiek tiek platesnės ir, kad būtų bent truputį lengvesnės, įgaubiamos iš vidaus pusės (251, 252 pav.). VIII a. pabaigoje ir IX a. pradžioje šitos apyrankės su trikampe iškyla smarkiai paplatinamos, virsta cilindro pavidalo įmovinėmis apyrankėmis su tuščiavidure iškilia trikampe briauna ties viduriu (252 pav.), ir gaminamos jos jau tiesiog iš storos žalvarinės skardos. Plačios cilindrinės apyrankės gana dažnai esti išornamentuotos įmuštų akučių grupėmis ir pan.

Sios cilindrinės apyrankės daugiausia paplitusios Siaurės Lietuvoje, tuo tarpu kai šiaurvakariniuose jos rajonuose rasti tik pavieniai jų egzemplioriai¹. Tokios pat apyrankės nešiotos ir Žemgalijoje bei Kurše².

Visoje Lietuvos teritorijoje žiedų randama ne taip jau gausiai, ir jie nėra labai įvairūs. Ir V—VIII amžiais vartojami juostiniai ir įvijiniai žiedai (253 pav.), kurių daugumas neornamentuoti. Tačiau kai kurie iš tų žiedų būna papuošti skersinių rantelių grupėmis ar įmuštais

¹ Zr. „Senovė“, IV t., 268—269 psl.

² Zr. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland..., Bd. II, S. 440; Latviešu kultūra senatnē, Rīgā, 1937, tab. XXIV : 8, XXXI : 9.

šampėliais. VII—VIII a. labiau paplinta įviji-
ni žiedai su paplatinta vidurine apvija.

Be ginklų, darbo įrankių ir papuošalų, V—
VIII a. tyrinėtuose archeologiniuose paminkluo-
se rasta ir įvairios kitos archeologinės medžia-
gos. Pirmiausia šiuo laikotarpiu pagausėja žir-
go aprangos daiktų — žąslų, balno kil-
pų ir kt. dirbinių. Žirgų kapuose daugiausia ap-
tikami tik paprasti dvinariai žąslai. Va-
kariniuose Lietuvos rajonuose rasti žąslai iš-
siskiria grandžių didumu, pavyzdžiui, Reketės
Pryšmančių kapinyuose susidurta su to-
kiais žąslais, kurie turėjo iki 10—12 cm skersmens grandis.

Gana dažnai randama ir diržų apkalų, skirstik-
lių, sudarytų iš žalvarinių ar geležinių grandelių bei diržų ge-
ležinių keturkampių sagčių. Sie radiniai rodo, kad V—VIII am-

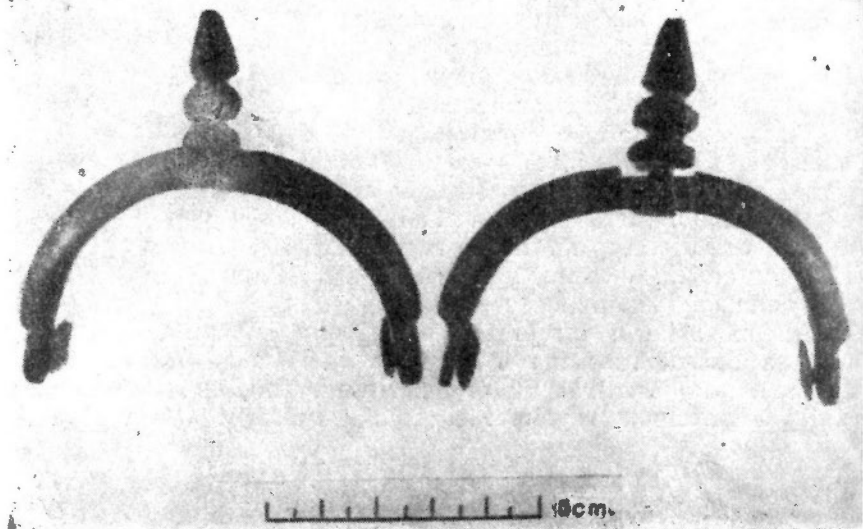

253 pav. Žalvari-
nis įvijinis žiedas
(Griežėnai, Pagė-
gių raj.)

254 pav. Degintinio kapo įkapės iš Pabarės pilkapio:

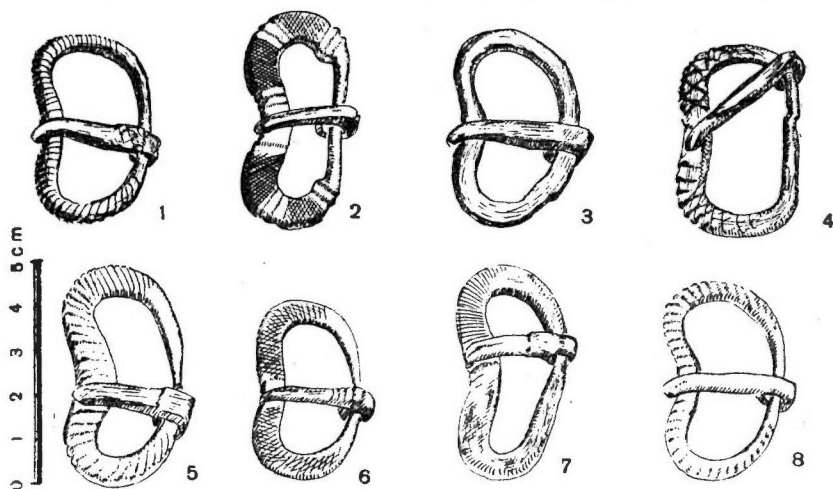
1 — geležinis ietigalis; 2—6 — žalvariniai žvangučiai (nuo kamanų); 7—8 — ge-
ležiniai peiliai; 13—14 — geležinės balno kilpos; 10 — geležinė diržo sagtis;
9, 11 — diržų apkalai; 13 — geležinis pentinis staurašmenis, kirvis (Paba-
rė, Eišiškių raj.)

255 pav. Zalvariniai pentinai (Pašušvys, Kėdainių raj.)

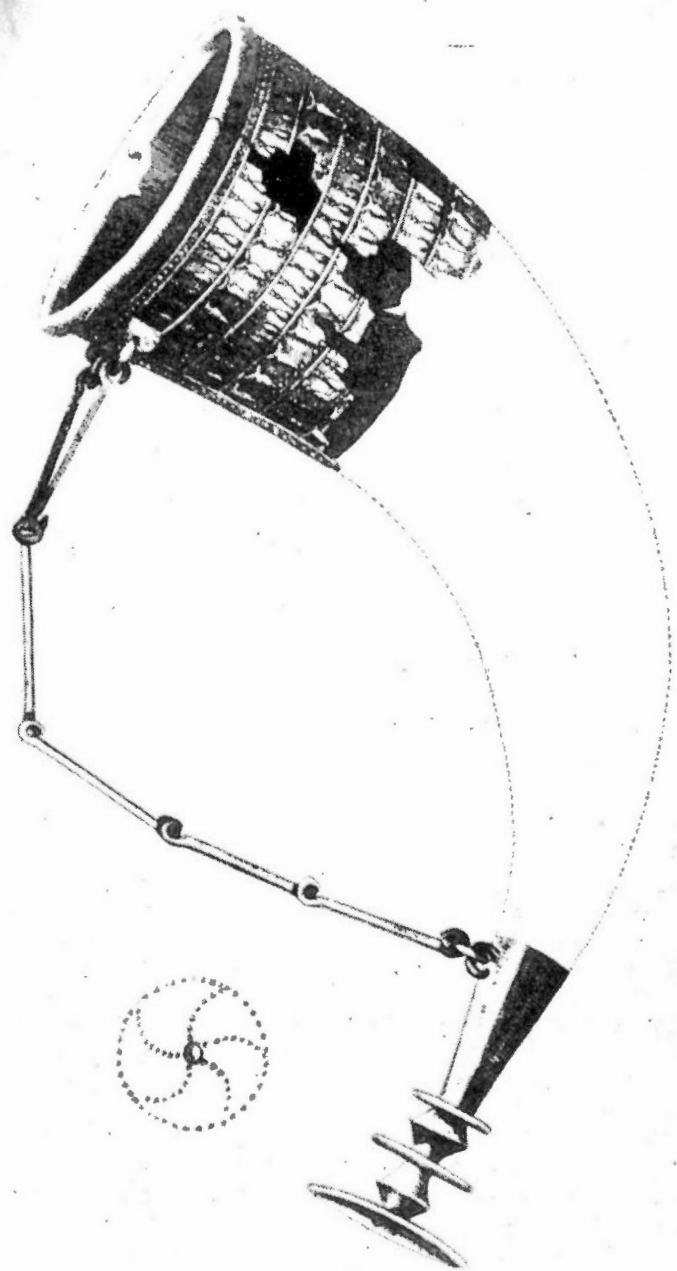
žiais žirgų kamanos dar tebebuvo paprastos, ne tokios puošnios, kaip X—XIII a. kapuose randamos kamanos.

Iš šio laikotarpio kapų turime ir pirmąsias balno kilpas. Dabar žinomos seniausios balno kilpos, rastos Pabarės (Podbožės) (Eišiškių raj.) pilkapyno (254 pav., 13, 14) degintiniame kape su geležiniu siauraašmeniu kirviu ir geležiniu įmoviniu ietigaliu, priklauso VI a. pabaigai ir VII amžiui. Šitos seniausios balno kilpos nedidelės, beveik apskritos, turi platų išgaubtą pagrindą.

256 pav. Geležinės diržų sagtys (Pamusis, Varėnos raj.)

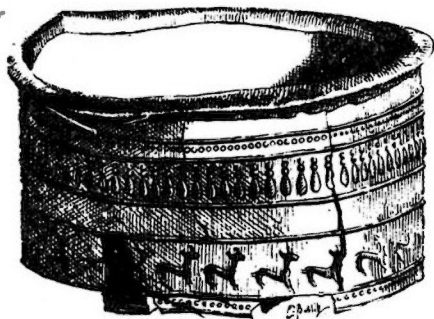
257 pav. Sidabru padengti geriamoji rago apkalai (Pășușvys, Kėdainių raj.)

Kartu su jomis rasti ir geležiniai medinių balno dalių apkalai, o tai rodo, kad bent jau nuo VI—VIII a. Lietuvos gyventojams buvo pažįstami balnai ir su metalinėmis kilpomis bei apkaustais.

Tuo tarpu pentinai V—VIII a. kapuose ir piliakalniuose aptinkami dar retai, daugiausia tai — dar nedideli geležiniai ar žalvariniai pentinai su siauru lankeliu ir nedidele ataugėle (Reketė, Rūdaičiai, k. Nr. 4 ir 18) (255 pav.). Prie pentinų kartais būna išlikusios nežymios odos liekanos ir net nedidelės sagtelės. Vadinasi, pentinai prie apavo būdavo pritvirtinami su odiniais dirželiais.

Vyrai anuomet nešiodavo odinius diržus, iš kurių daugiausia teišliko tik geležinės sagtys. Ypač daug dalių, ovalo pavidalo arba su truputį išlenkta priekine dalimi sagtelių, padarytų iš geležies, rasta Rytų Lietuvos pilkapių degintiniuose kapuose (256 pav.). Sagtelių aptinkama ir vyrų, ir moterų kapuose. Kartais susiduriama ir su žalvariniais apkalais — ornamentuotomis plokštelėmis, kuriomis būdavo puošiami diržai (Krikštonys). Tačiau puošnūs, žalvariu apkaustyti diržai labiau yra būdingi vėlyvesniesiems kapinynams.

Gausesnių drabužių ir apavo liekanų iš V—VIII a. kapų neturime. Yra žinių, kad didesnis jų kiekis aptiktas Vakarų

258 pav. Sidabru padengtas geriamojo rago apkalas (Rubokai, Silutės raj.)

Lietuvos (buv. Klaipėdos krašto) kapinynuose. Bet ši archeologinė medžiaga neišliko. V—VI amžiais, išplitus mirusiųjų deginimo papročiu, Vidurio ir Rytų Lietuvoje drabužiai ir apavas sudegdavo kartu su mirusiuoju.

Šio laikotarpio kapuose dažniau aptinkami geriamųjų ragų apkalai (257, 258 pav.). Plona neornamentuota žalvario plokštelė dažniausiai būna apkalti tik geriamojo rago angos

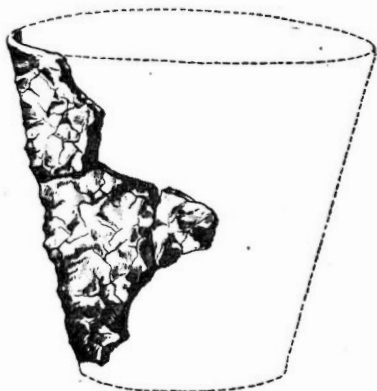
kraštai. Tačiau šitokie, ornamentuota žalvarine ar sidabrine juosta prie angos papuošti geriamieji ragai aptinkami tik turtinguose kapuose. Kai kurių šitokių ragų smaigalį dengia ornamentuotas, taurelės pavidalo apkalas. Su tokiais ragų apkalais susidurta Pašušvyje (Kėdainių raj.), Krikštonyse (Lazdijų raj.) ir kt. Mažiausiai iki šiol jų rasta Rytų Lietuvoje.

V—VIII a. Puodų gaminimo technika ir V—VIII amžiais iškeramika lieka nepasikeitusi, jie ir toliau lipdomi iš molio su žvyro ar grūsto akmens priemaišomis. Jokie specialūs įrankiai jiems gaminti nebuvo vartoti, todėl manoma, kad ir toliau jų lipdytasi tik šeimos poreikiams patenkinti. Senovinėse gyvenvietėse

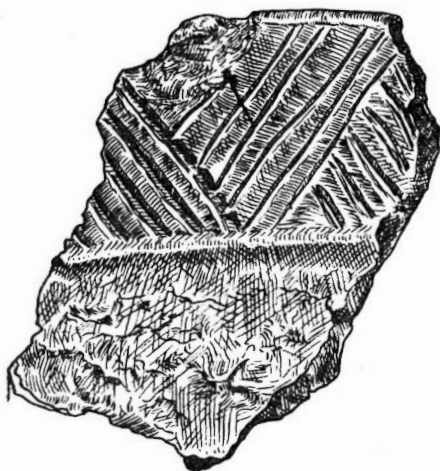
randama tik paprastų molinių puodų šukių. Šie puodai būdavo be ąsų, dažniausiai statokomis sienelėmis, todėl daugumas jų savo pavidalu primena kibirą, panašiai kaip ir ankstyvieji puodai brūkšniuotu paviršiumi (259—263 pav.).

Tuo metu daugiau keitėsi indų paviršius, jų ornamentas. Išnykus Rytų Lietuvoje puodams brūkšniuotu paviršiumi, visoje mūsų krašto teritorijoje paplinta keramika grublėtu paviršiumi (259 pav.). Daugiausia tai buvo stambūs, kibiro pavidalo indai su storomis sienelėmis ir žemu kakleliu. Nors tuo metu vyravo neornamentuota keramika, tačiau Juodonių piliakalnio gyvenvietėje rasta ir grublėtų puodų, kurių angos pakraščiu ėjo 5—6 cm pločio juosta, išornamentuota įstrižai įrežtais grioveliais (260 pav.).

Lietuvos teritorijoje taip pat buvo paplitę ir lygiu paviršiumi indai. Dalis iš jų savo forma artimi grublėtiesiems ir štrichuotiesiems puodams. Kai kurie lygiapaviršiai puodai papuošti gnaibytniu ornamentu (Aukštadvaris, Juodonyš, Paplinijis,

259 pav. Molinis grublėtu paviršiumi puodas. Aukštadvario piliakalnis (Jiezno raj.)

1

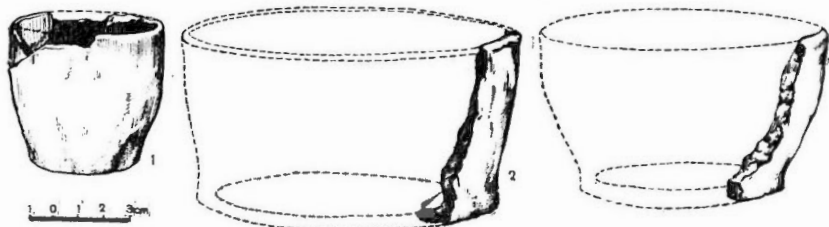

2

260 pav. Puodų šukės. Juodonių piliakalnio senovinė gyvenvietė (Rokiškio raj.)

Prūdiškės, Vilnius)¹. Palaipsniui šitų molinių indų sienelės imamos vis labiau profiliuoti, jie įgauna nedidelį pilvelį ir siaurėjantį kaklelį. Kai kurie šitokie mažesni puodai su profiliuotomis plonesnėmis sienelėmis būna išornamentuoti šukų pavidalo spaudu

261 pav. Puodeliai, rasti Aukštadvario piliakalnyje (Jiezno raj.)

įbestomis duobučių eilutėmis, kurios sudaro įstrižas linijas-juosteles iš zigzaginių linijų ir pan. (Juodonys).

Zymiai rečiau susiduriama su dvigubo nupiauto kūgio pavidalo puodais, turinčiais lygų, neornamentuotą paviršių².

262 pav. Lygiu paviršiumi puodelis (Krikštonys, Lazdijų raj.)

263 pav. Miniatiūrinis puodelis su iškilia briauna (Lazdininkai, Kretinų raj.)

¹ Zr. M. Kaczyński, Dwa cmentarzyska kurhanowe z V—VI wieku we wsi Prudziszki, pow. Suwałki.—„Materiały Starożytność“, t. III, Warszawa, 1958, tab. XXXV : 6, XXXVI : 8, 13, XXXIX : 1.

² Zr. Marian Kaczyński, Dwa cmentarzyska kurhanowe z V—VI wieku we wsi Prudziszki, pow. Suwałki.—„Materiały Starożytność“, t. III, Warszawa, 1958, tab. XXXIX : 7.

Lietuvos teritorijos pilkapiuose taip pat aptinkami smarkiai profiliuotomis sienelėmis, dubens pavidalo indai (Karmazinai, Prūdiškės)¹. Jie visada esti neornamentuoti.

Vakarų Lietuvos V—VIII a. kapuose beveik išimtinai susiduriama tik su miniatiūriniais puodeliais (262, 263 pav.). Šitie indeliai dažniausiai turi tik 4—6 cm aukščio, nežymiai siaurėjantį kaklelį ir menkai profiliuotas sienes. Tačiau kartais ir jie būna išornamentuoti duobutėmis ar nagų įspaudomis.

3. EKONOMINĖ BUITIS IR VISUOMENINIAI SANTYKIAI V—VIII AMŽIAIS

Ariamosios
žemdirbystės
įsigalėjimas

Apie V—VIII a. Lietuvos gyventojų verslus kalbėti sunkoka, nes medžiagos apie tai turime palyginti nedaug. Ypač trūksta buitinės medžiagos iš piliakalnių, kuri kaip tik daugiausia pateiktų duomenų šiam klausimui išspręsti.

Nėra jokios abejonės, kad pagrindiniais Lietuvos gyventojų verslais ir V—VIII amžiais lieka žemdirbystė ir gyvulininkystė, kurios jau pirmaisiais m. e. amžiais buvo pasiekusios aukštą išsivystymo lygį. Tačiau apie šių ūkio šakų vystymąsi V—VIII a. galime kalbėti tik labai bendrais teiginiais.

Apie tolesnį žemdirbystės augimą V—VIII amžiais kalba pirmiausia pautuvų pagausėjimas kapuose. Be to, šitie įrankiai tuo laikotarpiu jau yra stambesni ir net kelių tipų. Tai rodytų, jog tuo metu javais užsėjami plotai buvo žymiai išaugę. Tačiau nežinome, kokie javai tuomet daugiausia būdavo auginami, nes pačių grūdų neturime.

Nėra abejonės, kad V—VII amžiais buvo praktikuojama ir lydininė žemdirbystė. Dirbami laukai galėjo didėti, tik naikinant mišką, nes kiekvienas dirbamas laukas iš pradžių turėjo būti lydiniu. Tačiau šalia lydininės žemdirbystės kaskart vis didesnę reikšmę turėjo įgyti ariamoji žemdirbystė. Apie tai, kad anuomet praktikuota ariamoji žemdirbystė ir kad nuolat didėjo jos vaidmuo, kalba tik šalutiniai duomenys, nes pačių arimo įrankių liekanų iki šiol dar nesurasta.

Už tai, kad buvo paplitusi ariamoji žemdirbystė, pirmiausia kalba toks faktas, jog VIII amžiuje ėmė nykti paprotys dėti vyrams į kapus kirvius — svarbiausius lydimo ruošimo įrankius. Be to, ir paties kirvio forma tuo metu taip pat šiek tiek keitėsi: jis labiau pritaikomas tašyti ir statybai. Vadinasi, VII—VIII amžiais susidarė gana dideli pastoviai dirbamos žemės plotai, kurie, sa-

¹ Zr. H. Cehak-Hołubowiczowa, Cmentarzysko kurhanowe z VI—VII w. w miejsc. Karmazyny koło miasta Troki w Litewskiej SRR.— „Wiadomości Archeologiczne“, t. 22, zes. 3—4, str. 328, rys. 14+3, 4, 5; M. Kaczyński, Dwa cmentarzyska kurhanowe z V—VI wieku wsi Prudziszki, pow. Suwałki.— „Materiały Starożytne“, t. III, Warszawa, 1958. tab. XXXV: 11, XXXIX: 3, XXXVIII: 3.

vaiame aišku, augant gyventojų skaičiui bei jų poreikiams, toliau buvo didinami, kertant mišką. Tačiau pagrindinį vaidmenį čia turėjo suvaidinti jau laisvų nuo miško laukų dirbimas.

Kai kur aptinkami šio laikotarpio kapinynai būna netoli vienas kito. Jie byloja, jog čia V—VIII amžiais būta didokų gretimų kaimų. Tai, kad nuolat gausėjo gyventojų ir kad jie pastoviai gyveno vienoje vietoje, kalba apie tuomet praktikuotą ariamąją žemdirbystę ir išaugusią gyvulininkystę. Verčiantis lydimine žemdirbyste, būtų reikėję daug didesnių plotų.

Apie ariamosios žemdirbystės išplitimą iš dalies kalba ir žymus turtinės nelygybės išaugimas. Tik ariamosios žemdirbystės įsigalėjimas, gyvulio traukiamosios jėgos panaudojimas įgalina atskiras mažas šeimas savarankiškai ūkininkauti ir sudaro sąlygas turtinei nelygybei tarp šeimų atsirasti.

Ariamąją žemdirbystę V—VIII amžiais jau plačiai praktikuoja Rytų slavų gentys. Miškų ir stepių juostose jau būdavo naudojamas plūgo tipo įrankis, o žymiai toliau į šiaurę, net iki Ladogos, blogesnėse klimatinėse sąlygose gyvenusios gentys laukus arė žagrės tipo įrankiais, kurie turėjo geležinius noragus¹. Kadangi Lietuvos teritorijos gyventojai su šitų sričių gyventojais palaikydavo nuolatinį ryšį, tai jiems turėjo būti žinomi ir kaimynų pasiekimai. Be to, Lietuvos gyventojai tuo metu turėjo ryšį ir su Gotlando bei Skandinavijos gyventojais, o šiuose kraštuose ariamoji žemdirbystė taip pat buvo plačiai praktikuojama.

Kadangi Lietuvos TSR archeologiniuose paminkluose dar nesurasta žagrė noragų, tai kartais spėjama, kad, gal būt, anuomet dirvos arta ištiesai mediniais įrankiais. Tokius įrankius feodalizmo laikais dar vartodavo baudžiavos nualinti valstiečiai. Tačiau iki šiol Lietuvos teritorijoje daugiausia tyrinėti tik kapinynai, o arimo įrankių niekas į kapus nedėdavo. Galimas dalykas, kad, plečiant mūsų krašto senovinių gyvenviečių tyrinėjimus, bus aptinkama ir šios rūšies radinių.

Šiaurės Lietuvos V—VIII a. kapuose kartais randami kapliai neprieštarauja teiginiui, jog anuomet praktikuota ariamoji žemdirbystė. Kaplių randama ir X—XII a. kapinyuose, nors to meto rašytiniai šaltiniai jau kalba apie ariamosios žemdirbystės buvimą. Su kapliais, tur būt, dirbta lydimuose, o iš dalies ir daržuose.

**Kiti V—VIII a.
užsiėmimai**

Kaip didėjo anuomet gyvulių bandos ir kaip keitėsi jų sudėtis, duomenų beveik neturime. Aišku tik tiek, kad pirmoju m. e. tūkstantmečio viduryje šalia maistui skirtų gyvulių smarkiai pagausėjo ir darbinių gyvulių. Bent dalis tų gyvulių žiemą turėjo būti šeriami tvartuose, o tai įmanoma, tik turint išvystytą žemdirbystę ir pašarui panaudojant šiaudus. Išaugo ir žirgo vaidmuo, nes vis gausėjo to meto žirgų kapų arba žirgų aprangos dirbinių kapinyuose.

¹ Зг. В. И. Довженок, К истории земледелия у восточных славян в I тысячелетии н. э. в эпоху Киевской Руси. — «Материалы по истории земледелия в СССР», Сборник I, Москва, 1952, стр. 115.

Medžioklė, žvejyba, bitininkystė, uogų ir vaisių, grybų rinkimas ir panašūs verslai teturėjo antraeilę reikšmę. Jie tik papildydavo, pajvairindavo žmonių maistą, teikdavo kailių mainams ir drabužiams ir vaško juvelyrinių dirbinių formoms gaminti.

V—VIII amžiais toliau į priekį žengė kalvystė — vietoje nuskalama įvairių darbo įrankių, ginklų. Apie tai kalba ir toks faktas, jog šitie įrankiai buvo paplitę tik atskirose srityse (siauraašmeniai kirviai — Rytų Lietuvoje, siauraašmeniai kirviai su truputį atlenkta pentimi — Vidurio Lietuvoje, įmoviniai kirviai — Vakarų Lietuvoje ir pan.). Susikaupęs patyrimas kalvius įgalina pagaminti tobulesnius ir dailesnės formos geležinius daiktus. Latvijoje atlikti tyrinėjimai parodė, kad V—VI a. kalviai geležiniams įmoviniams kirviams gaminti plačiai naudojo plieną. Apie tokius jų techninius laimėjimus turėjo žinoti ir Lietuvos teritorijoje dirbusieji kalviai. Be to, įrankiams gaminti naudojamas plienas žymiai pagerino jų kokybę: įrankių ašmenys tapo aštresni, tvirtesni. Iš geležies kalviai sugebėdavo nukalti ir kai kurių papuošalų — dailiai išornamentuotų sagtelių, lankinių segių, smeigtukų. Be to, ornamentais būdavo puošiamos netgi kai kurių geležinių ietigalių įmovos ir geležinių kirvių pentys.

Papuošalų gamintojai — juvelyrai taip pat pasiekė laimėjimų. Nuo pirmojo m. e. tūkstantmečio vidurio papuošalams gaminti plačiau naudojamas sidabras. Iš sidabro gaminamos šaukštinės antkaklės su viela apvyniotais šonais, pergniauztinės ir balnelinės antkaklės, žieduotosios ir skliutakojės segės, storagalės apyrankės ir kt. papuošalai. Kartu plačiai praktikuota didesnius žalvario dirbinius padengti plona sidabro plokštele, kuria būdavo lengva papuošti, įspaudžiant ornamentą. Tokia plokštele būna papuoštos žieduotųjų segių kojelės ir lankeliai, segės su žvaigždinėmis ir vėduoklinėmis kojelėmis, pelėdinės segės, smeigtukai su ratelinėmis ir trikampėmis galvutėmis, pakabučiai ir kt. papuošalai. Kartais sidabro plokštelei pritvirtinti būdavo naudojamas alavas. Tuo metu vienam papuošalui pagaminti dažnai vartota net keli metalai, suderinus jų savybes bei spalvas. Antai, iš žalvario gaminamos lankinės segės turi geležines šerdis spyruoklei-įvijai, kai kurios tų segių būdavo padengiamos sidabru. Šalia sidabro kartais panaudojamos ir aukso plokštelės, o ypač dažnai — mėlyno stiklo akutės, kuriomis būna papuoštos dėželinės antkaklės, pelėdinės segės, trikampiniai smeigtukai, pakabučiai ir kt. dirbiniai. Didesnės šitų papuošalų plokštumos būdavo išornamentuojamos. Be pirmaisiais m. e. amžiais paplitusių stiklo akučių, papuošimui imami naudoti eglutės raštas (antkaklės su plokščiais užkeistais galais), tarsi pintinis raštas (juostinės apyrankės), įmušti trikampėliai (apyrankės iškilia briauna) ir pan. Derinant metalų spalvas, ornamentą bei jų formą, yra pagaminti itin dailūs to meto papuošalai, tikri taikomosios dailės kūriniai. Ypač šioje srityje pasižymėjo Vakarų Lietuvos amatininkai-juvelyrai, turėję daugiau metalų ir dėka mainų prekybos kelių — platesnę rinką. Čia, taip

pat daugiau patekdavo įvairių dirbinių ir iš kitų kraštų, todėl juvelyrai galėjo geriau susipažinti su tų šalių amatininkų patirtimi.

Atskiros sritys, kaip matėme, turėjo savo mėgstamus papuošalus, o tuo pačiu ir savus jų gamintojus-juvelyrus, kurių palyginti būta nedaug. Tačiau aptinkame ir tokių papuošalų, kurie sulaužyti ir po to grubiai pataisyti, matyti, neprityrusios rankos, greičiausiai eilinio kalvio, o kartais gal ir paties daikto savininko. Tai rodytų, jog tuo metu čia, arba artimesnėse apylinkėse, juvelyro nebuvo, teko kreiptis į mažiau patyrusį amatininką arba ir pačiam papuošalo savininkui jį taisyti.

Apie juvelyrų darbą kol kas sprendžiame tik pagal gaminius, nes pačių dirbtuvių, jose naudotų įrankių, išskyrus tiglius metalui tirpinti, iki šiol nėra surasta. Galimas dalykas, kad pincetai galėjo būti naudojami, gaminant papuošalus. Tik vienu atveju — Migo nyse (Pasvallo raj.), matyt, juvelyro paslėptame lobyje aptikta nebaigtų gaminti papuošalų. Dėl šitokios dalykų padėties neturime galimybės pakankamai susipažinti su V—VIII a. juvelyrų darbo technika.

Kiti anuometiniai amatai dar menkai tebuvo išsivystę, tesudarė namų pramonės šakas, nors ir jie žengė į priekį. Ypač smarkiai pasistūmėjo verpimas ir audimas, nes auganti žemdirbystė ir gyvulininkystė patekdavo daugiau žaliavos bei keldavo didesnius reikalavimus, įvairiems ūkiniams-buitiniams poreikiams patenkinti reikėjo daugiau audinių. Todėl nuo pirmojo m. e. tūkstantmečio vidurio kapuose ir gyvenvietėse žymiai pagausėja verpstukų.

V—VIII a. turėjo žymiai išaugti ir statyba, nes, vystantis gyvulininkystei ir žemdirbystei, reikėjo daugiau ūkinių pastatų javams ir gyvuliams laikyti. Tačiau jokių ryškesnių pastatų liekanų, iš kurių būtų galima nustatyti V—VIII a. pastatų dydį ir planą, nesurasta. Paplinijo ir Juodonių gyvenvietėse aptiktos židinių liekanos rodytų, jog pastatuose būta tik atvirų židinių, įrengtų patalpos viduryje. Atrodo, kad vyravo pastatai iš gulsčių rąstų.

Anuomet lipdyta ir puodai. Kadangi indams lipdyti nereikėjo jokių specialių įrankių, tai jų pasigaminavo kiekviena šeima. Panašios, tur būt, padėties būta ir su kailių išdirbimu, drabužių ir apavo siuvimu, kaulinių ir akmeninių įrankių dirbimu. Šitų amatų šakų amatininkų tuo metu dar nebuvo.

V—VIII a. mainai Kylant mūsų krašto ūkiniam lygiui, vystantis amatams, stiprėjo ir mainų prekyba tarp atskirų sričių. Apie ryšius tarp atskirų Lietuvos teritorijos sričių kalba ir archeologinė medžiaga. Antai, Vidurio Lietuvoje žymiai pagausėja iš vakarinių rajonų gauto gintaro. O tai rodo, kad ryšiai tarp Lietuvos vidurinės ir vakarinės dalių gyventojų pasidarė pastovesni.

Rytų Lietuvos gyventojų materialinė kultūra turi bendrų bruožų su Rytų Latvijos gyventojų kultūra. Ir vienur, ir kitur tuo metu vartojamos panašios antkaklės su plokščiais užkeistais galais, vytinės antkaklės su kūginiais galais, balnelinės antkaklės. Tai irgi kalba apie artimus ryšius tarp šitų sričių.

Rytuose, artimuose Lietuvai kaimynuose, pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje įvyko žymūs pasikeitimai. Pirmaisiais m. e. amžiais žymioje anuometinėje Baltarusijos teritorijoje, kaip ir Rytų Lietuvoje, gyveno rytinių baltų gentys, taip pat vartojusios brūkšniuotąją keramiką¹. Pirmojo m. e. tūkstantmečio viduryje ir antroje jo pusėje čia įvyksta stambūs etniniai pasikeitimai. Šioje teritorijoje VII—IX a. paplito slaviški pilkapynai, kurie pasiekė Dysnos baseiną (Černevičė, Parėcė ir kt.), esantį tiesioginėje lietuvių—latvių genčių kaimynystėje². Tuo būdu lietuvių—latvių genčių kaimynais Rytuose tapo dregovičiai ir krivičiai.

Ryšiai su šitomis Rytų slavų gentimis turėjo būti itin glaudūs, nes Rytų Lietuvos materialinėje kultūroje ir laidojimo papročiuose pastebime bendrų bruožų, būdingų ir Rytų slavų materialinei kultūrai. Antai, ankstyviausi kaimyniniai Rytų slavų pilkapiai savo išore ir degintiniais kapais yra artimi Rytų Lietuvos pilkapiams. Rytų slavų žemėse rasta Rytų Lietuvai būdingų ankstyvųjų balnelinių antkaklių ir kitų dirbinių.

Vakarinių Lietuvos rajonų gyventojai palaikė artimus ryšius su buv. Ryprūsių teritorijoje gyvenusiomis prūsų gentimis ir Kuršu. Apie tai kalba žieduotųjų segių ir antkaklių, lankinių segių su kryžmine ar su žvaigždine kojele ir kitų įvairių dirbinių paplitimas. Dalis šių dirbinių, žinoma, pateko ir į tolimesnes Lietuvos bei Latvijos sritis.

Storagalių apyrankių, gyvulinių segių, dėželių segių paplitimas kalba apie tai, jog nuo V—VI a. stiprėjo ryšiai ir su Gotlandu, kur rasta Lietuvai ir Latvijai būdingų pelėdinių segių, smeigtukų su trikampje galvute ir kitų dirbinių, rodančių, kad jo gyventojai buvo pažįstami šu Rytų Pabaltijū. Yra žinoma, jog VII amžiuje Liepojos apylinkėse buvo įsikūrusi jų kolonija. prekybos ir plėšimo tikslais jie skverbdavosi ir į vakarinius Lietuvos rajonus. Rašytiniuose šaltiniuose yra likę žinių, jog VII—VIII amžiais švedai ir danai mėgino pavergti kuršius ir imti iš jų sričių duoklę³. IX a. viduryje dėl to įvyksta stambių kautynių, iš kurių labiausiai žinomos kovos dėl Apuolės. Šie susidūrimai, kovos atspindi ir archeologinėje medžiagoje: smarkiai augo piliakalnių įtvirtinimai, kapuose gausėjo ginklų, vyrai tuomet laidoti su kalavijais.

Lietuvos teritorijos gyventojai V—VIII amžiais palaikydavo ryšius ir su tolimesnėmis sritimis. Antkaklės su plonėjančiais, viela apvyniotais galais kalba apie ryšius su vidurine Padniepre. Spėjama, kad per vidurinę Padnieprę į Lietuvą patekdavo ir nemaža sidabro. Tik nuolatiniai mainai galėjo pateikti Lietuvos gyventojams tiek daug sidabro, žalvario, alavo, kurie naudoti papuo-

¹ Zr. X. A. Моора, О древней территории расселения балтийских племен. — «Советская археология», 1958, № 2, стр. 9—34.

² Zr. B. B. Седов, Кривичи. — «Советская археология», 1960, № 1, стр. 47—62.

³ Zr. B. Nermann, Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit, Stockholm, 1929, S. 15.

šalams gaminti. Rašytiniuose šaltiniuose yra išlikusi žinia, jog VI a. pradžioje aiščiai mėginę atnaujinti ryšius netgi su tolimąja Romos imperija ir siuntę pasiuntinius pas Teodoriką¹. Tai rodo, kaip baltų gentys buvo suinteresuotos mainais su kitomis šalimis.

**Klasinės
visuomenės
formavimasis**

Archeologinė medžiaga rodo, jog IV amžiuje atsiradusi turtinė nelygybė tarp atskirų bendruomenės narių ir toliau augo. V—VI a. Lietuvos kapinynuose aptinkami atskiri įkapių kokybė ir gausumu išsiskiria kapai (karių kapai Krikštonyse, Reketėje, moters kapas su sidabriniais papuošalais Veršvuose ir kt.). Tokiuose kapuose randama kalavijų, žirgų, sidabrinų papuošalų.

Turtinė nelygybė galėjo atsirasti ir išaugti, tik atskiroms šeimoms savarankiškai tvarkant savo ūkį. Savarankiškas ūkininkavimas, bendruomenės narių susiskirstymas turtiniu atžvilgiu ardė ankstyvesnę, gimininiais ryšiais pagrįstą bendruomenę. Vis labiau nykstant giminystės ryšiams, bendruomenės beriša daugiausia tik teritoriniai ryšiai — bendrai valdomi miškai, pievos, dirvos, santykiai su kaimyninėmis bendruomenėmis ir kiti bendri ūkinio pobūdžio reikalai. Dėl tų teritorinių ryšių šio laikotarpio bendruomenės vadinamos teritorinėmis bendruomenėmis.

Jose šalia anksčiau buvusių giminės ir genties vyresniųjų iškyla turtingesni, įtakingesni bendruomenės nariai — žymesnieji kariai, jų būrių vadai. Kaip įgalina spręsti iš įvairių tautų gyvenimo sukauptą mokslinę medžiagą, dalis teritorinės bendruomenės reikalų pavedama tvarkyti renkamiems seniūnams.

Auganti turtinė nelygybė, noras praturtėti skatina grobikiškus karus prieš arčiau ar toliau gyvenusias kitas bendruomenes. Tai verčia būti kiekvieną bendruomenę bei jos narius pasiruošusius gintis, turėti su savimi ginklus — ietis, skydą, durklą, peilį ir t. t. Apie tai kalba ypač gausūs ginklai kapuose. Matyt, jog ir vadinamąjį pomirtinį gyvenimą to meto žmonės įsivaizdavo kupiną panašių kovų ir susidūrimų. Apsisaugoti nuo užpuolimų kaimyninės bendruomenės stiprindavo savo piliakalni-slėptuvę, į kurią subėgdavo pavojaus metu. Apie tai byloja paaukštinti piliakalnių pylimai, išlikusios sudegusių medinių įtvirtinimų liekanos.

Siam laikotarpiui yra svarbu tai, jog išaugusios gamybinės jėgos, tobulesni darbo įrankiai, gyvulio traukiamosios jėgos panaudojimas įgalino ano meto gyventojus pagaminti daugiau, negu reikėjo jų egzistencijai, susidarė galimybės vienam žmogui išnaudoti kitą žmogų. Todėl karo žygių metu pradedami grobti belaisviai, kurie būdavo paverčiami vergais, ir kaip grobis atitekdavo žymesniesiems kariams. Naudodamasis vergų darbo produktais, toks karys vis labiau turtėdavo, todėl turtinė nelygybė anuo met augo dar spartesniais tempais.

Tai, kad išaugo gamybinės jėgos, pagausėjo grobiamųjų žygių, buvo panaudotas belaisvių darbas, padidėjo turtinė nelygybė ir suiro gimininė bendruomenė, sudarė sąlygas išnaudojimui atsirasti.

¹ Zr. „Lietuvos TSR istorijos šaltiniai“, I t., 19—20 psl.

Atsiradus išnaudotojams ir išnaudojamiesiems, formuojasi klasinė visuomenė. Iš giminės vyresniųjų, seniūnų, žymesnių turtingesniųjų karių susiformuoja gentinė aristokratija. Todėl šį laikotarpį ir vadiname perėjimo į klasinę visuomenę laikotarpiu.

Pasikeitimai krašto ūkinyame ir socialiniame gyvenime turėjo ilgainiui paveikti ir gyventojų pasaulėžiūrą, religiją. Tačiau apie to meto pasaulėžiūros pasikeitimus duomenų beveik neturime. Žinomi tik pasikeitimai mirusiųjų laidojimo papročiuose — tuo metu žymioje Lietuvos teritorijos dalyje išplinta paprotys deginti mirusiųosius, o tai turėjo būti susiję ir su pasikeitimais fantastiniame pomirtinio gyvenimo įsivaizdavime.

Laipsniškas mirusiųjų laidojimo papročių keitimasis, tų pačių gyvenviečių ir kapinynų naudojimas rodo, jog Lietuvos teritorijoje V—VIII amžiais gyveno tos pačios gentys, ir jokių etninių pasikeitimų nevyko.

Sritiniai kai kurių papuošalų, darbo įrankių bruožai bei skirtingi atskirų sričių mirusiųjų laidojimo papročiai kalbėtų už tai, kad Lietuvos teritorijoje anuomet gyveno keletas giminingų genčių ar gentinių junginių. Tai turėjo būti XI—XIV a. rašytiniuose šaltiniuose minimų kuršių, žemaičių, skalvių, jotvingių, žemgalių, sėlių, aukštaičių gentys.

---

x) Išplinta Lietuvos (Lietuvos) pus (367)